

*Minner
ifrå Vang
1999*

Minner

ifrå

Vang

1999

Utgitt av Vang Historielag
Årbokkomite' 1999 :
Ole Jacob Tomter
Gudrun Mælumsæter
Olav Skåret

Styret i Vang Historielag:
Sverre Opsahl, leder
Mona Lindstad
Inger Marie Dobloug
Inger Benningstad Narmo
Olav Skåret
Olav Telle
Varamedlem: Tora Svenkerud Arnseth

Trykk: Elverum Trykk A/S, 2408 Elverum

ISBN 82-90318-18-9

Omslaget: «Utsikt fra Disen mot Vang kirke» 1869. Bildet er malt av Mathias Stoltenberg som bodde på Disen. Han bodde mesteparten av sitt voksne liv i Vang og er gravlagt ved Vang kirkegård. Disen tilhørte Vang fram til 1947. Stoltenberg var født i Tønsberg i 1799 i velstående hår. I 10 års alderen ble han rammet av sykdom og ble døv, og etterhvert også stum. Etter at faren gikk konkurs, måtte Mathias livnære seg med finsnekring og aller mest portrettmaling. Mathias Stoltenberg døde som fattiglem på Disen i 1871.

Les (og syng) Tor Karseths vise inni boka om «Regnbågen hass Mathias Finsnikker». Maleriet som her er brukt som bokomslag, har gitt inspirasjon til visa.

Les også Brede Stubstads artikkel i Minner frå Vang 1986 om Mathias Finsnikker. – «Prinsen som ble askeladd». Maleriet er i dag i privat eie.

Forord

Regnbågan hass Mathias finsnikker er valgt til omslagsbilde for årets utgave av «Minner ifrå Vang».

Regnbågan symboliserer mangfoldet av artikler i boka. De spenner fra jernalder og fram til vår egen tid, fra «Lushatten» i nord, til Hamars gamle grense i sør. Det fortelles om skole - og organisasjonsliv, om pionerarbeid og sliternes kår.

Bidragstyterne til boka har også regnbågans farger i seg. Noen deler med oss av sin fagkunnskap, noen deler egne eller andres opplevelser, andre igjen skriver om personer eller organisasjoner de er kjent med eller optatt av.

«Regnbågan hass Mathias finsnikker den vart bære hæl», sier Tor Karseth i visa si. Ei årbok kan heller ikke få med seg hele mangfoldet eller hele historia – men kanskje klarer vi å forlengje regnbågan litt?

Takk til alle som har bidratt med artikler og bilder.

Vi tar med glede imot bidrag til «Minner ifrå Vang 2000» .

Vang i september 1999

For årbokkomiteén:

Ole Jacob Tomter

Minneord

«Minner frå Vang»'s første årbokredaktør Bøye Skeie sovnet inn i sitt hjem på Smørkollen 26. juli, 82 år gammel. Med ham har et høyt respektert medmenneske gått bort. Fra 1958 og fram til pensjonsalder i 1984 var Bøye Skeie ansatt som skolesjef i Vang. Han omtales som «Vangsskolens bygnings og rydningsmann» og det med stor berettigelse. Skeie skapte tillit med sin klare og bunnsolide væremåte. Det står stor respekt av hans arbeid som skolens mann i Vang.

Da Bøye Skeie ble pensjonist i 1984, ble han engasjert til å redigere Vang historielags årbok «Minner frå Vang» som var under planlegging. Han satte høye krav både til rettskriving, faglig innhold og bokas utforming. I 10 år hadde han det redaksjonelle ansvar for årboka. Han la vekt på ei klar, enkel formidlingsform, uten svulmende intetsigende ord. Med sin store kontakflate oppmuntret han både leg og lærd til å skrive i årboka. Vi ser tilbake med takk på hans kvalitetsarbeid. Vi vil fortsette arbeidet der han ryddet vei.

Jeg minnes med glede og takknemlighet hans måte å korrigere min første artikkel til «Minner frå Vang». Han sa klart fra om feil og unøyaktigheter jeg hadde gjort, men han ga også mot til å fortsette å skrive. Slik ble det tradisjon å lese en ny liten artikkel høyt for ham hvert år. Det skjedde på Smørkollen, da vi samlet trådene til neste årbok.

Det ble ei høgtidsstund for oss begge dette. Jeg kom med mitt bidrag, og etterpå øste han av sine anekdoter og fortellinger fra et langt liv. Jeg ser tilbake med takk på mange gode stunder på Smørkollen.

Jeg har mistet en god venn, en læreremester. Takk for at jeg fikk møte deg. Nå hviler du i dine fedres jord i Vang i Valdres.

Ole Jacob Tomter

Innhold

Ole Jacob Tomter: Jultrebelysningen	6
Per-Øivind Sandberg: «I nærheten av byen»	8
Johan Myhre: Husmannsbruket Myhre	14
Lars Pilø: Vikinger i Vang	16
Karen Hafsal: Navnestudium – Hafsal	24
Viktige begivenheter i Vang's-skolen:	
Bøye Skeie: Overlevering av skolebygning 26.03.1982	33
Bøye Skeie: 20-års jubileum ved Ener 03.11.1982	40
Jenny Hedemann Larsen: Noen minner fra gamle Kirkekretsen skole	45
Jenny Hedemann Larsen: Prolog ved Ridabu skoles 20-årsjubileum 1977	52
Olav Kr. Reinertsen: Skoleutbygging i Vang	57
Gudbrand Skjeset: Litt om Tynsetkara og skifabrikken i Løvlien ..	59
Gudrun Mælumsæter: Vang Ballselskap 65 år	62
Stein Frogner: Vang, et sete for norsk kornforedling	69
Inger Busterud: Hun viste vei	80
Tor Karseth: Regnbågan hass Mathias finsnikker	84
Toril J. og Torgeir Lageraaen: Heidsævisting	86
Einar Busterud: Fotballaget Fart – 65 år i kamp med ballen	102
Mikal Sollien: Vang Arbeiderforening og forsamlingslokalet Sole ..	112
Ole Svenkerud/Per Pedersen/Jens Arnseth: Hæstsjyss ått Hatta (1. del)	114
O.M. Imerslund: Potetdyrking på Hedemarken i gamle dager	121
Odd Erik Evensen: Aasterud-slekta fra Stange	126
Osvald Røhr: Småhistorier	131

Jultrebelysningen

Det byne å nærme seg jul. Forberedelsa har vøri i gang i lang ti. Det har vørt slakte gris i pænnhusi i slutten ta november, i år som i fjor. Da kakelina kom utti desember, laga a mor sei i stænd på kjøkkeni mæ skrelling ta poteter. Hu ær neri kjellera ætter di digre fabrikkpoteten som skulle brukes nå. Parnassia hette dom. Kveld'n før hadde a vøri neri svinga å tala ved a Mary så dom vart to om arbe. Tili om mårån ryk det tur pipen i pænnhusi. Nå skar det bakas læfse ått jul'n. Det ær på plass i pænnhusi ælt dom ska bruke. I taki heng kjevler og trinse i frå sist det vart bakt. På damphætta over bryggepænna ligg stikken tell å snu læfisa mæ. Takka står der klar tel bruk, og i vedmesen ligg bakstve'n. Bakstve'n er høggin ta gran, småkløvd og lang. Lyt vara slik ska det bi jævnt og passe vart på takken. Skulle det bi nå gæli mæ stekingens el mæ deia ell nå slikt, er det gått å ha vekløver'n å skylle på. Enten ær ve'en itte tør nok, 'n ær før lang - ell 'n ær før stutt, 'n ær før finkløvd - ell 'n ær før grovkløvd. Å så skar det ikke vara ænne enn gran a'ma.

Da niåringen kjæm i frå skool'n, luften det læfse langt neri vega. Det knitre under takka og luften færsk læfse da'n skrætte inn gjennom pænnhusdøra. Så lette a'mor på det kvite klæe der ælle læfsen ligg innpakke, å je får smaka nåa småbætar. Det glir unna ælt som je får. «Nå får du itte mer, fer da bli du klen», sea mor.

N'far såg seg ut jultre tili hårt år, hæn. Da'n satt å pløgde om høsten hadd'n «blinke seg ut» ei buske ått øss. Like før jul var'n sta å hogg treet og sætte det utti gangen. Dær var det bære nåa få grader, det var viktig at treet fekk vendt seg tel varmen.

Ætter at fugelbænna er hengt opp ved høgisdagslete om julkveld'n, bir treet tin inn i daglistua. Asken mæ seksten elektriske jultrelys har a mor sætt fram. Nå er ælt klart, a mor har vaske tak å vegger både i stuer og kjøkken. Det luften ribbe å surkål i fra kjøkkeni, og andekti høll je asken

Æftaskaffe rundt stuebordet på Ner-Tonster. Jultre står i milla glasom slik det plo gjöra.

mea'n far sætt på lysa. «Vi skulle fell ha prøvd om det lyse før vi sætte dom på», see'n far å bøye seg fer å sætta ti kontakta. Så bir det stille bortve veggan der'n dreg kontakta ut og inn uten att nåe sljer.

Møysommeli bir ælle muligheter prøvd fer å få det tel å lyse. Det nytte itte å tenkje på å få hjelp ta nå'n hell, fer klokka er hælgon 6 ælt, å snart kjæm a bæstemor å'n bæstefar opp i frå forå'n å da ska det vara jul.

N'far prøve seg mæ en munter en. «Det bir visst itte nåa jul på oss.» Je vet itte å je ska tru! Hæn kæn da fell itte mene dæ? N'far diskutere opp å ne å att å fram mæ seg sjøl. Tel slutt finn'n løsnigen.

Da det tusle utti gangen, er je snar om å møte julkveldsfræmna våres i stuedør'n. Det ær'n bæstefar i finstas å kallosjer, og a bæstemor med korja med præsangar som har kommi. N'bæstefar sætt pent i frå seg kallosja i gangen, og a bæstemor heng i frå seg ytterklar og hutørkle. Så går dora opp ått stuen, og da kæn jula byne. I stuen står det et nypynte jultre med 15 lys å lyse mot oss. Det har vorti et lys mindre, og ledningen er i hop att koble mæ kjyrubænd, men det er det ingen som ser.

«I nærheten av byen»

(Foredrag på årsmøtet i Vang Historielag 1999)

Da Indredepartementet i begynnelsen av 1840-årene sendte rundt en forespørsel om hvordan kommunene på flatbygdene ville stille seg til et nytt byanlegg i prestegjeldet Vang på Hedemarken, var det stor enighet om at dette ville være et positivt tiltak for næringslivet i innlands-Norge, men én kraftig protest kom, nemlig fra formannskapet i Vang som var sterkt imot opprettelsen av et slikt byanlegg. Grunnen var de store utgiftene til fattigvesenet de mente ville inntreffe. Flertallet i Vang formannskap hevdet at det nye byanlegget ville trekke til seg mange personer, deriblant mange «løse» individer som ikke ville klare seg økonomisk i den nye byen og derved bare slå seg ned i nærheten av byen, dvs. i Vang prestegjeld. Slike løse individer som ikke klarte å brøfø seg i byen, ville da ligge Vang fattigkasse til byrde. En slik utvikling ville de brave vangsokninger ikke støtte. Til tross for denne kraftige protesten mot Hamar bys anlegg, ble allikevel byens grenser oppmålt 8. januar 1849 under oppsyn av Vang formannskaps medlemmer, og grensene for den 400 mål store byen under gårdene Holset og Storhamar i Vang ble godkjent av kong OSCAR 1. den 21. mars 1849 på Stockholm slott. Middelalderhamar hadde gjenoppstått som fuglen Fønix, selv om bygrunnen nå lå litt sør for det stedet hvor det gamle bispesetet hadde ligget i perioden 1153-1537, nemlig på Storhamarødden.

Gikk det slik flertallet i Vang formannskap hadde fryktet med belastningen av Vang fattigkasse? Svaret er nei, selv om ikke alle innflytterne til Hamar av 1849 lyktes, så ble det ikke så stor belastning på fattigforstanderen i Vang sitt budsjett. De som mislyktes i den nye Mjøsbyen, dro nemlig ganske raskt herfra til andre steder i landet, de aller fleste slo seg i hvert fall ikke ned som fattiglemmer i Vang.

Det er to kjente byer som er anlagt i 1849, begge ble plassert ved en stor innsjø, begge hadde et rikt jordbruksomland, begge hadde en vellykket

start med en kraftig tilstrømming de to første månedene slik at innbyggertallet i de to byene sommeren 1849 var hele 500 personer. De to byene var Hamar og Chicago. Her stopper imidlertid sammenligningen.

Hvem flyttet til Hamar? Dette er svært vanskelig å besvare fordi den første folketellingen med opplysninger om innbyggernes fødested først ble avholdt i 1865. Men av de første 500 personene som etablerte seg i Hamar, var det et stort flertall av menn. Ja, Hamar var de første år, de mange ungdørens by. Hva tyder på dette? Jo, det første man gjorde av offentlige tiltak, var at det unge bystyret gikk til innkjøp av en gravplass og til opprettelse av et fengsel. Skole, kirke og andre offentlige tiltak kunne vente. Da det ikke fantes noen unger, var det jo heller ikke nødvendig med noe skole, syntes mannfolkene. Det kom først en skoleordning i gang for fullt etter tre-fire år.

Men hvilke tall og opplysninger inneholder da folketellingen av 1865 for Hamar, var det mange vangsokninger som hadde slått seg ned innenfor bygrensene?

I perioden 1850-1855-1865 hadde byinnbyggernes antall steget fra ca. 500 i 1850 til 1026 i 1855 og ytterligere til 1849 i 1865. Av de 1849 byinnvånerne i året 1865 var hele 467 født i Hamar, dvs. alle under 15 år, så det var ikke lenge at det bare var ungdørens i den nyetablerte byen, morsemnene kom raskt.

Av de 1402 personene som ikke var født i den unge byen, var hele 243 født i Vang hovedsokn + 26 i Furnes, dvs. 269 i Vang prestegjeld, hvilket er drøyt 19 %, intet annet prestegjeld kan oppvise et så høyt tall. Av de omtalte 1402 var 149 født i Stange, 107 i Ringsaker, 42 i Nes, 31 i Loten og 11 i Romedal, ca. 43 % av de innbyggerne i Hamar i 1865 som ikke var født i byen, dvs. i perioden 1849-1865, hadde altså flyttet hit fra Hedemarken fogderi. Tallet indikerer at kun 609 voksne personer av Hamars 1849 innbyggere var hedmarkinger, dvs. flatbygdene var i klart mindretall som leverandører av den unge byens innbyggere. Flertallet kom til Hamar fra helt andre kanter av landet, ganske mange fra Østerdalen og Toten-sida, men det kom folk fra hele Sør-Norge pluss mange utlendinger, i sær hadde en del svensker søkt lykken i Hamar i byens første 15 år. Det hadde også vært en kraftig gjennomstrømming av folk de første årene. Mange hadde bare vært her et par år for så å dra videre. Men denne gjennomstrømmingen klarer ikke kildematerialet å fange opp for hele befolkningen.

Variasjonen i vannstanden og det at byen ble stykket ut så nær Myna, var et stadig tilbakevendende problem. Særlig var det stort den første tiden. Bildet er tatt mot Strandgt. omkring 1870. Reprv. Hedmarksmuseet

Derimot er det lettere å gi en bedre analyse av de personene som søkte borgerbrev i Hamar perioden 1849-1869. Tidligere bestyrer av Jernbanemuseet på Hamar, Arvid Østby, har nemlig samlet opplysninger om de første handels- og håndverksborgere i Hamar, dvs. de som hadde økonomisk næringsvirksomhet og dermed politiske rettigheter i den nye byen (salgsfremstøt). I de 20 første år av det nye Hamars historie løste 307 personer borgerbrev hos byens magistrat. Av disse 307 personer var 13 kvinner. Disse 13 fikk riktignok ikke borgerbrev, hvilket jo ville innebære politiske rettigheter, noe kvinnene ikke hadde før i 1901, kvinnene ble i stedet innvilget handelsrettighet.

Hvor kom så disse borgerne fra?

35 fra Vang, 24 fra Furnes, dvs. 59 fra Vang prestegjeld, altså nesten 20 %, 41 var født i Stange, dvs. ca. 13,5 %, 25 i Ringsaker, ca. 8 %, Nes hadde 17 personer i Hamar borgerbok 1849-1869, dvs. 5,5 %, mens det kun var 12 fra Romedal og 10 fra Løten blant Hamars første borgerskap, henholdsvis 4 og 3 %, til sammen var 164 personer, ca. 54 % av dem som tok borgerskap i Hamar født i Hedemarken fogderi.

Dette er litt interessant. Sammenlikningen av gruppen av borgere 1849-1869 med befolkningen i Hamar ved folketellingen 1865 viser at 54 % av borgerskapet, mens bare 43 % av innbyggerne kom fra Hedemarken. Hedemarkingene som dro til byen, hadde altså skaffet seg den «beste» posisjonen i byen. Det var med andre ord hedemarkingene som oppnådde/grep de største fordelene, den største gevingsten av den nye byen.

Hvor kom de øvrige 144 personene fra som tok borgerskap i Hamar i byens første 20 år? 14 kom fra resten av Hedemarken amt, de fleste fra Østerdalen, kun 2 fra Solør. Derimot var det påfallende mange fra Totensida, hele 41 personer (NB Gjøvik ble først anlagt i 1861). Fra det øvrige Østlandet kom 53 personer, de fleste, hele 19 fra Kristiania, men også mange fra Smålenene, i første rekke fra Sarpsborg (trolig mislykkede lykkejegere som ikke hadde oppnådd store resultater i Sarpsborg som var nyanlagt som by i 1839). Kun 9 av Hamars første borgere kom fra områder i Norge utenfor Østlandet, bl.a. et par sogninger. Derimot var det 6 svenskfødte og 6 tyskfødte blant de 307 første borgerne av Hamar by.

Hvem var de 35 vangsøkningene som slo seg ned som næringsdrivende i Hamar 1849-1869: 2 av 3 var håndverkere, ca. 10 slo seg ned som kjøpmenn.

22 var gårdbrukere/gårdbrukersonner, mens 12 var av husmannsfamilier + 1 prestesønn fra Thorshov. Av 35 var kun en kvinne, men ikke hvilken som helst kvinne, nemlig datteren på Østre Disen, Caroline Christophersdatter Disen, født 22. august 1842. Hennes far var den siste gårdbrukeren på Østre Disen i Vang som i 1850 solgte gården til løytnant Bøgh på Børstad. Østre Disen ble slått sammen med Børstad og Kluge til Hedemarkens største gårdsbruk som i sin tid var på drøye 1500 mål. Karoline Disen kom til Hamar allerede som 20-åring og var syerske hos motehandler Elise Tøstie til 1869 da hun selv startet egen modesalong i gullsmed Evensens gård, i dag adresse Strandgt. 43. Hun giftet seg imidlertid i 1872 med lensmannen i Romedal, Martinus Pedersen og fikk 7 barn med ham. Alle barna tok navnet Disen. En av sønnene, Christoffer, dro til Finland og ble stor forretningsmann. Han var bestefar til Vagenius, den skandaleomsuste finske banksjefen fra 1980-årene som er olympisk mester som sprangrytter.

Av andre vangsøkninger som dro til Hamar i byens første år, er det særlig to brødre flokker som har satt spor etter seg i byens historie,

nemlig de tre brødrene fra Østre Flagstad og like mange brødre fra Vestre Imerslund.

Fra østre Flagstad kom Ole Olsen, født 11.mars 1829, Jens Olsen, født 20.september 1823 og Hans Olsen, født 3.september 1831. Av disse er Ole, eller Ola best kjent. Han var Hamars Petter Smart, gikk under navnet Patent-Ola, grunnlegger av Ham-Jern, smed Ole Olsen Flagstad. Hans brødre slo seg ned i byen som malere, Jens var for øvrig byens første viscordfører. Flagstad-brødrene var fettere av Ole og Martin Mikkelsen Flagstad, sønner av korpsbøsse-maker i Strandstuen Mikkel Olsen Flagstad. Ole Mikkelsen Flagstad var skøytemakeren som også var bestefar til Kirsten Flagstad.

Av de 3 Imerslund-brødrene, som alle tok etternavnet Steen, var en kjøpmann, mens to drev som håndverkere. Den eldste av dem, Ole Ansteensen Steen, født 26.april 1824, slo seg ned i byen som salmakermester allerede så tidlig som i september 1849, etter å ha gått i lære i Tønsberg. Han flyttet ofte rundt i byen inntil han etter store økonomiske problemer i den oplandske krise i 1867 måtte selge sin virksomhet og dra til Amerika. Ole Ansteensen Steen var medlem av Hamars første bystyre.

Den andre av Steen-brødrene, Syver Ansteensen Steen, født 18.august 1829, kom sammen med broren til Hamar i 1849, begynte imidlertid som handelsbetjent hos kjøpmann H. Chr. Borchgrevink (byens første ordfører), men startet opp for seg selv i 1859 i Strandgt. 65, senere i Storhamargt. 22, før til slutt å havne i Strandgt. 31. Han drev en spesialforretning «Garnhandel og Tricotagefabrik» (kåpefabrikk), den største spesialforretningen på Opplandene. Arvid Østby har skrevet bl.a. følgende om ham: «Syver Steen deltok ikke meget i det offentlige liv, han var alt for fredelig til å blande seg i den politiske strid.» Hans sønn Johan Albert Steen som overtok butikken, var en ivrig amatør fotograf som har etterlatt seg en stor fotosamling.

Den yngste av Steen-brødrene som ble Hamar-borger, Anders Ansteensen Steen, født 25.januar 1838, slo seg ned ved Mjøsa i 1861 som selvstendig forretningsdrivende etter å ha fullført sin læretid i urmakerfaget hos Hamar-urmakeren Simen Johnsen fra han var 16 år, dvs. fra 1854. Hans første forretning lå i samme gård som broren Syvers forretning, nemlig i Strandgt. 31, senere flyttet han til Strandgt. 33. Hans forretning var den største urmakerforretningen på flatbygdene. Steen

Syver Steens gård med hans garnhandel i første etasje og leilighet i annen. Bildet er tatt i 1898 av Johan Albert Steen. Bildet er fra krysset Vangveien – Strandgata. I dag ligger Hamar rådhus på høyre side og Platon-Murstad på venstre. Repr.: Hedmarksmuseet.

døde i 1892, og forretningen ble overtatt av Johan Kurud som i 1925 solgte forretningen til urmaker Kristian Mohn, dvs. Anders Steens forretning fra 1861 eksisterer i Hamar den dag i dag.

Av andre kjente vangsokninger fra Hamars første tid, kan nevnes kjøpmannen i Gammelhuset, Thomas Jensen Kluge og Jens Olsen Lier. Den første født på Kluge 9.februar 1797, kjøpmann med dampbåtkai allerede i 1841.

Jens Olsen Lier slo seg ned som skomaker i 1863. Lierbakken er oppkalt etter han, men det er som musiker han er best kjent. I 1870-årene organiserte han byens første guttemusikk som opptrådte for kong Oscar II ved hans besøk i byen.

Det er altså litt av hvert de første vangsokningene drev med i det nyanlagte Hamar, og den store frykten i Vang formannskap for at anlegg av byen skulle føre til økte utgifter til bygdas fattige, slo ikke til. Til tross for en viss motsetning by-land i forholdet Vang-Hamar siden 1849, vil jeg hevde at motsetningene har vært mye mindre enn den gjensidige fordel det har innebåret i de 150 år byen har eksistert, og nå er jo langt på vei det gamle Vang prestegjeld samlet, men under et annet kommunenavn, hvilket har ergret en del vangsokninger, men det skal vi la ligge nå.

Husmannsbruket Myhre

Jeg skal her fortelle litt om husmannsbruket Myhre som hørte inn under Østre Hanum. Mor og far kom til Myhre som husmannsfolk tidlig i 1910, - jeg husker ikke så nøye. Mor hadde vært stuejente og var med både ute og inne. Far var gardsarbeider. Far skrev kontrakt om å drive bruket samtidig som å jobbe i garden hele året. Kontrakten gikk også ut på at kjerring og onger skulle jobbe i garden så fort de kunne gjøre nytte for seg. Det kunne være harde bud. Faktisk var vi bortsatt i arbeid før vi kom til væla!

Mor og far var arbeidsfolk som sto på sent og tidlig. Bruket besto av huset som hadde stue, kammers og kjøkken med loft med trapp opp fra kjøkkenet der helgeklærne ble hengt opp. I kammerset hadde vi to senger. Da vi var små, hadde vi seng i stua og, mor og far låg der. Bruket hadde ellers låve, fjøs og skåle, innebygd «skap» i låven som ble brukt til å oppbevare mjøl og fleisk. Det var mjølbole som rommet bygg- og havremjøl, samt kokt mat som bl.a. bær i hollandske krukker. Dette var mat som det var meningen skulle holde seg utover vinteren og våren.

Vi hadde 2 kuer. Det var plass til 3, men ikke nok fôr til 3, så far sa – det er bedre å ha nok fôr til 2 istedenfor for lite til 3. Vi hadde både bygg og havre samt poteter – nok til eget bruk.

Det var et strevsomt bruk med bæring av vatn til hus og fjøs. Vi onga måtte sørge for at det var vatn inne og i fjøset. Det var to tønner i fjøset, og disse skulle være fulle når kvelden kom. Vi måtte også sørge for ved.

Bruket kan jeg huske var gjømt av skog på alle sider, så det var ikke mange som visste hvor Myhre var. Det gikk vei fra Hanum og opp til Myhre, men det var bare kjerreveg dit helt til den første «Bobla»-kom.

Om sommeren var det mange grunder å passere p.g.a. de mange hamnehagene. Vi onga gikk på Farmen skole annenhver dag. Når skolen

Husmannsbruket Myhre.

var slutt for dagen, måtte vi skynde oss hjem og skifte klær og komme i arbeid så fort som mulig.

Enda vi måtte ta på oss mange plikter og mye ansvar, hadde vi det godt. Mor og far var snille - men strenge. Vi hadde bestandig mjøl og klær, de - mor og far - hadde bestandig penger. Dere skjønner - vi leverte pultost og smør samt egg hos kjøpmann Tønset på Hjellum.

Jula!

Vi gledet oss veldig til jul. Da skulle det slaktes, vaskes og bakes. Julekvelden var høytid med ribbe, pølse og suppe med rosiner og svsker.

Som små fikk vi være med på mange julefester.

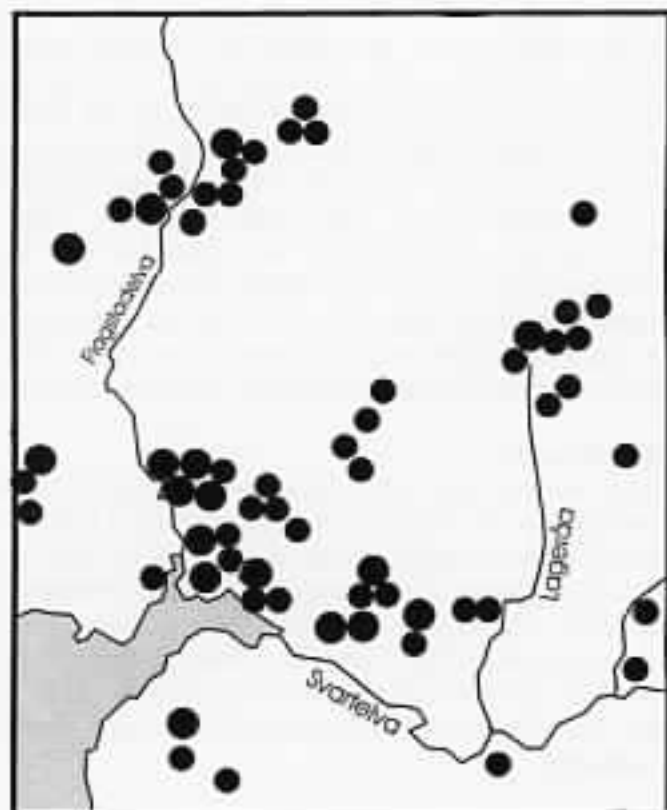
Vikinger i Vang

I de to foregående årganger av «Minner ifrå Vang» har jeg skrevet om «De første bønder i Vang» og «Bønder og krigere i eldre jernalder i Vang». Disse artiklene handlet om tiden fra de første menneskene kom hit og frem til ca. 570 e.Kr. Denne tredje og siste artikkelen handler om samfunnet på Hedemarken i den perioden vi arkeologer kaller for yngre jernalder, nærmere bestemt ca. 570 e.Kr. frem til 1050 e.Kr. Yngre jernalder er den siste del av forhistorien, altså den tiden som ligger forut for de første skriftlige kilder til området historie. Tidsrommet deles opp i to: Først kommer merovingertid (ca. 570-800 e.Kr.) og deretter vikingtid (800-1050 e.Kr.).

Merovingertid

Det mest kjente funn fra merovingertid er det berømte Åkerfunnet, som stammer fra en meget tidlig del av denne perioden. Graven som ble ødelagt på slutten av 1800-tallet, og seinere gjenoppgaget av arkeologer fra Universitetets Oldsaksamling, inneholder fine spenner og beltebeslag, som antagelig stammer fra kontinentet. Det er dog også gjort flere gravfunn av mer vanlig karakter, slik at vi i alt kjenner åtte gravfunn fra Vang fra denne perioden. Disse gravene ligger i de sentrale deler av prestegjeldet på gårdene Åker (3 graver), Vidarshov, Torshov, Sælid, Gjesen (i dag under Sælid) og Hommelstad. Vegetasjonshistoriske undersøkelser i en myr på Narmo har imidlertid vist at det allerede i løpet av merovingertiden skjedde en spredning av jordbruksbosetningen opp i høyere liggende strøk, selv om dette altså ikke har gitt seg utslag i kjente gravfunn fra disse områdene. Det kan tenkes at dette skyldes at de første generasjoner som ble gravlagt på en nyryddet gård, hadde en lav sosial status. Dermed fikk de kun et beskjedent utstyr med seg til tilværelsen i det hinsidige. Dermed ble ikke gravene oppdaget når de ble ødelagt av

Kart over Vang med markering av matrikkelgårder med gravfunn fra vikingtid. Stør prikke viser gårder med to eller flere graver.

dyrking eller lignende i ny tid. Først når den avdøde ble gravlagt med våpenutstyr eller smykker, fører dette til at gravene blir oppdaget og kommer til arkeologenes kjennskap.

Vikingtoktene

Overgangen fra merovingertid til vikingtid innvarsles av angrepet på Lindisfarne på den engelske østkyst i 793. Fra denne tiden ble det jevnlig, og i perioder årlig, foretatt vikingeraids på de britiske øyer og kontinentet. For første gang gjør nordmenn seg bemerket i den europeiske kultur, først som krigere og etter hvert i minst like stor grad som handelsmenn. Langs hele norskekysten kan en i vikinggraver finne gjenstander som stammer fra plyndringer av klostre og kirker eller fra handel med fjerne

strøk. Derimot er slike funn sjeldne her i innlandet. I Vang er det vel bare to bronsekar fra en kvinnegrav på Flagstad som kan regnes som importerte. Muligens kan dog også noen av vikingsverdene stamme fra frankiske våpensmier. Så hvis det virkelig var slik som avdøde Kåre Prytz hevdet, at Mjøsvingene dro til Irland og slo seg opp som herskere der, så kom de nok ikke hjem igjen. Prytz sin teori fikk stor gjenklang lokalt her på Hedemarken; bare tenk på båten "Olav Kvite", "Viking Vinterfestival", "Vikinglauget" osv. Etter mitt syn finnes det lite i det vitenskapelige materiale som støtter opp om organiserte vikingeraids fra Mjøsa, selv om det sikkert har vært folk fra strøkene her som har deltatt på tokter organisert av småkongene langs kysten. Det var nok slik den gangen som nå at vangssokningene foretrakk å kunne se Mjøsa.

Vikingkonger

Det er mye som tyder på at det satt en rekke lokale herskere på Åker gård i vikingtiden. På gården er det nemlig funnet 11 fullt utstyrte våpengraver, foruten en rekke andre graver som viser til en konsentrasjon av makt og rikdom på gården. Det er mulig at den store gravhaugen på Elvsholmen stammer fra denne perioden, men den kan også være fra merovingertiden. Ellers vet vi jo at Åker gård var møtestedet da Magnus den Gode og Harald Hardråde delte makten i Norge mellom seg i 1046, noe som viser at gården da må ha hatt en spesiell stilling, kanskje som kongsgård.

Vikingenes graver

Vi finner vikingenes graver overalt hvor det finnes gamle matrikkelgårder (fig. 1). Gravene finnes i hele Ridabu-området, i området rundt Narmo og Skjeset, videre mot øst langs nederkant av Vangsåsen, samt i det gamle Hegvind-området nordøst i Vang. I alt er det kjent 64 graver. Mange av disse gravene er våpengraver, dvs. graver hvor den avdøde vikingen er gravlagt med hele eller deler av sitt våpenutstyr (fig.2-3). Ca. halvparten av gravene er kvinnegraver, og de fleste av disse inneholder det typiske smykkeoppsett for vikingtiden, nemlig to skålformete spenner (fig. 4-5). Det er et typisk trekk at gravene som er funnet på de store gårdene nederst i bygda, er rikt utstyrt, mens gravene fra mer høytliggende strøk kun inneholder det basale gravgods. Dette forteller oss at bønderne på de sentrale gårdene hadde større

*Våpengrav fra
Dalseng.
Foto:
Universitetets
Oldsaksamling.*

*Våpengrav fra husmannsplassen Fagerli
under Vang Prestegård.
Foto: Universitetets Oldsaksamling.*

økonomiske ressurser enn bøndene på de mer marginalt liggende gårder, noe som ikke er særlig overraskende, når en tar det forskjellige landbruksgrunnlag i betraktning.

Det er ellers typisk for vikingtidens graver at de inneholder et langt større spekter av redskapskulturen enn det som var vanlig i tidligere perioder. I gravene kan en finne jordbruksredskaper slik som ljå og sigd, hesteutstyr slik som bissel, stigbøyler og sporer, samt smedutstyr slik som tang, fil og hammer. De rikt utstyrte kvinnegravene kan inneholde kjøkkenutstyr som kokekar og stekepanner. Dermed blir vår kjennskap til vikingenes materielle kultur langt bedre enn i tidligere perioder.

De fleste av vikingtidens graver stammer fra gravhauger, mens noen er funnet ved dyrking på steder, hvor det ikke vites at det har vært haug tidligere. Det er nok likevel sannsynlig at de fleste også av disse siste

måte som de eldre husene på Valum og Vidarshov, som jeg skrev om i forrige nr. av «Minner ifrå Vang». Forskjellen er at det ikke er så tydelig at huset har vært delt inn i flere deler med ulik funksjon (slik som bolig og fjøs), slik vi kjenner det fra tidligere. Dette er imidlertid et vanlig trekk i Skandinavia i vikingtid; det blir flere hus på tunet og hvert hus får en egen funksjon, slik vi kjenner det i dag (bolig, driftsbygning, låve, stabbur).

På Valum (fig. 7) ble det funnet spor etter flere bygninger fra vikingtid, men ingen av disse ble fullstendig avdekket, så det er ikke mulig å si noe sikkert om deres utseende. De har i alle fall hatt jordgravde furustolper slik som på Åker.

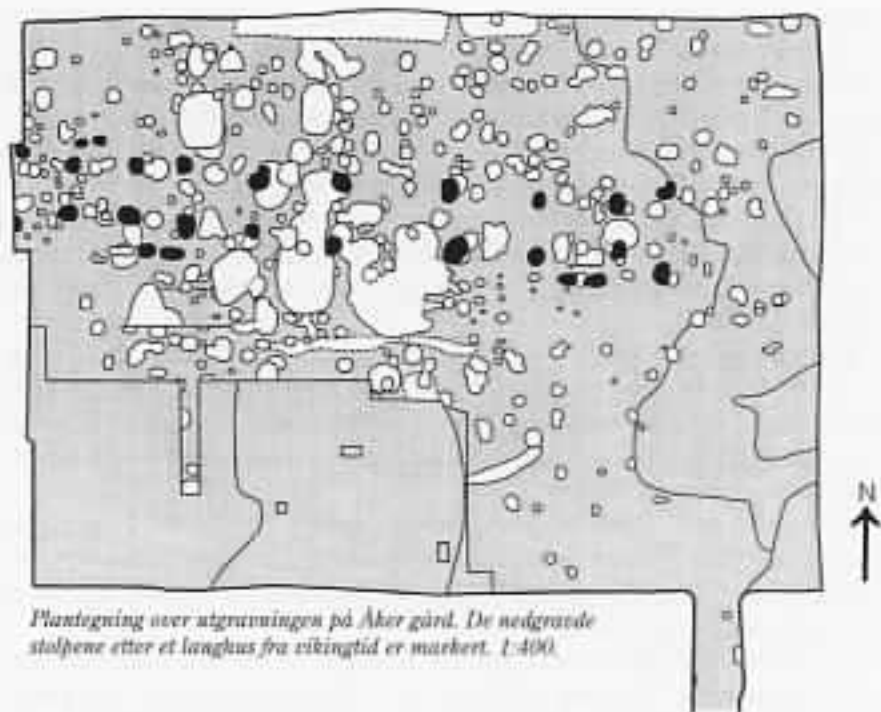
Funnt av forkullet korn viser at det hovedsakelig var agnekledd bygg som ble dyrket i Vang i vikingtiden (ca. 90 % av kornmaterialet), mens havre utgjør ca. 10%. Hvete og rug er sjeldent blant de forkullede korn, men har vært dyrket. Det kan vi se av den vegetasjonshistoriske undersøkelsen i myren på Narmo.

Akkurat som i tidligere perioder var husdyrholdet av meget stor betydning i vikingtidens landbruk. Undersøkelser av bevarte bein viser at innslaget av fisk og vilt er beskjedent. Økonomien var i stor grad basert på hva en kunne produsere selv.

Det er ellers et typisk trekk ved vikingtidens jordbruk i Vang og ellers i Øst-Norge at det skjer en betydelig nyrydding i utkanten av den gamle jordbruksbygd. Kanskje kan vi her se en av årsakene til at vangsokningene ikke var så ivrige til å dra i viking. Det var land nok å rydde, slik at jordhunger ikke var et så stort problem som på Vestlandet. Det skal dog for ordens skyld bemerkes at det neppe er jordhungeren som spiller den vesentligste rollen som forklaring på vikingferdene. Årsakene er nok mer sammensatte enn som så.

Vikingenes religion

I Vang er det stadig bevart rester etter vikingenes religion i form av gårdsnavn. To gårder bærer navn som kan henføres til vikingenes religionskultur, nemlig Vidarshov og Torshov. Disse navnene kan tolkes som templene/helligstedene til de norrøne gudene Vidar og Tor, og viser at de to gårdene må ha spilt en viktig rolle i religionsutøvelsen i Vang i vikingtid. I tillegg har det eksistert enda en "Hov"-gård, men denne gikk ut av drift etter Svartedauen. Tunstedet ble lokalisert i 1998. Det ligger ca. 150 m østfor tunet på Gryttingsødegården, nordøst i Vang.

Overgangen til middelalder

Når den førkristne gravkultusen opphører ca. 1050 fører dette til en voldsom inntørring av de arkeologiske kildene, samtidig med at de lokale skriftlige kildene er meget fåtallige. Dermed vet vi faktisk mindre om den lokale bosetning på 1100-tallet enn på 900-tallet. Fra ut på 1200-tallet begynner de skriftlige kildene å flyte mer rikelig og det er da disse kildene som spiller den vesentligste rollen for vår viten om den eldre historien i Vang. Men det er historie, ikke forhistorie.

Avslutning

Dermed er det slutt på denne tredelte turen gjennom Vangs forhistorie, som begynte i «Minner ifrå Vang» 1997. Vi har sett på de første jegerne som kom hit, og de første bønder som slo seg til her, vi har sett på bønder og krigere i tiden rett etter Kr. f., og vi har sett på sporene etter vikingenes liv og virke her i distriktet. Jeg håper at disse tre små artiklene har hatt

Figfoto over utgravingen på Valum. Foto: Geir Pedersen, Statens Vegvesen, Hedmark.

interesse, og kanskje også vekket en lyst til å sette seg enda mer inn i bygdas eldste historie. På Hedmarksmuseet finnes en oversikt over oldfunn og gravhauger i Vang, som jeg har utarbeidet. Her kan en hente mer detaljert informasjon om bygdas rike oldtid. I Åkerutstillingen på Hedmarksmuseet kan en se en rekke oldfunn fra Vang, så et besøk dit anbefales også.

Navnestudium – Hafsøl

Forord

Navn på jorder, hauger, skogholt og gamle husmannsplasser er navn som stort sett lever i muntlig tale. De har derfor lett for å dø ut ved generasjons-skifter, og etter hvert som steder skifter utseende og bruksområder, kan også navnet forandres.

Grunnen til at man har gitt jordene navn, er at man lett skal vite hvilke steder det er snakk om når for eksempel ploying eller steinplukking skal finne sted. Dette var mer relevant før i tiden, da det generelt var flere arbeidsfolk, derfor blir også automatiseringen av landbruket en hjelpende faktor til at slike navn kan dø ut.

I denne oppgaven som jeg har i særemne i norsk, vil jeg derfor samle og skrive ned stedsnavnene på Hafsøl, slik at de kan bevares for ettertiden.

Hafsøl

G.nr. 76 Br.nr. 1

Hafsøl ligger i Vang på Hedemarken, ca. 10 km fra Hamar mot Løten, 1 km nord for Rv.25, ca. 245 m.o.h. Gården har i dag 900 mål dyrket mark, noe skog og driver med griseproduksjon. Jorda er kalkstein og morenejord. Av andre gårder grenser eiendommen til Ålsted, Tomten, Bjørtomten, Vartomten og Opsahl store.

Bygninger:

Hovedbygning bygd 1870, restaurert 1950.

Føderådsbygning bygd 1787.

Sveiserbolig 1943.

Låve og stall bygd 1908.

Fjøs bygd 1912, restaurert 1939.

Grisehus bygd 1938.

Stabbur bygd 1890.

Halsal

Garasje, verksted og bryggerhus bygd 1937.

Potethu, vognskjul og skåle bygd 1914, nå revet.

Sætrer: Lavlisætra i Vangsåsen og Ålsætra i Loten, allmenningsrett.

Gården har vært i ætta fra 1743.

Det er gjort funn av en redskapsøks fra 900 e.Kr. og en stridsøks fra 1030 e.Kr.

Om navnestudiet

Navnene som jeg har samlet, står i alfabetisk rekkefølge uavhengig av hva det er navn på, men dette framgår av underteksten. Etter navnet følger oppdeling i ledd og bøyning, kjønn, tall og form. Her har jeg brukt bokstavene n, f og m for intetkjønn, hunnkjønn og hannkjønn. Deretter kommer uttalen av navnet.

Her er de tegnene jeg har brukt utenom vanlige bokstaver:

ʒ = ng som i <<lang>>

l̥ = tykk l

ɲ = rn som i <<barɲ>>

k̥ = kj-lyd som i <<kjøtt>>

Navnstudium

1. Bergnuten Berg-nut-en m.ent.bf /bærjnuten/
Et klippelignende berg på grensen mellom Brenna og Langjordet. Står der fortsatt i dag antageligvis fordi den er vanskelig å utplanere. Nut = rundet fjelltopp.
2. Bjørkhaugen Bjørk-haug-en m.ent.bf /bj'ørkhauen/
Haug sør for gården hvor det vokser mye bjørk, derav navnet. Er i senere tid brukt som hestebeite.
3. Brenna Brenn-a f.ent.bf /brénna/
Sammen med Langjordet og Rognåkeren (se disse) var Brenna beite helt fram til 1970-tallet. Først da ble det dyrket for kornproduksjon. Det er vanskelig å si hvordan jordet har fått dette navnet, men det er mulig det har noe med at det en gang har blitt svidd av og siden fått navn deretter.
4. Ekornrud Ekorn-rud /ek'kóru/
Husmannsplass som lå i Aaltomthagan. Er visstnok senere brukt som festplass. Navnet kan ha kommet av ekornmengden i skogen.
5. Fjøsåkeren Fjøs-åker-en m.ent.bf /fj'osáker/
Ligger rett sør for fjøsdelen av läven og har derfor fått dette navnet.
6. Gåsedammen Gås-e-damm-en m.ent.bf /g'åsedammen/

Lite udyrket jordstykke nordvest for gården på Stubbengåkeren, hvor det før ble holdt gjess.

7. Hafsøl Haf-søl m.ent.bf /ha'fssøl/

1442: Hafswaler

1493: Hafswalæ

Ca.1550: Hafsalle

1578: Hoffsal

1604: Haffball

1616: Hoffsal

1669: Haffball

1723: Hofsal

1. ledd, Haf, kommer fra genitiv av mansnavnet Hafr.

2. ledd, søl, kan komme av <<val>> (norr.:valr) som betyr slagmark, kampflass. Gården har sannsynligvis fått navnet sitt fra en mann som het Hafr som eide eiendommen.

8. Hafsølsameien Haf-søl-sam-ei-en m.ent.bf /ha'fssøl sammæia/

En husmannsplass som lå på jordet, Sameien. Muligens har husmannsplassen vært eid av flere familier og derfor fått dette navnet.

9. Hasselbakken Has-sel-bakk-en m.ent.bf /håsslbakken/

Høydepunkt i den nordvestre delen av Stubbengåkeren. Har fått navnet fra hasseltrærne som vokste her.

10. Kirkebakken Kirke-bakk-en m.ent.bf /kørkebakken/

Dette jordet ligger rett øst for husene på gården og er et høydedrag. Hvis man står på toppen av bakken kan man se Øvre Vang Kirke.

11. Kjelsrud Kjel-s-rud kje'lsru/

Jordet øst for Tomflia, nordøst for Hafsøl. Navnet kommer fra en gammel husmannsplass som lå her. Navnet har forbindelse med en kilde som skal ha befunnet seg i området.

12. Langjordet Lang-jord-et n.ent.bf /laŋ'jole/

Langjordet var som Brenna og Rognåkeren (se disse) beite fram til det ble dyrka på 1970-tallet. Jordet ligger sydvest for gården. Navnet kommer av at jordet er langt og smalt.

13. Nedre Tomtenga Nedre-Tomt-eng-a f.ent.bf /nere tåmmte^{33a}/
Den nedre delen av Tomtenga som ligger sør for den nåværende gården Tomten. Tidligere brukt til beite.
14. Prisbakken Pris-bakk-en m.ent.bf /pri'sbakken/
Prisbakken er en bakke på jordet Sameien, hvor det var en husmannsplass fram til begynnelsen av 1900-tallet. Det 2.leddet er bakken fordi stedet lå i en bakke. Når det gjelder 1.leddet, kan jeg se tre betydninger av ordet pris; en pengesum, premie og en pris smus, men om navnet har noen sammenheng med et av disse ordene og i så fall hvilken, er vanskelig å si.
15. Rognåkeren Rogn-åker-en m.ent.bf /róznákær/
Rognåkeren ligger sør for Hafsøl og er et forholdsvis flatt stykke. Den har fått navnet p.g.a. rogntrærne som stod der før. Grensa mellom Rognåkeren og Langjordet er bestemt av en gammel vei som nå er borte.
16. Sameien Sam-ei-en m.ent.bf /sámmeia/
Denne åkeren ligger sydvest for gården og er det jordet som ligger mest i utkanten av eiendommen. Har sannsynligvis fått navnet av husmannsplassen <<Hafsølsameien>>.
17. Smedmyra Smed-myr-a f.ent.bf /smemyra/
Område av Kjelsrud-jordet. 1.leddet kommer av at det har bodd en smed her. Selv om det ikke er myrjord her, er det mye vått fordi det ligger nede i en helling og derav kommer 2.leddet.
18. Stallåkeren Stall-åker-en m.ent.bf /sta'llákær/
Stallåkeren ligger rett vest for gården bak den delen av läven hvor stallen befinner seg.
19. Stubbenga Stubb-eng-a f.ent.bf /stu'bbe^{33a}/
Skogen nord for stubbengåkeren. Navnet har muligens sammenheng med stubber, kanskje har det foregått mye hogst her.

20. Stubbengåkeren Stubb-eng-åker-en m.ent.bf /stu'bbeŋåkeren/
Jordet dekker området rett nord for gården. Har fått navnet fordi det ligger nedenfor skogen Stubbenga. Var før en del av Stubbenga, men har blitt ryddet til jorde.
21. Tomthagan Tomt-haga-n m.ent.bf /t'åmmthagan/
Skog sør for Kjelsrud og Smedmyra. Tilhørte tidligere Tomten Vestre før den ble lagt under Hafsal på 1880-tallet. Tidligere beite.
22. Tomtjordet Tomt-jord-et n.ent.bf /t'åmmtjõe/
Jordet hvor gården Tomten Vestre lå. Hovedhuset ble stående til rundt 1960 og ble brukt i Allmueskolen.
23. Tomtli Tomt-li-a f.ent.bf /t'åmmtli-a/
Dette jordet ligger øst for stubbengåkeren, på andre siden av Aaltomtvegen. Var en del av Tomten Vestre før den kom under Hafsal. 2.leddet, li-a, kommer av hellingen oppover mot Aaltomten (Li - åsside).
24. Tomtstua Tomt-stu-a f.ent.bf /t'åmmtstua/
Tomtstua var en husmannsplass som lå inne i Tomthagan. Huset er flyttet, men er fortsatt i bruk.
25. Øvre Tomtenga Øvre-Tomt-eng-a f.ent.bf /øvre tåmmteŋa/
Øvre delen av Tomtenga. Tidligere beite.
26. Aaltomten Aal-tomt-en m.ent.bf /å'ltåmmten/
Ligger nord for Stubbengåkeren og er det nordligste jordet på eiendommen. Var en egen gård, men ble kjøpt inn under Hafsal på 1880-tallet.
- 1593: Aattletompten
1604: Aattletomp
1669: Aaltompten
1723: Aaltomten
- Kommer av mannsnavnet Atle (Atli)

27. Aaltomthagan Aal-tomt-haga-n m.ent.bf /å'ltåmmthagan/
 Skog nord for Kjelsrud. Tilhørte gården Aaltomten før 1880-tallet.
 Brukt som kubeite.
28. Aaltomtvegen Aal-tomt-veg-en m.ent.bf /å'ltåmmtvegen/
 Vei som går fra krysset nordøst for Kirkebakken og oppover dit hvor
 gården Aaltomten lå.

Kommentarer til navnene

På mange av navnene forstår vi med en gang grunnen til at de har fått det navnet de har, enten av topografiske grunner, av naturforholdene eller fra den opprinnelige gården de tilhører. Aaltomt- og Tomt- går jo igjen i mange av navnene. Når det gjelder ordet tomten, er dette et sentralt ord for denne delen av Vang. Vi finner det jo igjen i Aaltomten, Tomten og nabogårdene Vartomten, Bjørtomten og Katomten. Ordet <<tomt>> kommer fra norrønt og er det samme som <<byggegrunn>> og har antakelig derfor fått dette ordet i 2.ledd. Når det gjelder 1.ledd, blir det vanskelig å danne noen sammenheng mellom dem, siden Aaltomten kommer av mannsnavnet Atle, Tomten faktisk ikke har noe 1.ledd i det hele tatt, og 1.leddet hos de tre andre gårdene henholdsvis kommer av dyrenavnene ulv (varg), bjørn og katt. Grunnen til at de har fått disse dyrenavnene, er det vanskelig å si noe om.

Etterord

Etter å ha jobbet med denne oppgaven, føler jeg at jeg i større grad forstår viktigheten av å bevare denne typen navn. De er en viktig del for senere å vite hvordan landskapet har sett ut. La oss tenke oss at store deler av jordene om 100 år er blitt byggefelt. Da kan navnene, for eksempel Hasselbakken, fortelle oss noe om både vekster og topografi. Likeledes kan kulturnavn fortelle oss om menneskelig virksomhet i tidligere tider. Blir ikke slik informasjon tatt vare på, kan den fort falle bort for kommende generasjoner.

En del navn har jeg bare vært nødt til å tenke meg til mulige forklaringer på. Da navn som tilhørte gårder først og fremst videreføres muntlig, er det svært lite nedskrevet om disse. Derfor er det først og fremst faren min, Werner Hafsal jeg har fått informasjon fra.

Kilder

Werner Hafsal

Odd Stensrud

Notater etter Eileen-Nilssen

O. Rygh: <<Gaardnavne i Hedemarkens Amt>>, 1900

Farlaget Norske Gaardsbruk A/S: <<Norske Gaardsbruk>>, 1968

S. Svanheim og I. Flagstad: <<Stedsnavn på Busterud og Flagstad i Vang>>, 1994

Statens kartverk

Anne Lene Berge: <<Impuls 2, Teoribok>>, 1995

Ragnvald Taulø: <<Escolas ordbok>>, 1993

BØYE SKEIE

Overlevering av skolebygning 26.03.1982

Det er en stor dag for Lunden skole i dag. En stor dag også for øvre delen av Vangsbygda.

Før jeg sier noe om den nye skolen, har jeg lyst til å ta dere med bakover i tida og i raske steg bevege oss framover att mot vår eia tid.

Vi hopper raskt tilbake til 1840, det tidligste jeg har funni om skolegang i denne delen av bygda.

Bakgrunnen for skolen i 1840 er Lov om almue-skolevesenet på landet av 14. juli 1827 gitt av Carl Johan, af Guds Naade Konge til Sverige og Norge, de Gothers og Wenders.

§ 1. -Efterhånden, som de nuværende Kjøkkere eller Degne på Landet afgaae, skal i ethvert Præstegjeld, hvor saadant ikke allerede måtte være skeet, besikkes for hver Kirke i Præstegjeldet en Kirkesanger, der til like skal være skoleholder.

Foruten de nevnte kirkesangere, skulle i hvert prestegjeld, hvor det behøves, være andre omgående skoleholdere. Prestegjeldet inndeles derfor i flere skoledistrikter. Hvert distrikt har sin egen omgående skoleholder. Så lenge omgående skoleholdere holder skole, nyder han hos beboerne i den rode hvor skolen holdes, fri kost, pleie og herberge, endog på de høytider og helligdager som innfaller uti den tid han der oppholder seg. >

Vi er i 5. distrikt i Vang og i året 1840 ble det her holdt skole på 35 steder, fordelt på 4 roder, 5 dager på hvert sted:

Lien, Finborud, nedre Blystad, Stor-Opsahl, Bjørtomten, Kattomten, Slemsrud (øvre), vestre Dystvold, Skålerud, Mangrud, øvre Kirkeby, Ormsætheren, Brænden, Bækken, Liebakken, nordre Myhr, øvre Blystad, Lille-Opsahl, nedre Kattomten, Dystvoldbakken, Ildseth, Ingelsrud, Suderud, søndre Myhr, Dæhlie, søndre Blystad, Bjørtomten,

Lunden skole i 1982.

Slemsrud nordre, Greften, Kjos, østre Dystvold, Bergsvensrud, Spikrud, nordre Kirkebye, Aalerud.

Dessuten var det 22 selveiere som betalte kontingent til skolekassen i stedet for å holde hus til skolen.

Læreren i 1840 het M. Larsen. Den neste læreren vi kjenner til fra distriktet, het Nils Tommesen (eller Tomssen) og gikk under navnet Skolemester-Nils. Han begynte i 1841.

-Onsdagen den 9.debr. 1842 avholdes efter forutgået tilsigelse skoleeksamen i distrikt nr. 5. 58 barn fremmøtte, der i det hele taget fandtes vel forfremmede i deres kristendoms-kunnskap, ligesom boglæsningen var bedre enn i de andre skoledistrikter i Vang. 2 av barnene lære at skrive, og fantes i regning vel forfremmede. Skolelæreren, Nils Tomssen, der i ett år har været ansatt i dette distrikt, katekiserende – som en begynder – godt. Han vil med fremdeles flid envidere danne seg til sitt viktige hverv....»

Underskrevet av C. B. Heltberg, C. A. Madsen.

Av skolekomisjonen var til stede:

Ole Nashoug, Peder øvre Skraastad og Jacob Nyhus.

Så kom det i 1860 ny Lov om Almueskolevesenet på Landet, og med den ble omgangsskolen smått om senn avvikla.

- § 1. Det skal være Almueskolens Formaal at understøtte den huuslige Opdragelse i at bibringe Ungdommen en sand christelig Oplysning og forskaffe den de Kundskaper og Færdigheter, som ethvert Medlem af Samfundet bør besidde, samt derhos i den Udstrekning, som forholdene tillade, at føre den frem til Almendannelse.
- § 2. Almueskolen har to Afdelinger, den lavere og den høiere Almueskole. Den lavere Almueskole er en Kretsskole, i hvilket de til den enkelte kreds hørende børn modtage dels den lovbefalede, dels en frivillig Undervisning.

Kommunen skulle altså deles i kretser, og hver av disse skulle ha et fast skolested. -Bliver Antallet af skolepliktige Børn i nogen Krets så stort, at de ikke hensiktsmessig kunne undervises af en Lærer til samme tid, skal enten Børnene deles i afdelinger, der søge skolen til forskjellige tider, eller Hjelpelærere (Mænd eller Kvinder) ansættes.

Det ser ut til at denne delen av bygda ganske snart etter at den nye skolelova kom, fikk fast skole trolig i leide lokaler på Lunden eller Opsahl (1864 ?). Og kretsen heter Opsahl krets helt til 1875.

I formannskapsprotokollen for 9.april 1866 står det under sak nr. 4:

Fra skolekommisjonen oversendt andragende fra en del husfedre i Skolekredsen nr. 5 i Vang om indkjøb for skolekassens regning av gården Opsahl-Lunden til skole og lærerbolig for nevnte krets. Samt tilbud fra eieren av samme B. Aasen av 7. Dennes at han er villig til at selge ovennevnte gård med underbruket Vildroen og et tilkjøpt jordstykke for en kjøpesum av 700 sp.daler. I betrakning av at husbygningene på nevnte gård snart kan ventes at tiltrenge en del reparasjon, finder formannskapet at en kjøpesum av 600 sp.d. kan ansees passende. Med innkjøpet har det (form.skapet) iøvrigt intet at bemerke, da det av kretsens erklæring fremgår at omhandlede gårds beliggenhet er bekvem.

Formannskapet innstilte på kjøp, og «representantskabet» godkjente dette i møte seinere på dagen.

I formannskapsmøte og representantskapsmøte 21.des. 1866 ble det bevilget 320 sp.d. til reparasjon av skolegården Opsahl-Lunden og til oppførelse av en føderådsbygning på 8 x 11 alen.

Fra «Skolevæsenets Protocol for Wang Præstegjeld i Hedemarken Provsti».

Utskrift:

Under den 22 de Januar 1867 var Undertegnede paa Stiftprovstens Vegne tilstede paa Skolestedet Opsallunden for i Henhold til Skolelovens § 20 og 29 at inhente nærmere Bestemmelse at Kredsen i Anledning af Herredsbestyrelsens Beslutning af 21 de December f.A.

Kredsens Husfædre, af hvilke 10 vare tilstede, vare ved omsendt Budstikke sammenkaldte. Ordføreren foredrog der paa den af Kommunebestyrelsen fattede Beslutning. De samlede Husfædre fattede derpaa følgende Beslutning. Man gaar ind paa den af Herredsbestyrelsen under 21 de December f.A. fattede Beslutning. Til som Bygningskommision (utydelig skrevet) at forestaae Arbeidet udvalgte G. Opsahl, H. Kjos og M. Greften.

Det Overskytende over de af Herredsbestyrelsen bevilgede 320 Spd. Besluttedes udlignet i Penge paa Kredsen efter Matrikelskylden. Da intet videre var at foretage, hævedes Mødet.

C. W. Piene ? H. Kjos, M. Greften, O. Blystad, H. Opsahl, H. Dystvold, P. Kartomten (uleselig navn).

Fra møte 18.juli 1867 kan refereres:

Efter Forslag fra Gudbrand Aalstad besluttedes, at det fornødne Inventarium bliver at anskaffe til de nye Bygninger i Skramstad og Lunden Skolekredse. Hvilket Inventarium de respective Bygningskommisjoner have paa billigste og hensiktsmessige Maade at anskaffe.

I referat fra møtet 22.jan. 1867 er det vist til § 20 og 29. Disse finnes i «Lov om Almueskolevæsenet paa Landet» av 16.mai 1860.

Ny Lov om folkeskolen på landet 1889

Neste gang vi hører om skolebygging i Lunna er i 1894, den 16.febr. i skolestyret. Til fundamentering og planering av skolehus i Lunden krets kr. 1.000,-.

Skolehuset blir å oppføre etter samme plan som for Skramstad og Farmen. Det vil si at i Lunden ble det oppført en ny skolebygning i 1895 med 2 klasserom i første etasje og med «anledning til sløydrom i loftetasjen».

Kostnad kr. 3.600,-.

Så er det stilt på byggefronten i en del år. Men i 1915 ser vi at det er dårlig stell med et golv som er ødelagt av sopp. Det ble bevilget penger til å skifte ut golvet, men brukbare rester skulle nyttes til nytt kjøkkengolv i lærerleiligheten.

I fra 1917 blir det ei urolig tid på byggefronten på Lunden. Skolestyret, formannskapet og kommunestyret behandler den eine byggesaka etter den andre. Det er i forbindelse med budsjettet for 1917/18 tale om å innrede sløydrom på loftet. Så kommer spørsmålet om å bygge en helt ny skole og om lag samtidig tanken om å flytte den eksisterende skolebygningen og gjøre den om til lærerbolig.

Det er mulig at det floka seg noe sammen. I alle fall søker Johs. Gudbrandsen seg fritatt som formann og medlem av byggekomiteen for Lunden i 1919. Han slapp ikke unna og måtte fortsette.

Bygging av ny skole var vedtatt i 1918, og anbud fra Kr. Engen ble godtatt med kr. 90.000,- + kr. 6.000,- til uthus.

4.mai i 1920 bevilget kommunestyret ytterligere kr. 25.000,- til flytting og ombygging til lærerbolig, «den nu benyttede skolebygning», som det står. Endelig oppnevnte kommunestyret den 8.sept. 1920 3 mann til å besiktige den nyoppførte skolebygning ved Lunden skole.

Det kommer nå ei lang og skolemessig sett fredelig tid for Lunden skole. Vi går raskt fram til 1955. Da oppnevnte skolestyret et utvalg som skulle utrede den framtidige ordning for folke- og framhaldsskolen. Arve Nysted var formann. Dette er nettopp i den tida det sentralt foregår diskusjoner og utredninger om 9-årig obligatorisk skole, men det er 4 år før lova kom.

Utvalget er fullt klar over de skolepolitiske tanker som er oppe i tida og skriver bl.a.:

«Utvalget foreslår at framhaldsskolen eller den eventuelle linjedelte ungdomsskole blir lagt til følgende skolesteder: Kirkekreisen, Solvang og Skramstad».

Dette ville innebære for Lunden at 4., 5., 6. og 7. klasse fra Skramstad skulle overføres dit. Skolen vil mangle handarbeidsrom, gymnastikkshal, sløydsl og skolekjøkken.

Det ble nedsatt en byggekomite med Ivar Haraldseid som formann. Denne komiteen måtte permitteres inntil videre, da det kom nye planer for hele skolestellet i bygda i samband med gjennomføring av 9-årig skole fra høsten 1962.

Byggeplanene for Lunden måtte vente til i 1966. Da fikk skolen sine spesialrom i ny bygning der den gamle låven stod, og året etter ble det gjort om en del i den gamle skolebygningen. Arkitekt var Kurt J. Scheffler.

Og så er vi omsider kommet fram til dagen i dag. Om 50 år, når det skal bygges noe nytt ved Lunden skole, vil en eller annen granske skolestyre- og kommunestyreprotokoller og finne ut at denne bygningen sto ferdig i 1982. Arkitektene var Ingrid og Trond Høye.

Konsulenter:

Ingeniørfirmaet Lund & Aass A/S – Bygningsteknikk.

Lund & Aass – Elektro, Elektroteknikk.

Ingeniør Rolf Aalerud A/S – V.V.S.

Hovedentreprenør Ervind J. Alhaug A/S.

El-Hed A/S, alle elektriske installasjoner.

A/S Norsk Viftefabrikk, ventilasjon.

S-rør, Hamar, rørleggerarbeid.

Arbeidsleder på byggeplassen har vært Peder Pedersen.

Byggekomiteen ble oppnevnt av kommunestyret 8/7 1976 og bestod av:

Leif J. Søhagen, form., Andor Normann, Astrid Skramstad, Oddbjørn Tomter og Bøye Skeie. Leif J. Søhagen ble etter søknad fritatt for vervet av kommunestyret 28/5 1980. Berit Lundsveen ble oppnevnt som nytt medlem i komiteen. Bøye Skeie overtok som formann med Oddbjørn Tomter som varaformann.

Boligsekretær Bjørn Katnosa har vært byggeleder.

Å bygge en skole i dag, er et ganske komplisert tiltak. Jeg har sammenligna det med et orienteringsløp:

Løypa starter med den første drøftinga av romprogrammet og fortsetter til arkitekt – til flere poster vi kaller godkjenningmyndigheter – til bevilgningmyndighet – til konsulenter – til entreprenører og med innkost på byggeplassen.

Etter idrettstevlinger før i tida hadde de en tilstelning som de kalte seksa, (skiseksa, tråverseksa) – en fest der deltakere, arrangører og innbudte hygga seg i lag. Det var premieutdeling og takketaler.

Det er en slik seksa dere er med på i dag. – Skal vi kalle det «byggeseksa» for å lage et nytt ord?

Min takketale på denne seksaen blir enkel. Uten å nevne navn retter jeg en hjertelig takk til alle deltakere, løypeleggere og funksjonærer.

Et langt løp er etter min mening fint gjennomført med god innsats fra alle dere.

Bare en premie blir overrakt. Den er ikke liten: I innkjøp verdt ca. kr. 10.000.000,-. Det er den nye skolebygningen. Den overleveres til ordfører Kåre K. Storsveen.

I stedet for den tradisjonelle nøkkelen til bygningen får du her med et bindeledd mellom den gamle, skal vi kalle det hånddrevne skolen, og den nye mekaniserte: Skoleklokka fra en av de barneskolene i distriktet som ble nedlagt for 20 år sida. Vi må aldri glemme rota som det nye har vokst opp av.

Byggekomiteen takker for seg med ønske om at den nye skolebygningen på Lunna må bli til gagn og glede for liten og stor i hele Lunna-kretsen.

BØYE SKEIE

20-års jubileum ved Ener 03.11.1982

Kjære elever og alle tilsatte ved Ener skole.

La meg først si gratulerer med dagen. Gratulasjonen går til alle elever, lærere og alle andre tilsatte ved skolen.

Jeg synes det er hyggelig og riktig at dere vil markere at Ungdomsskolen i Vang er blitt 20 år. Skolen er nådd opp i voksen alder.

Jeg sa ja til rektor Urdahl da han spurte om jeg ville fortelle litt om jublantens fødsel.

Alle elevene her er yngre enn skolen, så 20 år bakover i tid blir historie for dere. Og historie synes mange av dere er kjedelig. Først når dere bli 3 – 4 ganger så gamle, vil mange av dere synes historie er interessant stoff.

Før 1959 hadde vi 3 skolelover som vi må stanse litt ved: Det var Lov om folkeskolen på landet, Lov om folkeskolen i kjøpstedene og Lov om framhaldsskoler.

I Vang var vi berørt av alle disse lovene. Vi hadde 7 folkeskoler den gangen. Ved 6 av disse hadde ungene et timetall som var bestemt ut i fra lansskolelova. De hadde skole stort sett annenhver dag. Litt frivillig engelskopplæring og handarbeid og sløyd i kurs kom i tillegg. Disse skolene var: Farmen, Ingebergbakken, Kirkekretsen (som byttet navn til Ridabu), Lunden (Østås 1948), Skramstad og Vestås.

Ved Solvang skole hadde ungene flere timer i uka enn ved de andre skolene. Det var ikke fordi Solvangungene var dummere enn andre unger i Vang, at de hadde lenger skoletid. Det hang sammen med at Solvang lå nær inntil Hamar, og der var det byskoleordning (etter den andre lova som jeg nevnte).

I 1946 ble Hamar by utvida på Vangs bekostning. Det låg 3 skoler i det beltet av Vang som den gang ble Hamar-skoler: Storhamar skole, Rollsløkka skole og Fredvang skole. Den siste beholdt Vang til kommunekontorer.

Skulebygningene på Ener vakte oppsikt langt utenfor Vang. Kurt J. Scheffler var arkitekt for bygget.

Den eneste skolen i Vang med byskoleordning i noen år var Solvang.

I 1959 fikk vi felles skolelov for land og by «Lov om folkeskolen». Lov om framhaldsskolen var fremdeles egen lov.

Men noen år før, i 1954 hadde vi fått ei spesiell lov som kom til å gripe inn i skoleverket: «Lov om forsøk i skolen».

Der står det i § 1: «I folkeskolar, framhaldsskolar (så er det opprekna en del andre skoler) skal det etter avgjerd av Kongen vera høve til, som forsøk, å gjera avvik frå reglane i vedkommande skolelover, når slike forsøk er pedagogisk vel underbygde, og når dei er av interesse for skolen...».

Ut i fra denne lova fikk vi «Forsøksrådet for skoleverket», og gjennom dette rådet kom det i gang forsøk med 9-årig skole.

I skolelova av 1959 står det at blir det oppretta 9-årig enhetsskole i en kommune, skal fagkretsen fastsettes i samsvar med lov om forsøk i skolen.

Jeg har nevnt alle barneskolene i Vang og alle var 7-årige. Men hvilke muligheter hadde elevene til videre skolegang?

Kommunen hadde ingen realskole, så avgangselevne fra våre folkeskoler måtte konkurrere med elever fra Hamar og delvis nabokommunene om plass ved realskolen i Hamar. Bare en brøkdelen av våre avgangselever fra 7.klasse kunne rekne med å få plass der. Pågangen

var stor og det ble opprettet spesielle Vang-klasser som fikk undervisning på ettermiddagene.

Tilbudet til resten av avgangselevne fra 7.klasse var obligatorisk framhaldsskole på 26 uker i året (fra 1959 utvida til 32 uker).

I framhaldsskolen kunne elevene enten gå i klasser med mest teoretiske fag, eller i klasser som la hovedvekt på praktiske fag som handarbeid, sløyd og husstell.

For mange var skolegangen slutt ved endt framhaldsskole.

Jeg må legge til at framhaldsskolen i Vang levde under kummerlige forhold. En måtte putte inn klasser der det var plass til det ved barneskolen, ved Skramstad, Ridabu, Lunden og Solvang.

Det var tvingende nødvendig å omorganisere skolestellet i Vang og gi barn og ungdom bedre utdanningsmulighet så snart som mulig, og fram for alt ordne det slik at alle fikk en reell mulighet, ikke bare noen.

Skoleplaner som Vang skolestyre hadde utarbeidet i 1956, skal jeg hoppe over. De var for gamle alt etter 2 år. I stedet begynte skolestyret i 1958 komitearbeid for gjennomføring av 9-årig skole.

Den 12.juni 1959 vedtok Vang skolestyre innføring av 9-årig skole i kommunen, og kommunestyret sa ja til dette litt seinere på året.

Noen setninger tar jeg med i fra innstillingen i denne saka:

-Vang kommune bør bygge ut sin enhetsskole med deling 6 + 3. Dvs. at barna går de 6 første årene i kretsskolene og samles de 3 siste skoleårene i en linjedelt ungdomsskole.---

En samleskole for 7., 8. og 9. klassene fra hele bygdra må bygges ny. Den må plasseres slik at en slipper å frakte tyngden av elevene med buss. Største elevtallet kommer fra distriktene Solvang, Smeby og Åker. En plassering i området Sæli, Ener, Lerhus, Hveberg skulle være bra plassering.---

Skolen bygges etter paviljongsystemet. De viktigste og dyreste spesialrommene samles i ett hus. Klasserommene bygges i paviljoner med 4 klasserom i hver.---

Dette var utgangspunktet for skolen på Ener og resultatet er dere kjent med.

Det var med ganske stor spenning vi satte i gang bygging av Ener skole. Vi skulle bygge for et skoleslag som enda ikke var ordentlig utprøvd, og vi hadde ikke eksempler å støtte oss til. Det var den første ungdomsskolen som ble bygd i Hedmark fylke.

Men det var ikke bare å bygge en stor skole og si at nå hadde vi innført 9-årig skole. Vi måtte utvide lesetida i barneskolen, dvs. at enkelte fag måtte få flere timer. Engelsk hadde for vært et frivillig fag. Nå måtte alle få engelskundervisning.

Med flere lesetimer for hver klasse trengtes flere lærere og mer plass. Vi måtte begynne å tenke på bygging ved barneskolene. Det fantes for eksempel ikke en eneste gymnastikksal i bygda.

Noen av barneskolene våre var små. Elevtallet var så lite at vi måtte slå sammen 2 årskull i ei klasse, 2. og 3. årskull i ei klasse eller 4. og 5. årskull for eksempel.

Det ble tale om å forandre de gamle kretsene slik at alle skolene kunne få klasser på alle trinn, det vi kaller fulldelte skoler.

Noe strid ble det nok om dette, men resultatet ble at elevene fra Skramstad krets skulle overføres til Lunden skole, elevene fra Vestås til Ingeberg, og elevene fra Hjøllumområdet til en framtidig ny skole for Farmen. På denne måten ble det igjen 5 barneskoler som måtte bygges ut, og de kom i tur og orden. Alle barneskolene i Vang er nybygd etter at ungdomsskolen kom i gang, med unntak av første byggetrinn ved Ridabu skole. Den delen var ferdig i 1956.

Hva kommunen har kosta på skoleverket i løpet av 25 år, kan jeg ikke si dere. Kroneverdien har forandra seg så mye, at å legge sammen tall, ville gi et feil bilde.

Bygging av skoler er en ting, hva det koster fra år til år å drive skolene er en annen ting.

To tall skal dere få:

Brutto driftsutgifter for skolene i Vang 1958 var ca. 1,3 millioner. Brutto-utgiftene i 1982 ca. 19 millioner. Alle disse pengene brukes for å gi barn og ungdom et grunnlag å bygge si framtid på.

Tilbake til Ener skole igjen til slutt.

Den 29.mars 1962 ble de første lærere ved Ener skole tilsatt:

Styrer (rektor) Jon Martin Alnes

Siv Lunaas

Birgit Elle Vigmestad

Per Jon Eriksbakken

Aage Jacobsen

Hans Johan Johnsen

Abraham Elle Vigmostad
Harald Nygaard
I framhaldsskolen ved Ener første året:
Magne Hovin
Petter Skonnord
Kjellaug Bergholt
Ottar Mundal
Gudrun Thorud
Hermann Hellem
Vaktmester – Sverre Enger.

I dag er det et lærerpersonale på 37. 2 vaktmestere, 8 rengjøringsassistenter, 1 kontordame og 1 tannlege og assistent.

Takk til alle som har hatt sitt virke her på Ener i lengre eller kortere tid gjennom de 20 åra skolen har vært i virksomhet.

Lykke til i åra som kommer.

JENNY HEDEMANN LARSEN

Noen minner fra gamle Kirkekretsen skole

Så sent som i 20-åra hadde Vang 11 skolekretser. Etter hvert som Rollsløkka skole ble tatt i bruk fullt ut, forsvant Fredvang skolekrets. Riktignok holdt Fortsettelsesskolen til der ennå ei tid. Den var et frivillig ett-årig skoletilbud. Fortsettelsesskolen ble senere flyttet til andre skoler i bygda, og er vel bedre kjent under benevnelsen Framhaldsskolen.

Ved byutvidelsen (1947) kom Storhamar og Rollsløkka skoler inn i Hamar kommune.

Etter 2. Verdenskrig ble det klart for dem som sto for styre og stell i Vang, at alle skolene trengte en skikkelig opprusting. Det kom nye skoleplaner som bød på store faglige utfordringer. Det ble nødvendig med spesialrom til enkelte fag. Og slikt kostet penger. Da kom tanken om sentralisering. Det ville kanskje lønne seg å legge ned noen av «grendeskolene». I stedet for åtte skolehus kunne Vang klare seg med fem. Elevene ved Skramstad, Østås og Vestås skoler ble overført til Lunden og Ingeberg. Etter enda noen år ble Farmen skole erstattet med en ny skole - Lovisenberg.

Neste trinn ble innføringen av 9-årig grunnskole, og Vang fikk Ener skole for elever på ungdomstrinnet.

Jeg har lyst til å kaste et tilbakeblikk på den skolen jeg kjenner best - Ridabu skole. Det finnes vel ennå noen som vil huske den som Kirkekretsen skole. Det var navnet på skolekretsen og skolen til 1957.

Skolebygningen på Kirkekretsen skole lå øverst på den plassen som nå er fotballbane for elevene. Den så ut som de fleste andre skolehusene i Vang, en gråmalt toetasjes bygning med vindfang og halvt overmalte vinduer i den vindusrekka som vendte ut mot Vangsvegen. Elever og lærere måtte ikke distraheres av det som måtte foregå utafor veggene. En stikkveg fra Vangsvegen smøg seg helt inntil veggen. Den førte videre ned til kirkas område, og det var adskillig ferdsel på den veggen. Mange

Kirkekretnen skole og det gamle kommunelokalet ført på 50-tallet.

kom med hesteskyss og hadde behov for å bli kvitt hesten sin mens de utførte sine ærend på kirkegården eller i det gamle kommunelokalet som lå nederst på leikeplassen. Derfor var det langs den langsida av leikeplassen som vendte mot Vangsvegen, satt opp hestebindinger. Det var solide lange trestokker som var lagt oppå og forsvarlig festet til loddrette trepåler. Til de vannrette trestokkene var festet jernringer, og til disse ringene ble hestene bundet. Vinterstid fikk hestene stå i stallene. I forlengelsen av uthusene som tilhørte Klokkegården, lå 8 – 10 staller. Der nede var også utedoene, og av dem var det fem stykker. Der var det mye interessant lektyre på veggene. Førstelæreren på skolen var også klokker, og han og hans familie holdt til i Klokkegården. Til den hørte et fjøs med plass til to kuer og hus for både gris og saug og høns.

Da det gamle kommunelokalet ikke var husrom for kommunale etater lenger, holdt en ambulerende sløydlerer til der. Skoletannlegen behandlet pasientene sine i et av rommene i 2. etasje. Der oppe var også folkebiblioteket som holdt åpent to kvelder i uka.

Steintrappa foran skolebygningen førte opp til vindfanget, og derfra kom man inn i gangen. Den hadde dører til to klasserom, og ei bratt trapp

førte opp til 2. etasje. Hvert trappetrinn hadde jernbeslag i forkanten. Når det var snøføre, kunne det være farefullt å komme seg opp trappa. De fleste elevene hadde beksomstøvler med hæljern, og sålene var tett beslått med Knuppen skobesparelser. Det var solide «tegnestifter» som hadde tre «klør». Det gjaldt at fotøyet skulle ha lang levetid i de dager. Når det da satte seg et godt snølag under slike såler, og farten var stor og tida knapp, kunne det lett gå ille.

I 2. etasje var også to klasserom. Inventaret var bare det som var høyst nødvendig, to-mannspulter, et par kart som hang ned fra taket, et skap til nødvendige bøker og en trebent innretning med plass til vaskevannsfat og såpe. På golvet sto ei stor mugge vatn, og på veggen like ved – et felles håndkle. Ved den ene kortveggen førte to trappetrinn opp til et «podium»-dør kateteret var plassert, og bak det var tavla med kritt og svamp. På den motsatte kortveggen var knagger til elevenes yttertøy. Ei dør førte inn til et knøttlite lærerrom, og ved etasjeovnen var ei vedkasse fylt med ved eller torv. Det siste holdt godt på varmen, men etterlot seg store mengder svært lett oske. I et par av klasserommene, ikke så lett synlig, var plassert ei bøtte sagflis. Det var greit å ha hvis en elev skulle være så uheldig å kaste opp, for da var det om å gjøre å handle fort, se til å strø flis på svineriet og feie det opp for andre elever fikk oppkastførmelser.

Det var gjengs at skolene hadde et system for skolebanksparing. Så også ved Kirkekretsen skole. «Banken» kom i 50-åra med en ny ordning på det området. Alle skoleklasser fikk et firkantet treskrin. Det hadde rødmalt låkk og var sjølsagt låsbart. «Banken» hadde nøkkelen til skrinet. I låkket var 30 spalter så store at en gammaldags fem-øre kunne passere. Under hver spalte var anbrakt en liten boks som pengene falt opp i, og hver elev hadde sitt nummer malt på låkket. Elevene kunne da ordne med sparepengene sine. Det var stor stas de to dagene i skoleåret da elevene fikk beskjed om å ta med seg «bankboka» si, for bankkassene skulle hentes og sparebeløpet føres inn i bankboka. Dette var lenge før familiene fikk barnetrygd, så sparepengene kom nok godt med hos de aller fleste.

Fra klasserommene førte ei dør rett inn til lærerrommet. Det hadde ikke store bekvemmeligheter. Der fant du et lite veggfast bord, en pinnestol beregnet på førstelæreren, tre taburetter som kunne skyves inn under bordet når de ikke var i bruk, for da tok de ikke opp golv plass. Rommet hadde en liten vedovn og vedkasse og ei kokeplate der kaffekjelen hadde sin plass. I et lite veggskap ble lærernes private

*Klasse 2 A putter penger i bankkassa våren 1954. Foran fra venstre.: Anne Marie Tønseth, Grette Marit Larsen, Helga Holter, Ragnhild Nordli, Eirinn Finberg
Bak fra venstre: Siri Gran, Ingerd Nysted og Borge H. Larsen som skimtes bak Ingerd Nysted og Kristina Stuve.*

kaffekopper oppbevart sammen med kaffeboksen og sukkerkoppen. Fra lærerrommet hadde man god oversikt over skoleplassen og det som foregikk der. Det var ikke så nødvendig med fastlagt inspeksjon.

Innerst i gangen i Letasje var et lite kott. Der sto ei bøtte vatn, og på bøttekanten hang ei sinkøse. Der slukket elevene tørsten. Det var et stort framskritt da det opp på veggen kom en vannbeholder. Fra den førte et rør nedover veggen. Røret hadde ei tappekran, så skrudde elevene opp krana, holdt handa under og drakk av den.

Omtrent der sløydsalen er i dag, lå ei lita koselig stue. Den inneholdt et lite kjøkken, kammers og stue. Huset ble kalt Snippen. Der bodde pedellparet Olava og Marius Jenssen med sønnen Jens. Veden skolen trengte, fikk Marius tilkjørt som langved. Han sagde og kløvde langveden for hand, bar den inn og fylte ved i kassene i klasserommene. De to sørget for at det støtt var varmt når skolebarna ankom. Vatnet som Olava måtte ha til vask, pumpet de opp fra en brønn nederst på skoleplassen, bar det

inn og varmet det opp. Når skolen var forlatt for dagen, vasket de pulter, golv og tavler og luftet ut. Så måtte de bære vaskevannet ut igjen. Det var en stor lettelse da det ble montert en utslagsvask innerst i gangen i Letasje.

I kjøkkengangen inn til Snippen kunne skolebarna få vasket av seg det verste før de gikk inn til ny time, for der fant de vaskevann, såpe og strichandkle til det bruk. Det sørget Olava for. Og hadde det blitt et skrubbsår eller rift i ei bukse, var ikke veggen lang inn til Olava. Hun hadde reine filler og borvann, og hun hadde nål og tråd. Det kunne også hende at det løsnet en knapp i underlivet der strømpestrikken var festet, og da seg strømpa ned. Olava hadde sikkerhetsnåler og ordnet opp. De to i Snippen ble «reserveforeldre» for mange. Det var trygt og godt å ha dem der.

Når sommerferien var over, var det en sann fryd å komme på skolen igjen, for klasserommene var rundvasket, vinduene blanke, og golvene nymalt. Malinga sørget Polmar maler for. Etternavnet var egentlig Dalberg, og han var bror til Olava, og hadde det samme gode humøret.

Det var trist den dagen Olava og Marius takket for seg og flyttet til Bekkelund, og ganske snart ble Snippen revet, for nå tok det til å hende noe rundt om i Kirkekretsen. Eneboliger grodde opp, unge familier flyttet

*Pedellvirket i
Snippen:
Fra venstre:
Marius, Jens og
Olava Jensen*

*På paviljonggruppa
høsten 1955.
Førstelærer Andreas
Heggeland, flankert
av Inga Frogner (til
høyre) og Jenny
Heidemann Larsen.*

inn, og elevtallet bare vokste og vokste for hvert år. Et skoleår måtte en klasse holde til i det gamle kommunelokalet. Det gikk på et vis, for alle visste at det var overgang til noe bedre. Men midtvinters var det kaldt for de elevene som hadde pultrekke langs ytterveggene. Musa levde godt i vedkassa, og rett som det var tok den seg en tur mellom pultene på jakt etter brødsmler. På loftet hadde flaggermusa vinteropphold, og de var rolige leieboere. Verre var det å ha sløydlæreren som nærmeste nabo, og tannlegetrafikken i etasjen over.

Endelig var det bestemt at ny skole skulle bygges, og som en drøm var det da to klasser kunne flytte inn i paviljongen som var første byggetrinn. Den inneholdt to klasserom, et rom for skolemateriell, et lærerrom og klosetter som var tilpasset de minste elevene. Her var håndvasker og sandkasser og gardiner for vinduene. Jo, det var som et eventyr.

Gamleskolen var sjølsagt i bruk under hele byggeperioden, og etter flere ganske heftige diskusjoner ble det bestemt at når den nye skolen sto der, skulle den hete Ridabu. Det var et navn som hadde litt historisk sus over seg.

I byggeperioden fikk vi som hadde arbeidet vårt på skolen, erfare hvor viktig og nyttig det var at samarbeidet mellom hjemmene og skolen alltid

hadde vært så tett og godt. Foreldrene hadde full forståelse for praktiske vanskeligheter som kunne oppstå.

Det var tilsynsutvalg ved alle skoler. De hadde sine kretsformenn og var oppnevnt av kommunale myndigheter. Tilsynsutvalgene skulle gjennom kretsformannen legge fram for skolestyret saker som de ville ha behandlet. Tilsynsutvalget ved vår skole lå så visst ikke på latsida. Det arrangerte årlige basarer som skaffet penger til skoleturet, juletreffester, 17.mai- arrangement og premier til elever som deltok i skirenn og fridrettsstevner som skolen arrangerte. Og på det minste vink trådte foreldrene til med praktisk hjelp av ymse slag. Basarpenger ga skiutstyr til skolen slik at elever som ikke eide slikt, og dem var det flere av i de dager, kunne låne og delta hvis de ville.

Tida gikk, og i 1957 kunne alle flytte inn i den nye flotte Ridabu skole. Alle var jublende glade og fornøyd med resultatet.

Etter noen år var Åkerområdet og Prestegårdsjordene bebygd, skolen måtte få et klasserom til ved Paviljongen, og etter atter noen år måtte også hovedbygget utvides.

Etter 20 år var tida inne for et aldri så lite jubileum. Og etter den tida er det hendt mange forandringer ved Ridabu, men det får bli ei anna historie.

JENNY HEDEMANN LARSEN

Prolog ved Ridabu skoles 20-årsjubileum 1977

Vel møtt kjære venn og ærede gjest
til Ridabu skoles 20-årsfest.

La oss enes om noe før festen tar til
at vi alle som en virkelig vil
at dette skal bli en kveld av de store,
en fest som både vil gi no' og more.

Er 20 år noe å feire? Du spør,
og svaret er, jo, vi synes vi bør.
De som var Ridabu før femtisju,
forstår sikkert dette bedre enn du
som ennå er ung og nyss flyttet inn
i Ridabu krets med familien din.
Med denne festen vi gjerne vil minnes
den lykken vi følte da huset sto ferdig,
og skolen fikk plass
i noe vi syntes var rene palass.
Som et Fata Morgana hadde det stått
og blinket der fjernt som et drømmeslott
i tanken hos dem som gikk foran oss.
De holdt ut i skolen der pliktene kalte,
og skjøttet i troskap det yrket de valgte,
all motbør og skuffelse til tross.
Ikke alle av dem ble med til det forjettede land.
De nådde en alder, de takket for seg,
men her skal det sies, de hadde vist vei
for oss som tok over der de måtte slippe.
De ruvet i landskapet mer enn mange,

markante personer som ikke var hange,
men sa hva de mente og gjorde det rette,
og ble fryktet og elsket nettopp for dette.
Aldri vi så at de vinglet og sviktet,
uselvisk de virket for skole og hjem.
Da følte vi andre eksemplet forpliktet,
vi burde nok prøve å følge dem.

Så flyttet vi inn i det nye og fant oss til rette.
Det tok oss litt tid, det må nok bekjennes,
slik er det som regel når broer skal brennes.
Nå så vi oss rundt, nå hadde vi fått det,
Fata Morgana, drømmeslottet,
med farger, gardiner og kunst hist og her.
Og gjestene kom fra fjern og nær.
Vi viste så gjerne all herlighet fram,
men innerst vi følte det kanskje var skam
at vi hadde forsynt oss så grovt av budsjetten.
Vi ble vel misunt, og det med rette.
Senere år ordnet opp i dette.

Åker bebygges, Prestegård'n med,
Uoverskuelige følger får det.
Familjer med skolebarn står der i flokk,
Men, tenk så er ikke ny'skolen stor nok.
Elever og lærere fikk ikke fred,
de delte på klasserom, ilte av sted
til neste time i annet rom,
klasser gikk og klasser kom.
Slik skaper en utrygghet ingen er glad for,
og skole og hjem er det slett ikke bra for.
Men elevflokken bare økte på,
dette kunne da slett ikke gå.
Skolehuset må bygges på.

Vi forsynte oss atter av pengesekken
og bygde på skolen ut mot bekken.
Det ble gym.sal, musikkrom og mere til.
Nå kan det ke være den minste tvil
om at vi har det reneste paradis.
Ett rom for hver lærer, en lærer pr.klasse,
og hjelpemidler i massevis.
Slik må jo dra mer enn halve lasset.

Vi forsyner oss fortsatt av skattepenger,
og trives med det – uten skrupler lenger,
for alle skoler i bygda får.
Slik er det blitt i de senere år.

Vår skole har alt det ytre i skjønneste skikk,
men holder den mål når vi tar en kikk
med kritiske øyne på kjernen i saken?
Det har vært og er vel gjengse låter
at den lærer er bra og den skolen er fin
som evner å holde en streng disiplin.
Så tror vi at det løser alle gåter.
Hva slags disiplin, skal vi våge å spørre?
Jeg kaster en hanske, jo da, jeg gjør det.
Den kustus som kun i det ytre seg ter
den gjør alt så lettvindt, og ikke no'mer.
Erfaring har vist den har liten verdi,
nei, her må nok skapes en annen vri.
Disiplin må være no
'tint, no'mer,
noe som inni de unge, og ikke minst i de voksne skjer.

Skole og hjem må forstå hverandre,
ikke surt kritisere og klandre.
Når noe går galt, ikke lykkes så lett,
så kanskje det skyldes rett og slett
at vi ikke arbeider godt nok i lag.
Det er nødvendig å dra i samme retning i dag.
Vårt felles mål det er trivsel og trygghet,
Og den sitter ikke i skolebygget.

Vi må se hva de som gikk foran oss kunne,
og så må vi vite sånn noenlunde
hva er det viktigste her i livet.
Er det slitet for hytte og båt,
eller er det å hjelpe de svake og trøste, litt gråt?
Trøst ikke med gaver dyre og fine,
men ved å gi av minuttene dine.
Skal vi alltid unnskyldte og glatte over,
eller ved vårt eksempel lære de unge
respekt for normer og lover?

Isen vi voksne står på, er kanskje litt tynn.
Ja, det hender nok det, og det er jo litt synd.
Ingen er fullkommen og ufeilbarlig,
så skole og hjem må nok være litt varlig
med å stå fram som absolutt livsmodell.
De unge må hjelpes og støttes til å realisere seg selv.

Når dette er sagt, la oss stevne frem
i fortsatt arbeid så skole og hjem
blir noe de unge minnes med glede
den dagen de vokser fra skole og rede.

Så feirer vi tjue med brask og bram,
Så setter vi alle kluter til
og håper at skuta når dit vi vil.
Til målet som har vært og alltid må være
å trygge og gagne først det som er nære.
Og får vi så fortsatt i medvind seile
med lov til å prøve og mot til å feile,
da vil det spre seg som ringer i vann
og gi trivsel og trygghet til hele vårt land.
Da blir vårt Fata Morgana på ferden:
Trygghet og fred til hele verden.

Mars 1977

OLAV KR. REINERTSEN

Skoleutbygging i Vang

Ingeberg skole:	1. byggetrinn	1966
	2. byggetrinn	1978 (utvidelse)
	3. byggetrinn	1997 (rehabilitering/utvidelse Reform 1997)
Løvisenberg skole:	1. byggetrinn	1970
	2. byggetrinn	1996 (utvidelse med grendehus)
Lunden skole:	1. byggetrinn	1966 (spesialrom)
	2. byggetrinn	1982 (hovedbygget)
	3. byggetrinn	1990 (Øvre Vang bibliotek/klasse-/grupperom)
	4. byggetrinn	1997 (rehabilitering/utvidelse Reform 1997)
	5. byggetrinn	1999 (spesialpedagogisk avdeling)
Ridabu skole:	1. byggetrinn	1954 (paviljongbygget)
	2. byggetrinn	1956 (1.del av hovedbygget)
	3. byggetrinn	1970 (utvidelse av hovedbygget)
	4. byggetrinn	1971/72 (gymnastikksal)
	5. byggetrinn	2002 (rehabilitering/utbygging)
Solvang skole:	1. byggetrinn	1959 (paviljongbygget)
	2. byggetrinn	1962 (hovedbygget)
	3. byggetrinn	1973 (utvidelse hovedbygget)
	4. byggetrinn	1997 (rehab./utbygging Reform 97/ny gym.sal)

Ener skole:	1. byggetrinn	1962
	2. byggetrinn	1963 (kroppsovingsavdeling)
	3. byggetrinn	1978 (spesialrom)
	4. byggetrinn	1986 (Vang bibliotek/tann- klinikk/lesesal m.m.)
	5. byggetrinn	2003 (rehabilitering/utbygging)

Rehabiliterings- og utbyggingsplanene for Ridabu og Ener er vedtatt i økonomiplanen 2000-2004. Planene kan bli realisert tidligere.

Litt om Tynsetkara og skifabrikken i Løvlien

Brødrene Halvor f. 1869 og Erik f. 1872 var født på Tynset nedre og vokste opp der. De var borti mange aktiviteter i sin tid. De var hendige karer og begynte å lage ski. Det mangler naturligvis skriftlige kilder om dette, men sikkert er det at de leide verkstedplass i mølla på Dalseng. Her kunne de bruke vannkraft til håndsag og kutter. De drev nok skifabrikasjonen i ganske stor stil. Det meste jeg vet om dette, har jeg fra min nabo og gode venn Elias Skjeseth, som i parentes bemerket visste veldig mye. Han fortalte at Tynsetkara reiste til Grundset- og Rørosmarten og solgte ski.

De solgte også ski til det militære. Det måtte jo etter forholdene være anseelige partier ettersom krigsmakta var interessert.

De forsynte jo hele Veståsen med ski. Alle gikk på ski den gangen, vi hadde bare dårlig oppkjørte hesteveger om vinteren den tiden. Når de begynte fabrikasjonen i Dalseng-mølla, er ikke helt klart, men det var nok før 1900.

Halvor var gift, og i 1895 fikk han sønnen Harald som også ble en dyktig håndverker. Da hadde Halvor kjøpt Løvlien nedre, og her fikk han satt opp et ganske rommelig verksted. Da elektrisiteten kom til Vangsåsen i 1914, ble skiproduksjonen flyttet til Løvlien. Hvorvidt Erik var med her, er uvisst. Fra 1903 hadde han jo farsgården å ta seg av. Her startet han sagbruk. Han kjøpte tømmer og solgte trematerialer. Jeg husker at jeg «flog med» borti hagan når far og Erik blinket tømmer. Jeg har en mistanke om at det bare var det som var grovt nok til sagtømmer, som ble blinket.

Halvor var ikke bare skimaker. Han laget også tømmerustninger og sleder osv. Og skulle noe repareres, var Halvor alltid klar for oppgaven. Det ble skumlet litt om at han var litt lettvinnt med målene. «Det barer seg nok» var et uttrykk han ofte brukte, og har seg gjorde det nok også. Kanskje han ikke var så unøyaktig likevel? Han laget iallfall trapper til han var over 80 år.

Verkstedet i Løvlien Nedre (Skifabrikken).

Med tida vokste Halvor's sønn Harald opp. Han var kanskje den flinkeste ski-makeren av dem. De aller fleste veståsninger hadde Løvli-ski på bena. Jeg husker at jeg hadde fått et par «andre» ski, men det var bare ei rand under dem. Da var jeg borte hos Harald og fikk gjort 3 render under dem, og jeg så meg tilbake mange ganger på hjemturen, sporene var en skiløper vertig. Det var bjørk som ble mest brukt til skifabrikasjonen, men de brukte litt selje og alm også. I 1930-åra kjøpte Harald inn hickory til hopp-ski-produksjon.

Skiene var brukbare, det ble tatt mange premier i landsrenn med de skiene. Senere gikk de av mote.

Harald var for øvrig en habil langrennsløper. Han var den første vangssokningen som tok gullmerket i Birkebeinerrennet (greid merkekravet 5 ganger). Han var ellers ikke særlig aktiv skiløper, men var god å ty til om vi manglet en på et stafetlag, eller til å gå opp langrennsløype. Både Halvor, Erik og Harald var glade i å ferdes i skog og mark. De var landskjente elgjegere. Vi var litt stolte da det sto i avisa at skiløperen Hans Gunnestad fra Hadeland kom til Vang for å følge Erik på elgjakt.

Erik var eier av Staupholen seter i Storelvdal summen med lensmann Aas. Både Erik og Halvor var ivrige fiskere og tok mye fisk i Staupsjøen.

Eldre folk husker sikkert de beryktede lensmanns-morderne - en litt eldre svenske og en norsk unggutt. Da de skulle arresteres etter en forbrytelse, skjøt de lensmannen og rømte. Det gikk rykter om at de hadde tatt seg opp i Hedemarks-almemningene, og Erik måtte være med politiet som kjentmann. Det var jo farlige forbrytere, og vi guttungene var veldig imponerte når vi hørte Erik fortelle at han lå med geværet ved siden av seg på koiibrisken. Etter en tid ble rømlingene pågrepet et annet sted i landet.

Halvor og Erik var også musikere. De var med da Vang musikkforening ble stiftet i 1895. Halvor hadde i sin ungdom vært medlem av musikkorps i Oslo. En periode Vang musikkforening manglet dirigent, var kornettisten Halvor selvskreven leder. Han var aktiv musiker i 60 år.

Tynsetkara var allsidige karer med gode evner som de utnyttet godt. Minnet om dem vil leve lenge i Vangsåsen.

Ločički i hvošč.

Salen er ryddet. Polonaisen åpner ballen.

- tilstelninger, og det fremlegges på årsmøtet en oversikt over selskapets økonomi.
5. Ved starten av V. B. betaler hvert medlem kr. 2,-, som skal tjene til et fond i tilfelle underskudd ved de arrangerte fester og ball. Nye medlemmer som måtte tegne seg etter hvert, betaler også kr. 2,-. I tilfelle underskudd overskridende fondet står samtlige medlemmer solidarisk ansvarlig for dette. Fondet og eventuelle overskudd settes på konto i bank. Der føres medlemsfortegnelse, og styret bestemmer hvem som kan bli medlemmer. Styret har anledning til av selskapets midler å dekke utgifter ved eventuelle medlemsfester.
  6. Adgang til fester og ball har kun de som styret finner å kunne innby.
  7. I tilfelle Vang Ballselskap oppløses, skal eventuelt fond tilfalle den veldedighetsinstitusjon i bygden som styret bestemmer.
  8. Forandringer i lovene kan kun skje med 2/3 flertall av de aktive medlemmer.

Det første året for Vang Ballselskap forløp i alle deler vellykket. Man arrangerte 3 fester, 1 ball og 1 karneval. Økonomien svingte litt med både overskudd og underskudd, men publikumstilslutningen var bra og en del ungdom kom til etter hvert, noe styret gledet seg over. Det første styret var slik sammensatt: Formann Arve Vatnebryhn, nestform. Lars Flagstad, styremedl. Anna Steen og Lisbeth Hommelstad, kasserer J. Hervold.

For hvert år ble nytt styre valgt, og de fortsatte med ulike tilstelninger.

Slik fortsatte det helt fram til 24/1 1942. Da kom det nye statutter for Vang Ballselskap. Det var ikke så store forandringer, men statuttene var noe mer detaljerte. Bl.a. skulle selskapet ikke lenger ha medlemmer. Det gamle styret velger i løpet av januar et nytt styre som har en funksjonstid på 1 år og fungerer som festkomité slik som før. «Enhver dannet, festglad ungdom i Vang» kan velges til styremedlem i Vang Ballselskap. Etter ett år er vedkommende ikke valgbar før 3 år er gått. Kassereren fører regnskap for de enkelte tilstelninger, og regnskapet må godkjennes av styret. Det gjelder i det hele tatt å forvalte selskapets bankbok med største omhu, slik at den alltid representerer det gode økonomiske reservelager som enhver festarrangør så svært trenger. I tilfelle V. B. oppløses, skal eventuelle fond tilfalle den veldedighetsinstitusjon i bygda som styret bestemmer.

Resten av krigen var det ingen virksomhet. Men i 1945 har V. B. atter gjenopptatt sin virksomhet etter 2 1/2 års stans på grunn av festforbud.

I følge protokollen ble det heretter arrangert ball kun 2 jan. og ingen andre tilstelninger. Og det ser ut til at festkomitéen har bestått av 3 kvinner og 3 menn. Bevertningen var som følger: Coctail – kaffe og kaker – pølser og øl. Og deltagelsen lå på ca. 200.

«Alexkvintetten» var det som sørget for dansemusikken i mange år. Først i 1956 ble det en forandring i bevertningen: Det var dekket i hele salen, og øl og pølser var første post på programmet.

I 1961 ble ballet holdt i tradisjonelle former, men nytt denne gangen var en oppsatt danseliste. D.v.s. at noen utvalgte skulle føre opp hver enkelt dans, så hadde de gulvet for seg sjøl et par runder før resten av festdeltagerne sluttet seg til.

I 1975 så lista slik ut:

Foxtrot: Arvid Frang m/frue

Reinlender: Simen Tollersrud m/frue

Festkomiteen ved 50-årsjubileet med æresgjester. Arne Vatnebryhn og Reidar Vendkvern i forgrunnen.

Tango: Syver Aalstad m/frue
 Masurka: Lars Hommelstad m/frue
 Damenes vals: Elisabeth Myhre Hoelstad

Antonsen's kvintett spilte, og sørget for at dansegulvet ble ualminnelig flittig brukt.

I 1963 var det nye at festen ble kunngjort i avisene med bindende påmelding. Før var det nok sendt skriftlig imbydelse etter en liste. Det var også vanlig i andre bygder der det ble holdt juleball.

I 1967 gikk man bort fra de tradisjonelle pølsene som ble erstattet av en blandet kjøttrett m. grønnsaker.

Dette året ble det første æresmedlemmet utnevnt – nemlig Reidar Vendkvern. Direkte sitat fra protokollen:

Æresutnevneelse:

- I Vang Ballselskap haver paa sitt tradisjonelle ball den 2. Januar i det gregorianske kalenderaar 1967 beføyet seg til at udnevne og ophøye til livsvarig æresmedlem ungarlen Reidar fra Vendkvern, deri at han i et firtiendetails aar med troe nidkjerhet og hengivenhet har deltaget i selskapets balle og under en flerhet av disse har talt til Quindens pris og ære med lige stor dyktighet så vel i tale som i anden handling.
- II Æresmedlemmets rettigheter. Han skal høytideligen inviteres til de aarlige balle, og uden at ærlegge nogen avgift herfor i selskapets kasse for sin egen person. Som æresmedlem udi selskabet kan han ingenhende blive til gjenstand for hugg eller slag, selv ei fra Quinder.
- III Æresmedlemmets forpliktelser. Han skal som hidtil tale til Quindens pris og ære på de aarlige balle, og iøvrigt som hidtil overvaage de moralske stande. Han skal som hidtil ovenfor Quinden optrede etter de gamle regle: »Se, dog ei røre!» Det siste kan – som hidtil – oversees i lempligere tilfelde der Quinden åbenbart beføyer sig deri ved tydeligen tegn eller tale, og han bliver forføret. – Han skal på de aarlige balle bære den til ham udleverende medalje.
- IV Denne declaration undertegnes til vitterlighet og gyldighet av den ydmyge ballkomité – på vegne av dette balls værende mend og Quinder.

Høyvang, den 2. Januari 1967.

Ballkomité:

Ole A. Skramstad

Astrid Skramstad

Ungbonde på Kallerud

Mikkel Jemblie

Duste Jemblie

*Banefører på Østre Hoel
med underdanige.*

Sigv. Holm

Gerda Holm

*Hærmand fra Smaalendene
på hovdingesetet Akr, med underdanig vin.*

En viktig del av komiteens forberedelse er blanding av cocktail.

Når det gjelder musikk, har en stort sett holdt seg til lokale krefter – så som – Alexkvintetten, Antonsen's kvintett og Kjell Søby's kvartett. Men det har også vært både «Ole Ivars» og Morten Sand's orkester som har sørget for musikken.

Da selskapet fylte 40 år, var det ekstra stor stas. Initiativtagerne Arve Vatnebryhn og Ole Kr. Flagstad på vegne av sin far Lars, var spesielt invitert og ble ekstra hyllet. Førstnevnte holdt en usedvanlig flott tale, og de som har hørt Arve Vatnebryhn, vet at han kunne være særdeles spirituell. Det er nevnt at latteren ljommet mellom veggene. Opp gjennom åra har det vært mange gode prologer, taler og sanger.

Nyttårsballene på Høyvang har vært populære. Men ettersom 2 jan. som oftest etterfølges av en arbeidsdag, har en de siste åra flyttet festen til første lørdag etter nyttår. Dessuten har komiteen etter hvert måttet

sette et «tak» på 230 deltagere. De som er sent ute med påmelding, må finne seg i å stå på venteliste i tilfelle forfall. Siste år var den på 30 stk.

Det gjør godt med en så hyggelig tilstelning midt i den mørkeste årstida. Trolig er dette en tradisjon som vil holde seg langt ut i neste årtusen – for rikelig med «festglad, dannet ungdom» vil det sikkert finnes i framtida og!

Vang, et sete for norsk kornforedling

Pionéren, dr. Werner H. Christie la grunnlaget

De fleste vet at Vang, i motsetning til de fleste bygder i Norge, i løpet av dette århundre har hatt flere forsøksgarder, - og fortsatt har en, nemlig Bjørke. Færre vet at Vang faktisk hadde landets første lokale forsøksgard og at dens første forsøksleder, Werner Hosewinkel Christie, har skrevet sitt navn i både norsk landbruks- og arvelighetsforsknings historie

med gull-bokstaver. Christie nedla ikke bare et glimrende forskningsarbeid i jord- og plantekultur, han ble en foregangsman i eliteavl og en nasjonal pionér innen genetik og planteforedling. Christie var således den første som begynte med kornforedling i Norge, en virksomhet som har fortsatt i Vang opp til idag.

Werner H. Christie, 1877 - 1927

Hjellum

Hedemarken Amts Forsøgsstasjon ble opprettet på forpaktet jord på Hjellum gard i 1905. Bak opprettelsen låg mange års utredningsarbeid og iherdig strev av lokale ildsjeler med Johan E. Mellbye i spissen. Forutsetningen for drift av forsøksgard kom først endelig i orden da Brænderiforeningen lovet å bidra med kr. 1.700,- pr. år de første fem driftsår. Øvrige bidragsytere var fylket med kr. 2.000,- og staten med kr. 2.000,-. Foruten husrom til forsøksleder og tilstrekkelig arbeidsrom, låve- og kjellerrom, ble ca. 30 dekar forsøksjord stilt til disposisjon for virksomheten av eieren av Hjellum gard, gardbruker Jens Steen.

Formålet med forsøksvirksomheten var å drive planteforedling og forskjellige typer forsøk til fremme av planteavl i fylket. Forutsetningen for statsbidraget var at en skulle drive planteforedling. Den øvrige virksomhet var en lokal oppgave for fylket.

Høsting av engfôlt på Hjøllum 12.7. 1906. Foto: W. Christie

Fra 1.april 1905 ble landbrukskandidat Werner H. Christie ansatt som bestyrer for forsøksvirksomheten. Christie var født i 1877 i Hommelvik og tok artium i Skien 1896, andeneksamen i 1897, eksamen ved Vinterlandbruksskolen i Kristiania 1899 og ble uteksaminert som kandidat ved Den Kgl.Veterinær- og Landbohøjskole i København i 1901. Det vil si omtrent på samme tid som Johann Gregor Mendels grunnleggende arvelover ble gjenoppdaget. Etter å ha arbeidet med jordbruksstatistikk i Det statistiske Centralbyrå, ble han i 1902 ansatt som sekretær i Landbruksdepartementet. Han foretok da reiser til Sverige, Danmark, Tyskland og Nederland for å studere planteforedling og forsøksvirksomhet. Det er rimelig å anta at også arveforskningens betydning for planteforedling var aktuelt tema på disse studiereisene.

En generell karakteristikk av situasjonen i norsk landbruk på den tida var grottid. Intensivering av jordbruket, voksende kunnskap, økonomisk framgang og stadig nye tiltak kjennetegnet perioden. Tiltak som ga bud om lovende utvikling og dyktiggjørelse av norsk landbruk.

Allerede i 1889 ble de første lokale jordbruksforsøk anlagt i regi av Det Kgl. Selskap for Norges Vel. I 1898 ble denne virksomhet overlatt til Norges Landbrukshøiskole i Ås i Akershus, samme året som staten kjøpte nabogarden Vollebekk til landets første forsøksgard. Her bygde staten etterhvert opp en betydelig forsøksvirksomhet under ledelse av den senere professor Bastian R. Larsen. Det var således Landbrukshøgskolens åkervekstforsøk som var ansvarlig for utprøving av de daværende plantesorter og plantearter på Østlandet.

Den nye forsøksstasjonen på Hjøllum satte derfor i gang forsøk av særlig interesse for distriktet. Til tross for meget beskjedne ressurser og utrolig kort tid til planlegging og forberedelser, er det imponerende å se med hvilken optimisme og pågangsmot Christie umiddelbart startet opp med omfattende forsøksoppgaver i april 1905. Som et eksempel på effektiviteten kan det nevnes at det ble anlagt forsøk med tveg (gjødselfvann) som overgjødsling til eng på Høl gard i Furnes allerede 11. april 1905. Av årsberetningen om Hedemarkens Amts Forsøgsstasjons Virksomhed samme år, framgår det at planteforedling, d.v.s. det omstendige og tidkrevende arbeide å lage nye sorter som er bedre til dyrkingsformål enn de som allerede var i bruk, ble påbegynt i fire forskjellige arter, nemlig i poteter, havre, bygg og erter.

I planteavl ble oppmerksomheten særlig rettet mot potetdyrking og faktorer som har innflytelse på avling og kvalitet, ikke minst stivelsesinnhold. Brennerivirksomheten var på den tida stor på Hedemarken og brenneripoteter betales som kjent etter bl.a. stivelsesprosent. Det var derfor betydelig interesse for sortsvalg og ulike typer dyrkingsforsøk, bl.a. gjødslings- og settetidsforsøk. Hedemarkens Fogderis Landbrugsforening hadde forresten allerede i 1904 startet en forsøksserie med gjødsling til poteter, en serie som den nye forsøksgården videreførte. Verd å merke i denne forbindelse er de omfattende jordanalysene som ble utført og kommentert, likeså lønnsomhetsberegningene ved avslutning av forsøkene.

Det ble også anlagt flere gjødslingsforsøk til eng og erter, frøavlsforsøk i kålrot og nepe med både vår- og høstsåing samt såtidforsøk med rug dette året. På grunn av tidsnød ble det, i tillegg til alle forsøksfeltene på Hjøllum gard, kun anlagt lokale felt på Hedemarken i 1905. Men året etter fulgte en opp med lokale forsøk i samtlige av fylkets fogderier.

Fra siltidoforsøk med rug på snesestaur på Hjellum 9.8. 1911. Foto: W. Christie

Med forsøksopplegget fra 1905 som mal, fortsatte Christie de følgende år virksomheten på Hjellum, samtidig som han stadig tok fatt på nye, aktuelle oppgaver. Ved gjennomgang av Christies årsmeldinger fra den tida, blir en overveldet over kvaliteten og bredden på hans forskningsvirksomhet, ikke minst sammenlignet med nåtidens spesialisering. Som nevnt var Christie svært interessert i planteforedling og arvelighetsforskning, – på den tid et helt nytt fagområde. Såvidt en vet var Christie den første i landet som virkelig såg arveforskningens betydning for moderne planteforedling.

Som den første foredler måtte Christie bokstavelig talt starte fra bunnen av, d.v.s. i sin søken etter det beste foreldremateriale måtte han først lære å kjenne det norske sortsmaterialet.

Han igangsatte derfor innsamling av lokalt plantemateriale som på den tid var uforedlede landsorter, d.v.s. stedeegne sorter som var dyrket i årtider på samme gard eller i samme distrikt. Disse hadde gjerne navn etter den gard eller det distrikt hvor de var dyrket, f.eks. Alubbygg, Hedmarkspotet, Romerikshavre o.s.v. og var gjerne blandingssorter som omfattet gammelt norsk materiale og kanskje importerte sorter. Under

opppormering ble disse studert og beskrevet, hvorpå utvalg ble foretatt i de agronomisk mest interessante sortene. Første årene etter 1905 ble det utvalgt et betydelig antall linjer av havre, bygg og erter samt en rekke kloner av poteter, alt i landsorter. Arbeidet hans representerte en direkte overføring og bruk av den danske forskeren W. Johannsens epokegjørende arbeid over "rene linjer", som Christie hadde fått kjennskap til i Danmark.

En "ren linje" fra selvbefruktende kornarter som bygg, havre og hvete er planteavkom som bare gir avkom likt seg selv. Avkommet blir likt opphavet. Etter omfattende utprøving i sammenlignende forsøk over flere år kan en slik linje bli markedsført som ny sort. Denne må da være bedre i en eller flere egenskaper enn de sortene som allerede er på markedet, f.eks. i avling, stråstyrke, tidlighet eller kornkvalitet. Med en akseptabel stor markedsandel kan en slik ny sort gi jordbruket og dermed samfunnet en merinntekt på titalls millioner kroner (1998-verdier) i året, noe som forklarer den store betydningen av og den stadige interesse for planteforedling. Christie arbeidet etter dette renlinjeprinsippet de første årene. Senere tok han i bruk "kombinasjonsforedling" ved hjelp av kunstig kryssning mellom sorter, en metode som var nær enerådende opp til 80-årene.

I forbindelse med det ovennevnte såg Christie ganske snart behovet for å beskrive og vurdere potensialet hos kornsorter fra alle deler av landet, noe som bare fragmentarisk var gjort tidligere. Han studerte derfor innsamlede landsorter fra det ganske land og publiserte etter hvert omfattende og systematiserte beskrivelser av gamle norske havre- og byggsorter. Enkelte av de opplysningene som ble innsendt sammen med lokalsortene er av stor interesse som kulturhistorisk bilde av jordbruket og særskilt kornavlen i eldre tid. Det ble, for eksempel, fra Kvæfjord i Troms innsendt en byggsort, Kvæfjord, som var dyrket i mer enn 100 år på samme gard. Christie konstaterte også at bygget i Troms er av samme type som fjellbygget sønnafjells og ikke av samme type som i Nordland. Forklaringen var at nybyggerne fra Gudbrandsdalen og Østerdalen hadde med seg såkorn hjemmefra da de i sin tid slo seg ned i Troms, særlig i Målselvdalen.

I sine presentasjoner tok han også den relativt nye fototeknikken i bruk. Ypperlige og illustrerende bilder viser at Christie må ha vært en fremragende fotograf. Christie, som var medlem av Planteavlsutvalget til

Selskapet for Norges Vel i en årrekke, mottok i 1911 H.M. Kongens Gullmedalje som Belønning for landbruksvitenskapelige Avhandlinger, forøvrig for avhandlingen "Undersøkelser over gamle, norske havresorter".

Også på potetforskningens område skulle Christie bli en nybrottsmann. Forsøk med forskjellig settetid, med poteter av forskjellig modenhetsgrad, med settepoteter av forskjellig størrelse, forskjellig plante- og radavstand, forsøk med skårne og hele settepoteter, bekjempelse av tørråte, nedkuling (lagring på friland under dekke av halm og jord) av potet og studier av bl.a. stivelseskonsentrasjon hos potet under modningsfasen, antyder mangfoldet av oppgaver han arbeidet med. Undersøkelser som på den tid virkelig var nybrottsarbeid.

Christie arbeidet med både vegetativ foredling og krysningsforedling av potet, men fant etterhvert ut at ressursene var utilstrekkelige til å drive med både potet- og kornforedling. Han hadde imidlertid to nye potet-sorter "på beddingen", men kritisk som han var, avsto han fra å markedsføre disse. Han mente de ikke var gode nok.

Allerede i 1906 startet forsøkgarden opp med et servicetiltak som ble meget populært blant potetdyrkerne, nemlig gratis bestemmelse av stivelsesinnhold i potetprøver. I de følgende år ble det tatt hundrevis av slike veiledende analyser, som var av stor økonomisk betydning for potetleverandørene. Vedrørende lokale forsøk, så ble alle markforsøkene innen Hedmark fogderi (d.v.s. Vang, Løten, Stange, Romedal, Furnes, Ringsaker og Nes) ledet direkte fra forsøksstasjonen, mens lokale felt ellers i fylket ble tatt hand om av fogderienes landbruksforeninger. Alle felt ble imidlertid planlagt av forsøkgarden og inspisert minst en gang i vekstsesongen av forsøkgardens folk.

Møystad

Etter hvert som forsøksvirksomheten økte i omfang, viste det seg å bli vanskeligheter med plassforholdene og muligheter for videre utbygging på Hjellum. Ganske tidlig begynte en derfor arbeidet med å skaffe egen forsøksgard. Etter lang tids forarbeide lyktes dette ved at garden Møystad kunne kjøpes etter Stortingets beslutning av 7 juni 1911. Garden ble solgt av O. Hilmarsen med påtegnet samtykke fra hjemmelsinnehaver Johan Hanum til staten for kr. 48.000,-. Forsøksvirksomheten ble gradvis overflyttet fra Hjellum til Møystad fra april 1912.

*Potetrensning med ard.
Hagåkeren på Møystad, 5. 7.
1916. Foto: W. Christie*

I 1913 publiserte Christie et større vitenskapelig arbeid: "Undersøkelser over norsk grært samt nogen krydsninger mellem former av den og *pisum sativum*". Foruten påvisning av flere botaniske former innen norsk grært, omfattet arbeidet utførlige arveanalyser av avkommet etter forskjellige former av hageert og føreert. Arbeidet, som ble belønnet med den filosofiske doktorgrad, var den første omfattende genetiske undersøkelse av kulturplanter i Norge. Såvidt en vet var Christie også den første i Norge som tok doktorgraden i genetik (arvelære).

I 1916 begynte resultatene av 12 års foredlingsarbeid på Hjellum og Møystad å vise seg, idet ikke mindre enn 4 havresorter, 2 byggsorter og 2 ertersorter da ble beskrevet og etterhvert sendt ut på markedet. Det er enestående at så mange nye sorter kommer på markedet nesten samtidig fra en og samme foredler. Samtidig var dette de første sorter som var resultat av planmessig og på vitenskapelig grunnlag utført foredlingsarbeid her i landet. Alle havresortene fikk betydelig utbredelse i praksis. Det gjaldt også sorten Maskinbygg, som var utvalgt i landsorten Bjernebygg fra Brandval. Denne ble sågar dyrket så sent som i 60-årene enkelte steder i Gulbrandsdalen. Det hører til sjeldenhetene i vår tid at en enkelt sort har betydning for praksis i nærpå 50 år. Maskinbygg ble også en "matador" innen norsk byggforedling. I årtider spilte den en dominerende rolle som foreldresort og fikk mange "berømte" etterkommere.

Selv om det ble laget nye plantesorter som skulle markedsføres, hadde en ikke den gang noe effektivt apparat som kunne oppformere og avle

ren, ekte og frisk såvare, d.v.s. eliteavle våre sorter. På forsøksgardene og enkelte gardar ble en rekke sorter renplukka i dette øyemed, men knappe ressurser og vanskelige kornår med lus- og frittlueangrep hindret disse tiltak i å skaffe tilstrekkelige kvanta med utsæd. Sortsmaterialet ble svært lett oppblandet. Allerede i 1914 ble W.Christie derfor anmodet om å komme med forslag til organisering av eliteavl i Norge.

Spørsmålet om særskilte elite- og stamsædavgardar kom da opp.

Vidarshov

Krigen raste da ute i Europa, og matforsynings situasjonen ble etter hvert temmelig vanskelig, også hos oss. Rasjonene ble knappere og knappere. I 1918 ble W.Christie derfor beskikket til direktør i det nyopprettede Landbruksdepartementets produktionskontor, som skulle organisere og effektivere en ekstraordinær økning av landets matproduksjon. Allerede året etter tiltrådte han som professor i plantekultur ved Norges Landbrukshøiskoles Åkervekstforsøk etter den da nylig avdøde professor Bastian Larsen. Christie underviste imidlertid ved NLH i bare to år, d.v.s. i 1920-21. I kjølvannet av diskusjonen i Norges Vel om stamsædgar på Østlandet, kjøpte professor Christie garden Vidarshov i Vang av Joh. Finne i 1921 og fikk statsbidrag til å drive elite- og stamsædavl på garden.

Samtidig fortsatte virksomheten på Møystad som tidligere. Fra 1920 ble driften i sin helhet tatt over av staten, dens virkeområde utvidet til også å omfatte Oppland fylke og Ole Gjerum tiltrådte som ny forsøksleder og bestyrer.

I Felleskjøpet, Oslo's 50-års jubileumsberetning berettes bl.a. for året 1921: "Stamsædavl organiseres ved at der treffes overenskomst med prof. Christie om leie av hans gård Vidarshov i Vang for 5 år, og at han selv ansettes i Felleskjøpet som leder av dettes korn- og frøavdeling. Landbruksdepartementet hadde tilrådd at staten overtok halvdel av underskuddet ved virksomheten ved stamsædgården inntil kr. 20.000,- pr. år. Forpaktningssavgiften var kr.10.000,- pr. år og Christies lønn kr.12.000,- + 2 alderstillegg å kr.1.500,- etter 3 og 6 år." Med eieren, prof. dr. Christie som forsøksleder og bestyrer, forpaktet altså Felleskjøpet, Oslo, Vidarshov fra 1922 og startet bl.a. elite-, formerings- og stamsædavl der.

I den første tida på Vidarshov ble det arbeidet med korn, erter, poteter og engvekster, senere også med rotvekster og beitevekster. Vidarshov ble straks den viktigste stamsædgarden i landet og overtok mer og mer av eliteavlen, samtidig som det ble drevet foredling. På Felleskjøpets årsmøte i 1926 fortalte Christie, iflg. referat, bl.a. "hvordan han av 3,8 kg utplukket Maskinbygg nå kunne sende ut 3.800 kg stamsæd, og at det neste år, foruten de 15-20.000 kg som trengtes til Felleskjøpets stamsædavl, kunne leveres 15.000 kg til salg. Noe lignende var forholdet for flere andre sorter. Videre fortalte han om foredlingsarbeidet med kløver, havre m.v. Foredraget ble møtt med sterk applaus som uttrykk for den takknemlighet årsmøtet ville vise Christies utmerkede arbeid på Vidarshov".

Som arveforsker var Christie ikke bare interessert i plantegenetikk, men også levende opptatt av arveforskningens betydning for husdyravlen. På Vidarshov, hvor man også disponerte plass for dyreforsøk, samarbeidet han således nært med en av datidens fremste husdyr-genetikere, statskonsulent i arvelighetsforskning Chr. Wriedt, i studier av kvantitative (målelige) egenskaper hos dyr. Som forsøksdyr brukte de duer. Disse studiene resulterte bl.a. i flere internasjonale avhandlinger.

Christie var en dyktig skribent og avholdt foredragsholder. Resultatene av hans mange og faglig vidtfaavnende arbeider ble spredt gjennom forsøksberetninger, nasjonale og internasjonale skrifter, skoleplansjer og fagartikler i pressen. Referater av hans foredrag, bl.a. i "Nordiske Jordbruksforskeres Forening" og i "Norsk forening for arvelighetsforskning" vidner om en velorientert og engasjert forsker med stor forventning til den framtidige arvelighetsforskning.

Det kom derfor som et sjokk da dr. Werner Christie plutselig døde den 30. april 1927, knapt 50 år. Han var en betydelig vitenskapsmann og en stor personlighet. Hans forskerarbeid på både Hjellum, Møystad og Vidarshov bar varige frukter. Med ham mistet norsk landbruksforskning en av sine betydeligste menn.

Den nye viten om arvelighet og utvalg i begynnelsen av dette århundre førte til en oppblomstring av kornforedlinga i Norge, ikke bare ved NLH og på Møystad og Vidarshov. De statsdrevne forsøksgardene Voll (nær Trondheim) og Forus (nær Stavanger) fulgte opp i 1911, deretter Løken (Vindingstad) i Valdres i 1918, Vågones (nær Bodo) i 1920 og Holt (nær Tromsø) i 1922.

Lokalt ble tradisjonen i første rekke ført videre av to av Christies assistenter på Vidarshov, nemlig Haakon Wexelsen og Mons Bjaanes. Den førstnevnte, som tok over stillingen etter Christie på Vidarshov i 1927, ble senere professor og instituttbestyrer ved det nyopprettede Institutt for arvelære og planteforedling ved NLH. Bjaanes, som i 1931 ble tilsatt ved Statens forsøksgard Møystad som kornforedler, ble senere forsøksleder ved samme stasjon.

Bortsett fra en kortere periode i 70-åra, har kornforedling siden pågått i Vang. Etter at Wexelsen forlot Vidarshov i 1946, ble all lokal kornforedling sentrert om Statens forsøksgard Møystad. Omorganisering av Statens forskingsstasjoner i forbindelse med rasjonalisering av landbruksforskningen førte imidlertid til opphør av virksomheten der i 1975 og overføring av kornforedlinga til NLH. Den øvrige del av forsøksvirksomheten på Møystad ble flyttet til Apelsvoll forskningssenter, Østre Toten.

Bjørke

I 1978 skjedde det bemerkelsesverdige at samvirkebedriften Felleskjøpet, Oslo (fra 1984 Felleskjøpet Østlandet og 1999 Felleskjøpet Øst Vest) igjen engasjerte seg i kornforedling, et arbeid mange utelukkende betraktet som en statlig oppgave. Felleskjøpet inngikk da en samarbeidsavtale med den halvstatlige, svenske vekstforedlingsinstitusjonen Svaløf AB om sortsprøving, utvalg, markedsføring og representasjon av Svaløfs kornsorter m.m. i Norge. Dette skjedde forresten i kjølvannet av en ny, politisk giv for økt forskning og mer sortsutvikling som grunnlag for større kornproduksjon og bedre kornkvalitet i Norge, jfr. Norges landbruksvitenskapelige forskningsråds langtidsplan av 1973 og Stortingets såkalte opptrappingsvedtak (Stortingsmeld. nr.32 1975-1976 og nr.14 1976-1977). Felleskjøpet disponerte da to forsøksgarder med profesjonelt mannskap, Rød i Råde, Østfold og Bjørke i Vang. Allerede i 1959 hadde nemlig Felleskjøpet fått overført all forsøksvirksomhet fra Vidarshov til Bjørke, som det hadde forpaktet fra 1953, og endelig kjøpt i 1964 av Ragnhild Wegger.

Dermed hadde Vang fått sin fjerde forsøksgard som arbeidet aktivt med kornforedling. Her drev da Felleskjøpet foruten elite- og stamsædavl relativt omfattende kornforedling, bl.a. i konkurranse med det statsdrevne kornforedlingsprogrammet representert ved Statkorns kornforedlings-

prosjekt. Dette pågikk fra 1978 fram til 1996. Fra 1 januar 1996 ble Norsk Kornforedling AS etablert som nasjonalt kornforedlingsforetak med Bjørke som senter og dertil to lokale enheter, en i Trøndelag og en ved NLH. Bak opprettelsen av den nye foredlingsinstitusjonen står Statkorn, Felleskjøpet Østlandet og Strand Brænderi AS.

Det var flere grunner til denne integrasjonen mellom private og statlig foretak. Moderne planteforedling krever betydelige økonomiske ressurser. Frykt for større konkurranse utenfra og reduserte arealer med mindre attraktive markeder og reduserte kornpriser var viktige faktorer. Forventninger om endrede rammevilkår for norsk landbruk med bl.a. redusert støtte til Statkorns kornforedling hørte også med.

Senteret for norsk kornforedling ligger altså i Vang. Arbeidet så langt har utvilsomt vært en suksess. Som et resultat av aktiv kornforedling på Hjellum, Møystad, Vidarshov og Bjørke er det markedsført 24 sorter hittil. Sortsnavn som Mjøsbygg, Møyjar, Møystad, Hein, Rida, Skjaldar og Bjørke antyder sortenes utspring. Navnet Vidarshov er forresten blitt brukt på en markedsført kløversort. Alt ligger altså til rette for at det også i framtida vil bli markedsført kornsorter fra Vang.

Mannen som la grunnlaget og skapte miljøet for denne utviklingen i Vang var sambygdingen, Werner H. Christie.

Fra avdukingen av minneplaten av dr. Werner H. Christie på Møystad 10. juli 1966. På bildet sønnen Johan K. Christie med sin kone, Augusta Christie.

Kilder:

W. Christie:	Beretninger om Hedemarken Amts Forsøgsstasjons virksomhet i årene 1906-1913.
W. Christie:	Beretninger fra Statens forsøksgaard på Hedemarken 1914-1919.
Th. Elle:	50 års forsøksvirksomhet innen jordbruket i Hedmark og Oppland 1905-1955.
S. Frogner:	Virksomheten på Felleskjøpet Østlandets forsøksgarder Bjørke og Rød 1978-1995.
Jubileumsberetning: "Felleskjøpet, Oslo gjennom 50 år 1896-1946."	

Hun viste vei

Olufine Riseng – 1899-1985

I 1999 har «Kvinner viser vei» vært arrangert i Hamar. Kvinnerens muligheter og rettigheter har stått i fokus, - og de har nådd langt. De får hjelp og støtte til å utvikle seg selv og ta ansvar på lik linje med menn. I dag tar vi det som en selvfølge og glemmer kanskje de som har gått foran og tråkket opp stiene.

Olufine Riseng var ei slik kvinne. I år er det 100 år siden hun ble født. Hun markerte seg på så mange områder i ei tid da kvinners plass var ved kjøkkenbenken. Olufine var en person det sto respekt av. Hun var flink til å skrive og var en glimrende foredragsholder. Når hun tok ordet, tiet selv mennene i forsamlingen! Den som ville diskutere med henne, måtte ha gode argumenter, for Olufine var skarp og hadde klare meninger. Hun stilte store krav, - først og fremst til seg selv, men også til sine medsøstre.

For henne var det viktig at kvinnene engasjerte seg i samfunnslivet og at de skulle få sosial og økonomisk likestilling. Men like viktig var det, sa Olufine, at kvinnene også tok økonomisk og sosialt ansvar.

Olufine Graff ble født i Hernes i 1899. Hun mistet faren sin tidlig, og da moren giftet seg igjen på Sanne i Løten, fikk hun ungdomsåra sine der. Hun tok artium i 1919. Etterpå studerte hun filologi og var et år student ved Cambridge i England. Hun hadde sertifikat og egen bil - alt nokså uvanlig for jenter i 1920 åra. Men når det gjaldt kjærlighet og ekteskap, oppførte hun seg som andre unge jenter. Hun hadde truffet Ola Riseng, og så lot hun studier være studier, og giftet seg med ham. De kjøpte garden Tronhus i 1923, og der var det mer enn nok å ta fatt på. Det var dårlige tider og skulle de klare seg, måtte de stå på - begge to.

Etter ei tid ble hun med i Husmorlaget og var styremedlem i Røde Kors. I sine «memoarer» skriver hun om hvor mye arbeid det var med å drive «Nor» i Vangsåsen. Stadig vekket måtte styremedlemmer dra oppover og

ordne opp – Nor var en feriekoloni som ble drevet av Røde Kors, og det er mange barn som har ferieminner derfra.

Etter 1945 ble det mange nye oppgaver for Olufine Riseng. Hun hadde vært med på stiftelsen av Vang Bondekvinnelag i 1936, og da lagsarbeidet ble tatt opp igjen etter krigen, ble hun valgt til formann og ledet laget i 5 år. Etterpå ble hun fylkesformann og satt i landsstyret i hele 13 år. Fra 1954 til 1959 var hun leder i Norges Bondekvinnelag, så en må si at Olufine virkelig var med og satte sitt preg på organisasjonen.

Hun så det som en hovedoppgave at kvinnene skulle skolere seg – at de skulle få innsikt, kunnskap og mot til å delta i samfunnsstyringa. Studieringer ble et viktig redskap i dette arbeidet. En skal huske på at så sent som i 1950-åra var kvinnene stort sett hjemmeværende og sett på som ubrukelige i styre og stell. Nå ble det satt i gang studieringer av alle slag, - praktiske og teoretiske. Det første regnskapskurset for kvinner ble holdt i 1958. Det falt ikke i god jord hos alle. «Å skulle nå kvinnfolka mæ slikt!»

Velkommen til Maihaugen, Deres Majestet!

I 1959 gikk Olufine Riseng ut av N.B.K.'s styre og ble straks valgt til sjef for Røde Kors uka. Åpningen var på Lillehammer og Kong Olav skulle være tilstede. Olufine skriver at hun var helt skjelve da hun skulle gå opp på talerstolen og ønske velkommen. Samme hvor nervøs hun kunne føle seg – utad virket Olufine bestandig rolig og trygg på seg selv.

Høsten 1959 ble hun valgt inn i hovedstyret for Røde Kors. Dette medførte mye reising og møter over hele landet. Det var ikke fete styrehonorarer i Olufines tid. Stort sett fikk en nok bare dekket faktiske utgifter og knapt nok det. Det var idealisme og interesse som var drivkraften.

Olufine Riseng var også med i internasjonalt arbeid. Språkmektig som hun var, entret hun talerstoler og snakket til store forsamlinger både på tysk og engelsk. I 1947 var hun med på ACWW's store kvinnekongress i Amsterdam. (ACWW er en paraplyorganisasjon for husmorlag og landskvinner fra hele verden, og har et nært samarbeid med FN). Hvert 3. år arrangeres store konferanser, og Olufine var med på flere av disse. I den forbindelse fikk hun hilse på mange kjente personer, - bl.a. Irlands frihetsforkjemper De Valera, Dronning Ingrid og Kong Fredrik med flere. I 1953 ble Olufine valgt til ACWW's områdepresident for Nord-Europa.

Stadig vekk ble hun valgt inn i nye styrever og utvalg. I hele 9 år satt hun i Kringkastingsrådet og ble kjent med mange av Norges «kjendiser». Rådsmøtene ble holdt rundt omkring i landet, og hun syntes hun lærte mye om Norge i den tida. Olufine forteller at i N.R.K. hersket det en ganske høytidelig omgangsskikk, men da Hans Jacob Ustvedt ble kringkastings sjef, ble tonen en helt annen. En kveld det var en stor middag – Olufine var plassert langt unna Ustvedt – da løftet Ustvedt glasset og ropte: «Skål Olufine!». Olufine ble så overrasket over å bli tiltalt med fornavn at det gikk ei stund før hun fikk samlet seg og sa: «Skål Hans Jacob».

Det vil føre for langt å nevne alt Olufine Riseng var med på, men jeg får vel ta med at hun satt i to departementale komiteer. Den ene arbeidet med en lov om arbeidsforholdene i jordbruket – den andre skulle trekke opp reglene for familiepensjonering i folketrygden. Det var en vanskelig og langvarig jobb. Så satt hun i Forbrukerrådet, og hun nevner særlig at hun der hadde et godt og nært samarbeide med statsråd Åse Bjerkholt – på tvers av partigrensene.

I tillegg til alle verv i ulike organisasjoner rakk Olufine også å delta i

Vang Herredstyre 1948 - 1951

Eneste kona i kurven.

Foto: Normann

Øverste rekke fra venstre: Didrik Julinussen, Thor Skaalsveen, Per Aalerud, Kåre M. Seeum, Kåre Seeen, Kåre Tangen, Johannes Rosenberg, Arve Nysted, Alfred Furrill, Kåre Frang. Midterste rekke: Einar Basterud, Olufine Røeng, Jørgen Svervsen, Andreas Nordli, Ludvig Maurud, Alf Borresen, Arne Borud, Gudbrand Skretstad, Olaf Molokken, Erik Spikherud. Forreste rekke: Augt Håfsal, Lars Hangom, Ole Grøholt, Rudolf Hedemann (ordfører), Martin Enger, Kristian Løvlien, Ole Blystad, Thorvald Rustad (kontorjef).

kommunalpolitikken. I hennes tid var det en selvfølge at kvinnene tilhørte samme parti som sine menn, og hun fulgte den skikken og representerte Senterpartiet i sine første perioder som kommunestyrerepresentant i Vang 1946 - 1955, men ved neste valg skiftet hun parti og representerte Høyre fra 1963 - 1971. Som eneste kvinnelige representant i en mannsdominert forsamling trengtes det nok et visst mot for å hevde sine meninger. Første gang hun tok ordet, utbrøt ordfører Hedemann «Her i Vang vil vi ikke ha noe skjørteregiment!»

Men det var da det og ikke nå at en ordfører kunne si noe slik. Verden har heldigvis gått framover.

Da Olufine ble igjen alene, satte hun seg ned og skrev om sine opplevelser gjennom et langt liv, sine private «memoarer» som hun kalte det.

Olufine ble 85 år. Hun tilbragte sine siste år på Kåtorp, og der trivdes hun veldig bra. Hun satt på sitt rom og så utover bygda der hun hadde tilbragt de fleste år av sitt liv. En må vel si at det var ikke mange kvinner i Vang på hennes alder som kunne se tilbake på et så aktivt og minnerikt liv.

Regnbågan hass Mathias finsnikker

Mathias Støllenberg 1799–1871.

*Gå bort åt'n Mathias finsnikker, ja, hæn står med et skjelderi,
det er utsikt her i fra Disen, det er nesten helt virkelig.
Med hjørkjetårn, og sau og kyr, og en båt som stille glir.
Hæn har itte råd tel lerret, så hæn måle på papir.*

*Og regnbågan over bygda Vang ska visst bæve vara hælve,
je har æller sett slik regnbågå, som en lågå som en brønn,
en regnbågå som er hælve og ei hænd som skjælv.*

*Vi hælve'n for Mathias finsnikker, men hæn driv helst med skjelderi,
Hæn har husrom her på Disen og ei kasse med verktøy i.
En fattiglem, en døvtum kœll, men ennå kæn hæn minns
gull og sølv i barndommen for hæn kom tel som en prins.*

*Så regnbågan over livet hass, den vart visst bæve hælve,
Je har æller sett slik regnbågå, som en lågå, som en brønn,
En regnbågå som er hælve og ei hænd som skjælv.*

Regnbågen hass Mathias finsnikker

Tekst & melodi: Tor Karseth

The musical score is written in G major and 2/4 time. It consists of ten staves of music with lyrics in Norwegian. Chords are indicated by letters G, D, C, Em, and D/c above the notes. The lyrics describe a scene with a man named Mathias and a woman, mentioning a rainbow and a hand.

G D
Gå bort ifr Math-ias On soik-ker, ja, han
Em C G D
står med et skjeld-c-ri. Det er ut-sikt her i fra Di-sen, det er
C G D
nes-ten helt vir-ke-lig Med kjær-kje stam og sau og kyr og en
Em C G D
håt som sil-le glir. Han har it-te rid tel ler - ret så han
C G
må - le på på - pir Og regn - håg-an ov - er
D D/c G/h
byg da Vang ska visst hør - e va - ra
C G D
hælv, je har æll - er sett slik regn - båg - gå
Em Em/d
som en låg i som en brann, en
G D C G
regn - båg - gå som er hælv og ei hænd som skjelv.

Heidsævisting

Fra tidlig bronsealder må det i Norge ha eksistert bygdesamfunn med høvdinger i spissen. En trengte lover og regler den gang som i dag, sjøl om det ikke fantes noen stat i egentlig forstand, og odelsbonden var nærmest konge på egen grunn. Men folk i en bygd hadde likevel mye med hverandre å gjøre. Man samlet seg på lokale bygdeling når saker av felles interesse skulle drøftes. Rolfsen sier at det var Halvdan Svarte som satte Heidsævislog, og at tinget lå på Åker. Vi har ingen kilder som nevner Åker som tingsted før 1452. Rolfsen henviser til Snorre, men i sagaen om Halvdan Svarte står det ikke at han satte Heidsævislog. Snorre skriver: «Kong Halvdan var en klok mann, sannferdig og rettvís, han satte lover og holdt dem med makt; han satte også selv faste bøter for hver sak og rettet botene etter hver manns byrd». Som en ser, så står det ikke noe om at Halvdan Svarte satte Heidsævislog. Men i Hákon den Godes saga nevner Snorre: «Heidsævisloven innførte Halvdan Svarte». Munch nevner: «at de indre Opplands-distrikter må fra de eldste tider hatt eget ting som har dannet en forening, der i førstningen omfattet Raumsdal, Gudbrandsdalen og Hedmark, og også siden da raumene fikk overhånd i Raumariket og lengre mot sydvest. Da Raumsdal ble dratt over i den nordenfjeldske forbindelse, ble det igjen en kjerne av Opplandene eller fylkene rundt Mjøsa, Heina- Hada- og Raumafylke. Denne loven er mye eldre enn Halvdan Svarte's tid» (800-850 e.kr.) Ut i fra nyere arkeologiske funn som nygranskning av Leks. Frostatingloven, kan en med ganske stor sikkerhet anta at tingsystemet har eksistert iallfall i fra omkring 500-tallet, kanskje enda lenger tilbake i tid. Det er sannsynlig at Halvdan Svarte utformet Heidsævislog etter datidens og hans egne synspunkter. Selv om Halvdan var overkonge i Heiner, var det likevel Eysteinn som hadde den egentlige makt, og derfor anla Halvdan en ny tingforening i herredet Eid (nå Eidsvoll). Eid var et mer sentralt sted som tingsted for det store

Kart over Eidsivaldings lag med Viken omkring 1015.

Oppland, tingstedet ble lagt til Eidsvellir, Eidsvoll ved Vorma, slik at de nordafra-kommende kunne komme lett til med båt. Tinget ble kalt Eidsivating. Det er lite trolig at Stange, Vang, Løten, Ringsaker, Nes og Helgøya var innbefattet i denne tingforening, da Halvdan ikke hadde kongemakt her. Etter flere feider med kong Eystein hadde Halvdan gitt Eystein kongetittel i Heinerfylke. I Morkinskinna og Hulda er navnet Heidsævisting skrevet forskjellig i Morkinskinna: a Heitsefa thingi, i Hulda: a Heidsæfistingi og i Heidsæfis Thingi og Heidsevislag. I Olav den Helliges saga er navnet skrevet Heitsevis laug. I Flateyjarbók er navnet på tinget; Heidsæuisting loven; Heidsæfims lög. Navnet Heidsævis er det også en del tvil om hva betyr, det er flere tolkingsmuligheter. Heidsa er det gamle navnet på Mjøsa, -sæ-vis er avledet av sær, sjø, og brukes i sammensetninger som grunnsævi, et sted der hvor vannet er grunt. Munch forklarer også at heid betyr berg, ordet er vanligvis brukt om skogløs fjellvidde eller lyngvidde. Men det kan også bety skogvidde, på Gotland tyder ordet høyd stor ubebygde skog. I midtvest-Sverige tyder en hed stor skogvidde på sandjord helst tyder furuskog. Det siste er nok rett når vi ser på stedsnavnet Furnes der førsteleddet Fur- av norrønt Fyrr som betyr furu. Sæ av norr. sær om sjø og vis betyr siv. Heidsævis kan bety sivbevokst sted på Heine. Det er også flere som mener førsteleddet kommer av folkenavnet Heidner, som er det opprinnelige ordet for Heiner. Det kan man se i et gammelengelsk kvad, som kalles Widsid fra ca. 650 e.kr. I dette kvad er det nevnt et skandinavisk folk som kalles hædnas, som må være heiner. Heidsævis eller opprinnelig Heidsæfe må etter dette være Åkersvika, ettersom Heidsævisting er lokalisert til Vang. Fra 310 til 83 levde det en gotisk biskop som het Wulfila som oversatte Bibelen til gotisk i et skrift som han selv laget. Denne oversetting er det eldste kjente germanske skrift. Bibelen ble oversatt fra hellensk, og i den gotiske oversetting er ordet marisaiws brukt til oversetting av et hellensk ord limnè, sjø, om Genesaretsjøen. Gotisk marisaiws er brukt om havsjø, stort vann. Det norske vann- navnet Mjø hunkj., bundet form Mjø'sa og sidel. Mjø'sen om stort vann i Norge og et svensk vannnavn Mjörn i Västergötland kommer ganske sikkert fra Wulfila's Marisaiws. Dette tyder på at Mjøsa fikk navnet Mjærs, Mjørs, Mjørs etter 400-tallet. Mjørs er gått over til å bety lang, tynn, smal, en vil si det er også betegnende for sjøen. En ser at navnet Heidsær er eldre enn det nåværende navn, dette sier oss at

Heidsævisting må være eldre enn 300 e.kr. En må også gå ut ifra at tinget her må være eldre enn Åker ettersom navnet er Heidsævis, og ikke Åkertinget. Dette ser en på de 4 andre hovedtingene i Norge at de har navn etter tingsted. Borgartinget, – Borg, – i dag Sarpsborg, Gulating, – Gulen (Eivindvik) – like sør for Sognefjordens munning, og Frostating, – på halvøya Frosta, Eidsivating, – ved Eid på Eidsvoll. Mange språkforskere har forbundet ordet Heid med folkenavnet Heine, jeg tror det er feil. For folkenavnet Heine, HeiniR, svarer til norr. heimr. Heiner er også oldgermansk og betyr Heim, hjemmet. Ordet stammer trolig fra gotisk heiwa, om hus, hjem. Vi aner allerede her i navnet HeiniR at de første bofaste innvandrerne må ha kommet i tidlig jernalder.

Halvdans utvidede Eidsivating-forening innbefattet nå Raumarike, Land, Hadeland, Vestfold, Vingulmark, Grenland, Vestmøre, Vestfold og nordlige Värmland. Kong Halvdan Svarte hadde også kongemakt i det nordlige Värmland. Dette kommer til uttrykk i Harald Hårfagres saga kap.15, der det heter; «at bonden Aake i Värmland hadde vært Halvdan Svartes mann». Da må også dette distriktet ha innbefattet den samme tingforening. Det heter i Olav den Helliges saga og Fagrskinna at Håkon Adelsteinfostre satte det første Gulatingslov og Eidsivalov fra begynnelsen, og før den tid (ca. 950) hadde hver konge sin lov, en lov for hvert fylke. I Olav den Helliges saga kap 9 og Fagrskinna kap.29 heter det at Håkon med Thorleif Spakes råd og andre vise menn satte lov over hele Norge som Olav den Hellige benyttet det meste av. Derfor heter det uttrykkelig i Egil Skalagrimssons saga kap.62:«Håkon satte den lov i landet at enhver mann skulle eie sin odel, som hans far (Harald Hårfagre) hadde gjort alle mann i landet til sine treller.»

En må anta at Olav Haraldsson (Den Hellige) ville nedlegge Heidsævistinget på grunn av den hedenske lovsamling. Dette kommer til uttrykk i Olav den helliges bestemmelser; Eidsiva-loven skulle gjelde alle Opplandenes fylker og at Opplendingene skulle tilhøre dette ting. Olav satte nye lover tilpasset hans kristne tro som folk skulle følge. Det heter seg at han satte «selloven,» og at Upplendinger skulle tilhøre dette ting, og at Eidsævisloven skulle gjelde i alle Upplandsfylker. Da kong Harald Hårfagre ble 50 år, besluttet han å treffe en foranstaltning, hvor han håpet innbyrdes uroligheter mellom sønnene kunne unngås, og overherredømmet over riket kunne sikres hans yndlingssohn Erik (Blodøks, brodermorder). Han sammenkalte ting for alle Opplendinger i

ca. år 900. Det er ikke beskrevet hvor dette tinget var. Men det er mulighet for at Heidsævisting ble benyttet ettersom en av hans koner, Svanhild, bodde her i området. Kong Håkon den Gode ble også hyllet som konge ved Heidsævisting i år 935. Det heter seg at han besøkte alle ting hvor folk flokket seg om ham etter at han hadde lovet å gi bøndene tilbake «odelen,» som Harald Hårfagre hadde tatt ifra dem. Man kan betrakte Håkons tronbestigelse og den forandring som skjedde angående odelen, som en overenskomst mellom han og folket.

Vi tror at samfunnet i Vang i yngre romertid har vært bedre organisert enn en tidligere har vært tilbøyelig til å tro. En jury i Heidsævisting bestod av tolv frie menn. I Ásatrua hadde Odin 12 guder som stod for blotene, håndhevet loven og dømte mellom folk. Dette tolv-tallet går igjen i de fleste av våre forfedres institusjoner, og det ligger til grunn for det eldste tallsystem, Futehark. Bøndene fra Heinerfylke, Raunafylki, Hadafylki møttes på Heidsævistinget med tingplass i Vang. Heidsævistinget var en lovgivende forsamling og møttes en gang om året. Alltinget på Island og tingene i Norge ble sannsynligvis holdt på samme tid, i siste halvdel av juni. En må gå ut ifra at det var det samme ved Heidsævisting, og at det ble holdt samtidig med sommerblotet. Ved tingstedet hadde alle gårder eller ætter sine egne tingbuer. Tingbuene bestod av vegger av tilhogget sten, taket var åpent og i tingperioden ble det bekledd med tjeid, klede. Klede lå på åser, takene var forskjellige, skråtak og tak med møne, bust. Det er kjent fra både Island og Grønland at alle ættene hadde tingbuer, disse buene var gårdenes oppholdsrom og sovested så lenge tinget varte. Hver tingbu hadde navn etter ætten Leks. Sælinbú, Alstadbú osv. De som ikke hadde bu, satte opp telt, tjeid. I tingbua var det benker som de lå og sov på og i midten en arne hvor de kokte og stekte maten. Folket kom ifra Heiner, noen i skip andre til hest. Hestene gikk i en kve nordafor tingstedet, antagelig Hveberg, uttales kvø bbar, og av norr. kví, kvíar i flt. nynorsk kví, østnorsk kve eller kvæ. På tinget var det også forbudt å bære våpen, den som forbrøt seg mot dette, krenket tingfreden og ble dømt til «vargr i vœum» (ble fjernet og dømt fredløs). I Norsk Litteraturhistorie side 214, beskrives en fredløs: «På alltinget sommeren 999, kvæder Hjalte Skeggeson «nid» om gudene, kalder Freyja en «bikkje», (tispe er også nevnt i noen kilder). Han blir dømt fredløs for disse ord».

Verset som han sa lyder slik:

*Spari ek eigi god geyja:
grey thykkir mér Freya;
æ mun annattveggja
Óðinn grey eda Freya.*

Eden som ble avlagt, er omtalt i Hávamál og kalles baugæidr. Eden er den gamle form for bevis i en retts sak, og vi ser her den intime forbindelse mellom religion og rettsvesen. Hovgoden var som regel den som ledet tingforsamlingen. I Egil Skallagrímsson saga er det beskrevet et ting: «Tinget var på en slette, plassen var innhegnet i en krets med hasselstenger forbundet med snorer, denne skranke kalles vebånd (viede, hellige hånd). Den som forgrep seg eller brøt gjennom disse vebånd, ble betraktet og ansett som helligdomsskjender». Vi finner her en sammenheng med Fariseernes slagord: « Sett et gjerde om Tora'n ». Dette kan også forstås ved at en skal verne om de gamle lovene, og for eksempel gjaldt det å helligholde lovene på rett vis. Omkring lovsigemannen sitter hovgodene, hver gode har med seg to rådgivere til tinget. Jeg mener navnet Heidsævis- kan komme av et sted der vannet er grunt, ved Finsalbekkens utløp er det et område som kan passe til denne beskrivelse, og ved en normal vannstand i Mjøsa på 125 m.o.h. pluss landhevning på 9 meter ved år 500 e.kr., vil Mjøsa her komme nesten opp mot rv.25. Dette stedet passer også med Biskop Jens Nilssons reisebeskrivelse til Vang i 1594: « Nu smaler Mjøsig mere oc mere ind ad Agervigen, och der droge wi ind i øster, och haffde Åker paa den venstre haand..... Saa ginge wi fra aalen i nordoust op til prestegaarden Vang... ». Vi ser her at Nilsson beskriver at han hadde Åker på venstre hånd, det er ingen andre steder enn denne viken som passer til denne beskrivelsen. Dette var nok også det samme stedet som Harald Hardråde og Magnus den gode hadde sine skip ved forfiket i 1046. En må anta at navnet Skjoldaker kommer av at Åkerhalvøya virket som et vern eller et skjold for skipene, eller Åker så ut som en skjoldbue. Denne viken er også det som er beskrevet i Hamar-kroniken som Havnen. En må gå ut ifra at innvandrerne som kom her rundt vår tidsregnings begynnelse, hadde med sine lover og regler der de kom fra. Tar vi for oss Alltinget på Island, som er en kopi av Gulatíng, har vi gode beskrivelser av et tingsted. Det er flere likhetstrekk med Alltinget på Island, Alltinget lå ved enden av

Olfusvatn, (Tingvallrvatn) Islands største innsjø, og tingvollen var delt av elven Óksará. Vestsiden av Tingvallrvatn heter Heien. På Alltinget er også løvberget beskrevet som tribune plass for folket, i Bodvars saga beskrives hvor folket satt, i «-hellingen opp mot løvberget». Hvor har vi en slik plass i Vang?

I G. Schønnings reisebeskrivelse fra Vang nevner han: «Strax vesten for gaarden (Hjellum) ligger en meget stor rund kjæmpe-haug, nu for en stor deel udgraven, men vestenfor den igjen to mindre. Fra disse gaar, som en ophøiet ryg, af sammenkastede steene...» Etter denne beskrivelsen må dette være rester etter tingbuene, og etter som vi kan bedømme, må steinene ligge langs med veien til kirken fra Hjellum nærmere Dystingbo. Navnet Dystingbo forteller oss at det er rester etter tingbuene det Schønning beskriver. Dystingbo består av tre ledd, Dys-ting-bo, første leddet dys- er av norr.dys sammenkastede stein, røys. De to siste leddene ting-bo, mener vi kommer av tingbu, Dystingbo kan da bety sammenkastede stein fra tingbuene, og ikke som Magnus Olsen og O. Kolsrud hevder Dis-ting, om markedsplass. Eric Elgqvist sier; denna sammanställning är dock förfelad. Tingbuene har da antagelig ligget nord for kongevegen og østover fra Dystingbo. Dette kan også forsvares ved at ca. 200 meter sør for Hudbred mot Frogne er det også funnet rester etter steinheller. Jeg tror også den gamle steinmuren rundt kirken er rester etter tingbuene. Dette bekreftes ytterligere ved navnet på den gamle husmannsplassen Torstingbu ligger i samme område som Dystingbo og uttales tåss ting bu. Førsteleddet Tor- er avledet fra thorr, E. Vågslid skriver at dette stedsnavnet er genitiv av thorr om en høyde i landskapet. Etter dette kommer Torstingbu av Thorrstingbu og beskriver sammen med navnet Dystingbo at tingbuene har ligget her. En ytterligere bekreftelse på at tingplassen er her oppe ved Halvdanshaugen, er stedsnavnet Hanum. Gardene med førsteledd Hæn, Høn og Hon har alle steder opprinnelig ligget ved en storgard, kirkested eller ved et møtested. Førsteledd i disse navn er derfor trolig helst et ord som tyder samlingsted, og kan i såfall være samme ord som siste ledd i norr. thinghá hunkj., om tinglov eller tingsogn. Dette há må da ha hatt sideord hó og vært nyttet om tingsted eller samlingsted. Fra Hanum gikk veien om Møystad og fulgte så videre gutua fra Olsrud til Stor-Hudbred videre til Torshov. Vi ser her hvordan veien svinger rundt (rida) tingbuene og Halvdanshaugen. Betydningen av ordet Rida er gått i glemmeboken, men

Heidsavisting med Halvdanshaugen i bakgrunn med tenkt tingplass i forgrunn. Bildet er tatt fra Kayhaugen.

Dr. Fritzner har en definisjon av ordet; Å være i en halvsirkelformet bevegelse, der dreier seg om sentrum fra hjulets radius. I Olav den Helliges saga beskrives også ordet Rida; -Dag Ringssøn setter opp sitt merke i midten og angriper fra venstre fløy, mot høyre. Denne heftige kamp kaltes siden Dagsrida-. Vi ser her hvordan Dag sine menn angriper fienden fra venstre mot høyre sett i fra merke som er midtpunktet, man beveger seg i en halvsirkel i forhold til midtpunktet. Bruker vi kongeveien til å bevege oss i fra Hanum til Sæli, blir midtpunktet Halvdanshaugen. H. Karlsson mener ordet rida stammer fra gammelhøytysk hariraida, heriraita, som betyr ridende skare, og skulle i så fall ha kunne utviklet seg til å bety folk som rider til samme sted eller område med samme møteplass.

Dette bekrefter ytterligere at området har vært et viktig sted. En må anta at tingplassen lå ved Halvdanshaugen, dette forteller navnet Kay oss. Kay kommer av Kage eller Kaga som betyr vende sine øyne mot en viss ting, gjenstand eller retning. Kayhaugen virket som en naturlig tribune for folket som overvar tinget. På motsatt side eller sørøst for Kay er det en

haug som også kan ha virket som tribune, og øst for disse haugene er Halvdanshaugen, og som sagnet sier, ligger en del av Halvdan Svarte begravet her. Det er bare Snorre som nevner at deler av Halvdan er gravlagt i Hedmark, Fagrskinna sier ikke hvor mange deler liket ble delt i, men nevner kun Thengilstad, Stein og Skiringsåll. Det er mulig at Snorre visste om sagnet om Halvdanshaugen i Vang. Kong Olaf Trætølgja i Värmland hadde en sønn ved navn Halvdan med tilnavnet Kvitbein. Halvdan (ca.700 e.kr.) ble oppfostret hos sin morfar kong Sølve i Solør. Etter Olafs død ble Halvdan konge i Värmland, og la siden under seg Solør og erobret Raum som fikk tilnavnet -rike, som betyr erobret mark. Halvdan giftet seg med datter av Eystein Ildråde fra Hedmark. Gjennom dette slektskapet er Halvdan nevnt som konge på Heid. Det er mer sannsynlig at det er Halvdan Kvitbein som haugen ved Hudbred har navnet etter. Dette kommer også til uttrykk i Hauksbok (II 456), der det står at Halvdan Kvitbein; fluttr á Heidmörk ok högðr þar.

Det er tydelig at det har vært et sagn om at Halvdan Kvitbein er gravlagt et sted i Hedmark. Etter samtale med gårdbruker G. Myhre på Stor Hudbred, kan ikke Halvdanshaugen være en haug der Halvdan Kvitbein er hauglagt, ettersom mesteparten av haugen består av fjell. Halvdan Kvitbein regnes som Ynglingeættens stamfar i Norge. E. Vågslid har påvist at det var Halvdan Kvitbein som bygde Raknehaugen ved Jessheim, og som Vågslid hevder var en minnehaug over ham.

Halvdanshaugen i Vang er antagelig også en minnehaug etter ham. Det har vært vanlig oppfatning at Raknehaugen er bygd etter de store gravhaugene i Gamle Uppsala som forbilde. Vi har klare kilder på at på tingdagen går lovsigemannen og godene opp på lovbergets høyeste punkt for å vigse tinget. Lovsigemannens (lögsögumadr) oppgave på tinget er å si frem tingordningen hvert år fra lovberget. En tredjedel av de andre lovene blir lest opp, slik at alt blir sagt i løpet av tre år, deretter erklærer lovsigemannen tinget for åpnet. Dette var nødvendig da det ennå ikke var skrevet noen lovbok. At loven blir lest opp fra hauger, fjell og tårn, finner vi igjen også i Det gamle Testamentet der Moses fikk lovens tavler på toppen av Sinaiberget.

Sagnet om Halvdanshaugen kan være riktig, men ikke som gravhaug. Halvdanshaugen er fjellet, haugen hvor Halvdan leste opp lovene for Heidsævistinget. Det ser ut til at tingplassen er her ved Halvdanshaugen, og her har vi terreng som tilsier et tingsted med skrånende terreng opp

på alle kanter som kan være tribune for folket. Dette flate partiet som ligger vest for Halvdanshaugen, har etter Myhre's utsagn vært vann som har hatt forbindelse med en bekk fra Rytjern. Vel en meter nede i myra er det funnet et elghorn som antas å være ca. 2000-2500 år gammelt, tingstedet kan ha ligget her på kanten av dette tjern. Etter at lovene var lest opp, var det lovbergsgang fra lovberget (Halvdanshaugen). Lovbergsgangen var en høytidelig prosesjon fra lovberget til stedet hvor rettsforhandlingene ble holdt. Dette kommer til uttrykk i Egil Skallagrimssons saga: «Torstein hadde på seg Egils kappe under lovbergsgangen, den var litt sid, så den slepte og sulket nedentil så den ble slitt». Nord for en av tribunene er Rytjern (ca. 150-200meter), det kan ha vært offerplassen, avrettingssted eller blotsted. Det heter seg når en ble dømt, skulle årmannen eller lendmannen med hjelp av oppnevnte bonders hjelp føre den dømte umiddelbart fra tinget til retterstedet. Den vanlige avretting var galgen eller hrjukr, stake.

Dette kan også forklare likfunnet ved Rytjernet, dette hodeløse skjelettfunnet som skriver seg fra 500 f.kr., kan være en avretting ved en dom her ved tinget. Dette sier oss igjen at Heidsævistinget er eldre enn fra Halvdan Kvitbeins tid. Det tyder på at Vang var et hellig område med tingsted her på Hudbredplataet og offerplass slik vi ser det i mange kulturer.

Forliket mellom kong Magnus den Gode og Harald Hardråde.

Det har vært skrevet mye om forliket mellom kong Magnus Godi og Haraldr Hardrádi, nesten alle har plassert tinget ved Åker. Finnur Jónsson 1858-1934 islandsk filolog, Prof. i nordisk filologi og Guttorm Gjessing 1906-79, norsk arkeolog, Prof. i etnografi, er de fremste som har stilt seg sterkt tvilende til Åker som tingsted. Forlikstedet er nevnt i Morkinskinna og Flatoboken som Skjaldarokr, mens Fagrskinna som har omtrent samme tekst, nevner Åkr alene. Forliket er også nevnt i Hryggjarstykket, Hrokkinskinna og Snorre med omtrent samme tekst, men nevner at stedet ligger ved sjøen. Det har fått de ovenfornevnte personer til å forbinde forlikstedet med Åker i Oslo. Thjodrek Munk sier uttrykkelig at møtet holdes; in Uplönd ad stagnum, (dvs. Mjøsa).

Det kan nok stemme, for Harald besøkte sine slektninger på Ringeriket, og han prøvde å få folket der til å krone han som konge, men folket satte seg i mot da de mente at de hadde en konge i Magnus den Gode. Etter

nederlaget på Ringeriket drog Harald opp til Gudbrandsdalen for å se om det her kunne gå ham bedre. Han kom til Tore på Steig som var hans venn og gift med Haralds halv søster. Her sammenkalte Harald til ting, og på dette tinget ga Tore ham kongetittel. Til belønning forærte Harald ham en masurbolle med sølvrand og med et forgylt lokk fylt med brent sølv og to gullringer hver av 1/2 marks vekt og en kappe av brun purpur foret med pelsverk. Denne kappe ble senere skåret til et alterklede. Da Magnus fikk høre dette, befant han seg i Viken med sin hær, og han dro opp for å komme Harald i møte. De møttes omtrent halvveis mellom Gudbrandsdalen og Viken som blir her i Vang. Det står ingen steder nøyaktig når dette forliket fant sted, men det var antagelig høsten 1046. I Morkinskinna omtales forliket; «da det led mot vinter og sommeren etter forliket» En må gå ut ifra at forliket fant sted straks føre vinteren. I kong Magnus sitt følge var Einar Tambarskjelve og biskop Grimkjell og mange andre høvdinger. Om de egentlige forhandlinger ved dette møtet forteller ikke skriftene noe særlig, men det er på det rene at høvdingene var fast bestemt på ikke å ha to konger på en gang uten at disse var gått i et forbund med hverandre, og de ville derfor ta livet av den som ikke ville inngå i et forbund. Denne trussel var tydelig rettet mot Harald, ettersom Magnus ved å innby til møtet, hadde lagt sitt fredlige ærend for dagen. Dette viser at det må ha vært forhandlet på forhånd. Den som stod for denne forhandlingen, var antagelig Einar Tambarskjelve. I forhandlingen med Harald satte Einar fram forslag om at Harald skulle få sin del i Norge mot at han delte sin rikdom med Magnus. Det synes også at en form for sermoni skal ha vært avtalt på forhånd, og som skulle finne sted ved en høytidlig avslutning på forliket. Snorre forteller: «Kong Magnus lå ved stranda og hadde telt oppe på land. Han bød da Harald sin frende ombord» Vi ser her de som har oversatt Snorre, har skrevet; «oppe på land» Men den riktige oversettelsen skal i følge overnevnte skrifter være; «Magnus lot tjelde oppe på landet.

Vi ser her en stor betydningsforskjell. Slik jeg forstår det, så må teltene ha stått mye lenger opp enn om de bare hadde stått oppe på land. Denne oversettelsesfusk har fått flere til å forstå at teltene stod ved Åker og ikke som jeg påstår ved Hudbred. Det er rimelig å tro at teltene stod i nærheten der hvor tingbuene var mellom Hjellum og Hudbred. Kvelden føre tingdagen da alle hadde spist kveldverd, gikk Magnus til Harald sitt tjeid med sine menn. Han ga Harald sine menn en gave, enten et sverd, skjold,

kjortel eller en ring. Jo mer fornem personen var, desto mer kostbar gave fikk han. Til slutt kom Magnus til Harald og rakte ham to fine rør-tene. Her spriker de forskjellige oversettelser. Munch skriver to smukke rør-tene. Snorre nevner to kjepper. Rør-tene er nok riktig, for spydskaftet kaltes rør. I Egil Skallagrímssons saga er dette nevnt: «I hånden hadde Egil et krokspyd med gulllagt rør.»

Dette sier seg sjøl at en ikke rekker fram to kjepper, men to emner til spydrør. Magnus spurte Harald: «Hvilken av disse tene vil du motta, slektning?» Harald svarte: «den som er meg nærmest». Magnus sa da: «Med denne rør sprøte gir jeg deg halvdel av Noregsveldet med alle skylder og skatter og all den eiendom, som dertil ligger, på det vilkår at du overalt skal være like så berettiget konge som meg. Men at jeg når vi begge er sammen, skal være den fornemste hva hilsen, oppvarting og sete angår. Er vi tre fyrste sammen, skal jeg sitte i midten, liksom skal jeg ha kongehavnen og kongebryggen. Du skal også være forpliktet til å styrke og understøtte vårt herredømme fordi jeg har gjort deg til den mann i Norge som jeg trodde at ingen skulle bli så lenge vårt hode er over jorden».

Harald reiste seg opp og takket Magnus fordi han ga ham halve Norge, derefter satte begge seg til et drikkelag, og stemningen var høy mellom dem. Det har vært satt fram hypotese om at forliket mellom kongene hadde funnet sted i det store bådhuset som ligger sør for Åker. En skal huske på at dette ikke var noe vanlig husting. Husting var det kongen holdt for å rådslå med sine rådgivere.

Dette var et kongsting, der alle bønder eller årbårene, årbåren, de som hadde odel i tingforeningen dvs. alle i Heiner, hadde plikt til å møte ved tinget. Det sier seg sjøl at så mange mennesker var det ikke plass til på Åkerhalvøya. Det heter videre at kong Magnus blåste til tings dagen etter. Denne skikken hører vi om i Olav den Helliges saga der Finn Arnssøn og kong Anund blåste til ting.

Blåseinstrumentet var et slags horn, pipur som gjallet utover tingbuene. Hvor stod han som blåste til ting? I stedsnavnet Hjellum har Rygh skrevet at det kommer av norr. hjallr, om flat forhøyning som stemmer med Hjellums beliggenhet. Kan det også komme av norr. gjöl egentlig gjöllu, som betyr gjallende, støy, leven, utbrudd? Lovsigesmann var Tore fra Steig i Gudbrandsdalen. Dette må si oss at Gudbrandsdalen også tilhørte Heidsævisting. Etter at Tore hadde lest opp tingordningen

og en tredjedel av lovene, erklærte han tinget for åpnet. Så forklarte Magnus for tinget at han hadde gitt halve Norges rike med all skatt og skyld og all eiendom som hører til. Tore fra Steig ga da Harald kongsnavn. Det er tidligere nevnt at Tore hadde gitt Harald kongetittel på ting i Gudbrandsdalen. Det er her ikke tale om en fornyelse av kongetittelen, for det ligger i sakens natur at Magnus ikke kunne godta det tinget bestemte i Gudbrandsdalen. Derfor måtte de gi ham kongetittel på ny her i Vang i Magnus' nærvær. En kan anta at Harald hadde forlangt i de foregående forhandlinger at det skulle være Tore som skulle gi ham kongenavn, slik at Harald skulle føle at det var en gjentakelse fra tinget i Gudbrandsdalen. Lenger ut på dagen bød kong Harald Magnus til seg, og Magnus gikk til teltene til Harald hvor det var gjort istand gjestebud: -Da det led ut på dagen, lot kong Harald bære inn i teltet en stor mengde tasker, og noen bar inn klær og våpen og andre kostbarheter.- Etter at Harald delte ut gaver til mennene til kong Magnus, sa han: -I går ga de oss et stort rike, som de hadde vunnet fra deres og våre uvenner og tok oss til forbund med dem. Det var vel gjort, for de har stridd mye for det. Men når det gjelder oss, så har vi vært utenlands, og vi har også vært i livsfare noen ganger før jeg har samlet i hop dette gullet som de nå skal få se. Dette vil jeg nå dele med dem. Løsøre skal vi to ha like mye av, slik som hver av oss eier halve riket i Norge. Jeg vet at vårt huglynne er ulikt; du er mer gavmild enn jeg; vi vil derfor dele dette likt mellom oss, så vi kan hver gjøre med sin del som han vil.- Etter å ha sagt disse ord, tok Harald en nauthud og breide den utover og tømte gullet på nauthuden.

Da Harald tok denne nauthuden, forteller det oss hvor han hadde teltet sitt. O. Rygh forklarer stedsnavnet Hubred; -Hudbreid sammensatt med hud.-

En forstår at gardnavnet har fått navnet etter denne hendelse, og hvor Harald hadde sine telt. Dette bekrefter at Heidsavisting lå ved Hudbred.

Nå fulgte det vanlige tre dagers gilde. Da gildet gikk til endes avla tolv av de fornemste menn på begge sider en ed til bekreftelse av forliket. Snorre nevner ikke noe om denne bekreftelsen, men i Fagrskinna kap. 174, og i Morkinskinna og Flatoboken er denne bekreftelsen nevnt. Det sies at det var så mye gull at det måtte 12 sterke karer for å bære Magnus sin del. Og kongene skiltes i en vennskapelig tone, nå var kongedømmet i Norge for første gang delt mellom to konger. Det var sånn å forstå at det var ikke riket som var delt, men de regjerte riket i sammen. Inntektene

kom i fra kongsgårdene og skatter fra bondene. Bondene merket snart at de ved Harald hadde fått en langt strengere konge enn de hadde i Magnus. Harald var hard og viste lite medlidenhet i inndragelsen av skatter og sine rettigheter. I 1047 døde Magnus, og Harald ble enekonge ved tinget ved Sarpsborg, det første Borgarting. Det var ingen Upplendinger tilstede, da han var på kant med innbyggerne på de kanter. Lovretten tar opp forslag til nye lover eller forandring av gamle. Godene avgjør ved avstemning om de vil godta forslagene. Til tinget møter også Fjerdingsdomstolene, de tar opp saker som ikke er blitt avgjort ved vårtinget i de forskjellige tingkretsene. Godene utnevner domsmenn til fjerdingsdomstolene, men deltar ikke selv. Sammenkallelse til ting skjedde på den måten at bud ble båret fra gård til gård, så at hver bonde måtte sørge for å bringe det videre til sin nabo. Til vanlig ting bruktes det en alminnelig stoldt eller stikke, derav kommer navnet budstikke. Til de overordentlige ting som sammenkalles i anledning av begått drap, bruktes det et orv eller pil (ør), slike ting kaltes Ørvarting. Et ting var et sted hvor de vedtok og bekreftet lover, løste tvister og hvor dom ble avsagt. Tinget var både en lovgivende og en dømmende forsamling. Tingsystemet var den politiske grunnstrukturen i det norrøne samfunnet og kan ikke bare sees på som en domstol, det fungerte som samfunnsregulerende og stabiliserende element under forskjellige konger med ulike politiske ideologier. Det var bl.a. på tinget at konger etter norrøn tradisjon, ble valgt til konge av folket. Alle frie menn hadde plikt til å møte på tinget bortsett fra de som drev gården alene eller bare med hjelp fra umyndige menn. Alle hadde derimot plikt til å møte på drapsting, kongsting og manntallsting. Kvinner og uføre menn kunne møte hvis de ønsket. En jury bestod av 12 frie menn eller i viktigere saker 2 eller 3 ganger 12, som avgjorde skyldspørsmålet. Heidsævisloven var i sine første år en lov som virket som en levende, guddommelig kraft som åpenbarte seg i tingenes faste, regelmessige gang. En slik lov finner vi i mange kulturer.

Folket satte sin ære i å kunne lovene, de som ikke kunne lovene, ble totalt hjelpeløse og var avhengig av andre. Den som kunne loven, fikk vennskap med de mennesker som betydde mest i samfunnet. I forbindelse med tinget var det også kappleiker hvor folk fra hele Upplandene deltok. Kvinnene var med for å treffe frender og venner, men mest for å ta seg av matstellet. Det var på tinget at folk best ble kjent med

hverandre, frierier og festermål ble inngått. Det var her ungguttene traff sine første jenter, og det var ikke få som havnet i sengehalmen.

Konklusjon vdr. Heidsævistinget

Stedsnavnene Hubred, Kay, (Hjellum,) Halvdanshaugen og Ry forteller oss etter vår mening hvor Heidsævistinget lå. Navnene Dystingbo og Torstingbu sier oss likeledes hvor tingbuene var, og navnet Heidsævis må ha vært det gamle navnet på Åkersvika. Heidsær som er det eldste navnet på Mjøsa, sier oss også at navnet Heidsævisting er eldre enn f.kr.

Etterord

Denne artikkelen om Heidsævistinget er en del av en storfagoppgave i nordisk språk og litteratur om gårdsnavn i Vang, den er nesten ferdig. Det gjenstår noen få navn som er litt uklare, ellers er alle gårdene i Vang stedsnavntydet. Denne oppgaven stiller seg kritisk til de fleste historikernes tolking av Åkers posisjon som høvdinge/kongsgård og tingsted. Vi mener at de som har plassert Heidsævistinget til Aker, ikke har tatt hensyn til stedsnavn, og ikke har hatt nok kjennskap til landskapet i Vang. En stedsnavnforsker bør naturligvis kjenne de stedene han henter navnematerialet fra ved selvsyn. Det eksisterer ikke helt få skrivebordstolkinger av stedsnavn som ikke ville holde ved konfrontasjon med virkelige forhold.

Kilder og litteratur:

- Norske Gaardnavne bind 3 av Oluf Rygh.
- Norrøne Gude- Og Heltesagn av P. A. Munch
- Vårt Folks Historie bind 1 skrevet av A. Hugen.
- Norsk Kirkehistorie av Wslof
- Norrønsk Ordbok av Hægstad og Torp
- Universitetets Oldsaksamlings Skrifter om Økonomiske og politiske sentra i Norden ca. 400-1000 e.kr. Åkerseminaret, Hamar 1990.
- Hedmarksgårder i gammel tid av Nils Oluf Kolsrud.
- Innføring av Stadsnavn av Peter Hallaråker.
- Snorres Kongesagaer Heimskringla.
- Tru og Myter i Vikingetida av Anne Holtsmark
- Runer i kulturhistorisk sammenheng av Kjell Aartun.
- Norges historie. Fra de eldste tider til 1600 av A. Holmsen.
- Vangsboka 1 og 2 av O. Stensrud
- Norges historie bind 15 ved J.W. Cappelens Forlag.

Vang Hedemarken - en bygdebeskrivelse av Anders Skiset.
 Germania av C. Tacitus. Roma 98 e.kr.
 Det Norske Folks Liv og Historie av Haakon Shetelig.
 Norges Historie av Knut Mykland
 Det Norske Folks Historie, 1-7 av P. A. Munch
 Kart fra 1799, 1870, 1935, Økonomisk kart 1998.
 Norsk litteraturhistorie bind 1 av Francis Boll og Fredrik Pausche.
 Norges Land og Folk bind 4 av Amund Helland 1902.
 Egil Skallagrímsson's saga av H. Aschehoug & co, 1905.
 Die Gemeinschafts- und Gemeindebildung des Norwegischen Landes Hedemarken in
 der Eisenzeit und im Mittelalter av Kåre Kveseth
 Stadnamntydingar ,1, 2, 3, 4, av Eivind Vågslid
 Hvorfor Landet vårt ble til av Olaf Høltedahl
 Norge blir til. Norges Geologiske Historie av Steinar Skjeseth.
 Norske Skrivarer i Millenialderen av Eivind Vågslid
 Nordlandske Fyrenamn av Eivind Vågslid
 Vestfoldmål av Eivind Vågslid
 Bodvarssagaene av Vera Henriksen
 Fra Steinialder Til Kristendommen av William Foxwell Albright 1977
 Det står skrevet banebrytende kildekrifter av Paul Frichauer
 Biskop Jens Nilssons Visittabøger og Reiseoptegnelser 1574-1597, ved Dr. Yngvar
 Nielsen 1885
 Norsk Ordliste Høgnorskordliste av Lars Eskeland
 Grunddrag I Norsk Mål av E. Vågslid
 Fra Norges Geologiske Undersøkelser. Norges Hevning Efter Istiden av J.Rekstad
 Schønnings reiser
 Ortnamn Vid Älven Hugo Karlsson
 Shjälv och Skillingar av Eric Elgqvist
 Ordbog For Det Gamle Norske Sprog af Dr. Johan Frizner 1891

Muntlige kilder:

Georg Myhre, Hudbred

Oscald Rühr

Ragnar Høelstal, Holstad

Knut Dobloug, Lerhus

Ola Bleken-Rud, Gjørli

og mange andre

En takk for råd, til I ammannensis Peter Hallaråker ved Høgskolen i Volda.

Fotballaget Fart - 65 år i kamp med ballen

-I slike omgivelser kan man ikke arrangere internasjonale fotballkamper.- Det utbrøt den nederlandske UEFA-representanten da han ankom Fart i høst for å godkjenne banen som landskamparena. Uttalelsen opprørte naturlig nok fotballentusiaster i Øvre Vang, men nederlenderen hadde likevel et poeng. For «Fart-bana» kommer som en overraskelse på alle som kommer dit. Omkranset av jorder og skog stemmer det ikke helt med oppfatningen av hvor man forventer å finne et stort fotballanlegg. Men de som kjenner Fart-historia, vet at noe annet sted kunne Fart rett og slett ikke ligge.

Som alle andre idrettslag kan Farts historie fortelles på to måter: Som idrettshistorie eller som ei historie om sosiale forhold og omgivelser som skapte et idrettslag. Begge deler må med hvis vi skal skjønne hva Fotballaget Fart, Vang både var og fortsatt er for de øvre delene av Vangsbygda.

Fart blir stiftet

Den 28. august 1934 stod Erling Andreassen sammen med flere kamerater og kikket inn gjennom vinduene på Bjørtomten. I storstua på Bjørtomten skjedde det begivenheter som optok guttungene i Vangsåsen. I den smekkfulle stua var nemlig seksti karer i ferd med å stifte et fotballag. - Du vet vi var spente. Fotball var liksom idretten for oss som var unge den gangen. Og endelig så vi for oss muligheten til å få spille «ordentlig» fotball med drakter og kanskje også på ei skikkelig bane», forteller Erling.

Fotball hadde riktignok (mann)folk i Øvre Vang sparket lenge. I 1917 ble det satt i gang en fotballklubb med ei lita grusbane ved Østre Kartomten som base. «Fart» var navnet, men det rimte dårlig med utviklingen i aktiviteten. Frflytting gjorde spillerstallen stadig tynnere.

og etter 9 år la «Fart» ballen død for godt uten noen gang å ha vært innmeldt i krets eller forbund. Klubben etterlot seg imidlertid noen fotballtrøyer og en kontantbeholdning på 60 kroner.

Da tanken om et skikkelig fotballag skjøt fart tidlig på tredvetallet, hadde man likefullt noe å bygge på. De godt slitte fotballdraktene og kontantbeholdningen fra gamle Fart gjorde oppstartskostnadene overkommelige. Det var viktig, for «de harde tredveåra» var harde også i Vang. I 1933 gikk hver tredje fagorganiserte mann arbeidsløs, og fattigkassa var landets største «arbeidsgiver». Også mange bønder slet hardt med fallende priser og gjeldsspøkelset stående på låvebrua. De vanskelige tidene skapte skarpe sosiale motsetninger. Arbeiderbevegelsen var på frammarsj både i Vang og i landet som helhet. Også idretten ble preget av de økende klassemotsetningene. I 1934 ble Vang Arbeideridrettslag stiftet som et alternativ til den «borgerlige» idrettsbevegelsen. Helt fram til krigen var idretten i Vang delt i en «sosialistisk» og en «borgerlig» leir.

Det var derfor ingen selvfølge at murerens sønn Erling Andreassen skulle spille fotball i samme klubb som sønnene fra Leks, Ålstad eller Skramstad. Når det likevel skjedde, hadde det flere årsaker. For det første hadde Vang AIL sitt geografiske tyngdepunkt i Ingebergområdet. For det andre beskjefte arbeideridrettslaget seg lite med fotball. Men det viktigste var likevel at den sosiale samhørigheten i den øvre delen av bygda var stor, klasseforskjellene til tross. De fleste syntes derfor ikke det var riktig å splitte fotballen etter politiske skillelinjer. Tross alt forente idretten mer enn den splittet.

Einar Mangerud tar roret

Gjennom vindusglasset kunne Erling Andreassen og kameratene hans konstatere at stiftelsen av «Fotballaget Fart,

Uten Einar Mangerud hadde Fart antakelig ikke ligget der det gjør nå. Han stilte grunn til rådighet for den første ordentlige bussen, og var lagets første formann. Så engasjert var Mangerud i Fart at han ofte måtte pusse neven og tørke øynene når det var snakk om utviklingen i klubben.

Vang» gikk greit unna. Navnet ga seg igrunnen sjøl, ettersom man hadde ei fotballhistorie å bygge på. Oppstartsdatoen ble satt til 1. januar 1935, og Einar Mangerud ble valgt til lagets første formann.

Ledervalget var det ikke mye diskusjon om. Mangerud var en lidenskaplig fotballentusiast, han hadde erfaring fra det første forsøket på å danne fotballklubb i Øvre Vang, og ikke minst: Som gardbruker på Bjortomten hadde han grunn som kunne brukes til bane. Arbeidet gikk raskt, og på våren 1935 kunne Fart-protokollen meddele at «Banen er opparbeidet ved gratisarbeid av medlemmene. Målene er 84x47 meter.»

Allerede den første bana var basert på det som kanskje har vært Farts fremste varemerke helt opp til våre dager: Nøysomhet og en enorm dugnadsvilje. Vi må huske på at dette var før det var snakk om tariffestet lørdagsfri. Det var derfor søndagene som stort sett måtte brukes til opparbeidningen. Og redskapen var hakke og spade. Laget hadde de før nevnte 60 kronene i startkapital. I tillegg ytet de som hadde råd, et gjeldsbrevslån på 10 kroner med ett års løpetid. Paradoksalt nok gjorde de dårlige tidene også sitt til at det ble enklere å skaffe nødvendige midler. For at arbeidsløs ungdom skulle velge sunne fritidsinteresser framfor kortspill og brennevin, hadde nemlig myndighetene innført en støtte på kr. 1,50 pr. spiller i året. Forutsetningen var imidlertid at klubben sjøl greide å skaffe tilsvarende beløp.

Det startet med braknederlag

På tredvetallet var fotballen i Norge delt inn i A, B og C-serie. Som debutant måtte Fart starte i C-serien, og første motstander på den nylagte grusen var Hamar Idrettslag. Det gikk som det måtte gå. Mot hamarsinger med lang erfaring og tidsriktig utstyr var fartingene sjanseløse. 1-10 endte kampen, men Fart-gutta hadde i det minste stiftet bekjentskap med motstandernes nettmasker. Kåre Lerberg var mannen bak den historiske scoringen.

Den samme Lerberg var forøvrig en nyttig mann for laget. Som lastebileier var han fast sjåfør på lagets bortekamper, og kunne samle hele laget på planet. Både fjæring og vegstandard var imidlertid ikke helt som i våre dager, og på lengre reiser trengte Fart-laget begge omgangene for å få stølheten ut av kroppen! Utstyret var heller ikke det beste. Like trøyer hadde laget riktignok, men buksene var ofte avklippede arbeidsbukser som ikke tålte mer lapping på knærne. Fotballsko var det bare noen få

Gjerne minner —
Fart's første klubbhus

Fart's første klubbhus og dusjanlegg

som hadde råd til. Men solide pluggsko eller beksømsko gjorde varig inntrykk på mang en motstander.

Det var enkle forhold som preget tilstandene både på Fart og i lagene Fart spilte mot. Under en kamp mot Øksna rett før krigen sendte Olaf Dufset (mest kjent som fremragende skiløper) avgårde et skikkelig stolpeskudd. Målet til Øksna var imidlertid laget av overskuddmaterieell fra jernbanen, og på stolpen satt det igjen en navar (jernhake). Ballen tredde seg inn på navaren, og der satt den bom fast og punktert. Øksna hadde imidlertid bare en ball, og det ble to timers «time out» før ballen var børt og sydd og kampen kunne fortsette.

Tak over hodet

Ikke før hadde fartingene gjort seg ferdig med dugnadene på den nye grusbanen, før det ble spørsmål om å forbedre garderobeforholda. Forbedringspotensialet var stort ettersom Guds frie natur og en bekk var det eneste man kunne tilby. Det ble tigget materialer på bygda, og snart kunne både egne og gjestende spillere skifte under tak. Dusj var det imidlertid verre med. Innlagt vann lå langt utenfor klubbens økonomiske bære-evne. Oppfinnsomme medlemmer fant imidlertid løsningen: Ei vanntønne montert på stativ og dusj rett under. Tønna ble fylt av regnvann

eller ved hjelp av bøtter. Men lagringskapasiteten var liten og det gikk ikke mange sekundene før neste mann i køen forlangte å få slippe til. Utover høstsesongen ble det imidlertid enklere å få tilgang til dusjstrålen. Interessen for personlig hygiene i Fart-stallen sank i takt med temperaturen i tønna.

For gjestende lag var imidlertid dusjpatenten et eksotisk innslag, og eldre folk på Hedemarken forbinder Fart den dag i dag mer med vanntønna enn med fotball. Tønnedusjen på Fart forteller mye om holdningene som har preget laget : Nøysomhet, nøkternhet og oppfinnsomhet har vært et varemerke for Fart gjennom alle år. Å drive uten gjeld har vært rettesnora for alt arbeid i klubben, og i mer enn femti år av sin levetid har klubben kunnet skrive i årsberetningen «da laget ingen gjeld har.»

Fart-miljøet

Det er ikke rike sponsorer eller store offentlige bidrag som har skapt Fart. Klubben er utviklet gjennom uegennyttig innsats og en stor grad av patriotisme. Det har vært mange harde diskusjoner opp gjennom åra, både om laguttak, enkeltspillere og hvilken retning klubben skulle gå. Men slike diskusjoner har vært tuftet på et ekte engasjement for klubben. Solospillere har hatt lite armslag på Fart. Det har vært kollektivet som har stått i fokus.

Å skape et sosialt miljø rundt fotballen har alltid stått høyt i klubben. Gjennom historia har to begivenheter vært særdeles viktige for stemningen: Møtet med «erkefienden» Vang Fotballag og årsfestene.

Betydningen av Vang-kampene har riktignok tapt seg de siste åra. Men i gamle dager var Vang-kampen «alle kampers mor». Ingen kamper hadde flere tilskuere. Ingen kamper var så mye forhåndsomtalt og kommentert etterpå. Ingen kamper kunne vise til slike tilskuertall. Stort sett var Fart «the underdog» i slike oppgjør. Vang var fotballmessig storebror, hadde tilknytning i «sivilisasjonen» på Solvang, og for Fart gjaldt Vang-kampene derfor både fotballmessig og også sosial prestisje. Vang-kampene ble ofte bataljer der både fotballsko og skinnlegger ble satt på harde utfordringer. Med samme kort-systemet som gjelder i dag, kunne dommeren stort sett nøyd seg med å ta med det røde. Enkelte mente at kirkegården i Øvre Vang med full rett kunne døpes «Ole Qvales minne.» (Qvale var en sentral

Småguttlaget som ble kvartsmestre i 1951. Utstyret er nok så forskjellig fra 1998-utgaven. Bemerk spesielt mangelen på draktreklame. I 1951 hadde kommersialismen dårligere vilkår enn i våre dager.

Småguttlaget fra 1998 på tur til Grus og Grus-turneringen. Turneringsdeltakelse er en viktig sosial begivenhet både for spillere og foreldre.

Vangspiller med «sterke fysiske kvaliteter» som det heter i dagens fotballspråk.) Men etter bataljene var det fest, og da var Vang- og Fart spillerne de beste venner.

Fart-festen var årets sosiale høydepunkt. Det ville være galt å si at disse representerte noe gjennombrudd for avholdsaken i Øvre Vang. Til gjengjeld var de spekket med tildragelser som framkalte latteren sjøl flere år etterpå. På Fart-festen deltok alle. De første åra ble festen holdt på Ormseter med Andreas Jørgensen som fast musikalsk innslag, kan Bertrand Spikkerud fortelle. Etter at «kjørkjestua» ved kapellet kom, ble festene flyttet dit. I 1998 ble festen flyttet til det nye klubbhuset på Fart, og slik sett har årsfesten kommet «hjem» for godt.

Sterke personligheter

Fart-miljøet har hatt flust med markante skikkelser. Einar Mangerud er allerede nevnt. En røslig kar med et stort Fart-hjerte. Ikke sjelden hendte det at Einar måtte tørke vekk ei tåre fra øyekroken når Fart ble omtalt. Så sterkt var engasjementet hos Farts første formann og æresmedlem.

Ole Andreassen tok over som formann tidlig på 50-tallet. Han bodde strategisk gunstig til, bare 50 meter fra bana. Ole stod på i sin formannstid

– tilsammen 12 år – for en modernisering av klubben. Han fikk engasjert lagets første trener Kristian Jørgensen, i 1954. Trener var noe helt nytt i Fart. En av lagets spillere tok i mot den nye treneren med privat spillerstreik. Han fant seg ikke i at andre skulle bestemme hva han skulle gjøre på bana! Streiken varte imidlertid kun to uker.

Ingrid og Ole Andreassen sammen med Lef J. Søhagen. Disse tre æresmedlemmene la mye av grunnlaget for det moderne Fart, hver på sitt område.

Ingrid Andreassen var kona til Ole, og like engasjert i klubben. Ingrid fungerte som olje i Fart-maskineriet. Hvor mange kaffekopper hun kokte til Fart-møter og hvor mange Fart-drakter hun vasket, for hånd de første åra, er det umulig å ha tall på.

Leif J. Søhagen var aldri formann i Fart. Til gjengjeld hadde han de fleste andre verv det var mulig å ha i klubben. Leif var engasjert i idrett sommer som vinter, og på Fart var han en drivende kraft i anleggsutbyggingen som startet sent på 50-tallet.

Anleggsutbygging

Som andre idrettslag lå Fart nede under krigen. Påleggene fra NS om å fortsette virksomheten var mange, men i likhet med de øvrige idrettslagene i Vang, vendte Fart ryggen til okkupasjonsmakten.

Derimot drev lagets medlemmer mye illegalt idrettsarbeid. Virksomheten i laget ble gjenopptatt bare tre uker etter at krigen var over, og frigjøringa ble «feiret» med dugnad på anlegget.

Utover 50-tallet vokste velstanden i Norge og de sportslige ambisjonene i Fart. Ei grasbane var det som skulle markere at det gikk riktig veg både med landet og klubben. I 1956 ble grasbana vedtatt anlagt, og 16. august 1958 ble den nye bana offisielt åpnet. Da hadde tusenvis av dugnadstimer blitt nedlagt, og Fart kunne åpne den nye bana uten ei krone i gjeld.

På 70-tallet skjedde det en ny stor utbygging av Fart-anlegget. Boligbygginga skjøt fart i klubbens nedslagsfelt. Først Ingeberg, og siden Slemsrud og Greftenmoen. Dette førte til stor tilstrømming av nye spillere og behov for økt kapasitet. I 1978 kunne klubben åpne grasbane nr. 2. I 1985 åpnet klubben bane nr 3, en grasbane for vintertrening. I 1987 åpnet klubben ei ny minigrasbane beregnet på de yngste spillerne. To år etter kjøpte Fart Bjørno, der Ole og Ingrid Andreassen hadde bodd. Der ble det innredet kafeteria og møterom. Ervervlsen av Bjørno åpnet også for drømmen om nytt garderobeanlegg i tilknytning til Bjørno. Etter lengre tids planlegging og bygging kunne fotballpresident Omdahl åpne klubbhuset i 1999. «Det flotteste klubbhuset jeg har vært i» var karakteristikken fra fotballpresidenten under åpningen 17. september i år. 2,6 millioner i rene penger har huset kostet. Verdien på huset er beregnet til ca 5 millioner. Klubben har i dag en gjeld på huset på i underkant 400.000. Vi kan følgelig ikke lenger skryte av å være gjeldfrie.

Til gjengjeld har Fart fått et topp moderne garderobeanlegg, og Øvre Vang ei ny storstue hvor opptil 150 personer kan spise middag samtidig. Slik Fart i dag framstår er det et av de fineste fotballanleggene i Hedmark. Men det kanskje mest bemerkelsesverdige ved anlegget er ikke størrelsen, men at det blir drevet på dugnad. Ca 2000 timer brukes årlig på å holde anlegget i orden.

Sportslig aktivitet

Sportslig har Fart-nivået svingt opp gjennom årene. Og Fart-supportere seg imellom er uenige om hvilke perioder som kan kalles «gull-alder». Sikkert er det i alle fall at Fart hadde gode lag rundt krigsutbruddet, midt på femtitallet og i dag. Ser man på A-laget for menn, har nok det aldri vært stabilt så høyt oppe i divisjonene som i dag.

Fart er ingen eliteklubb. Det er satsing på bredden som preger arbeidet. Ca. 250 spillere er i dag aktive på Fart fordelt på 22 lag fra 5 årsalder og opp til Old Boys. Klubben har i overkant av 600 medlemmer og nærmere 100 tillitsvalgte på ulike nivåer. A-laget for menn er i 3. divisjon

og et A-damelag i 2. divisjon i år 2000. I klubbens langtidsplan heter det at man tar sikte på at minst halvparten av A-lagsspillerne skal være rekruttert fra egen stall, og at divisjonsnivået derfor kommer i annen rekke. Fart har et eller flere lag i alle aldersgrupper, og rekrutteringa ser derfor ut til å være sikret for framtida. Ser man på fotballdeltakelsen i skolekretsene Fart søker til, er det ca. 10% flere som spiller fotball enn landsgjennomsnittet.

Den største sportslige forandringen klubben har vært i gjennom i moderne tid, er oppblomstringa av jente-fotballen. Fart har 7 dame/jentelag, og sportslig sett hevder disse seg vel så bra som gutta. Årvisse krets-mesterskap viser at det er tæl i Fart-jentene.

Kristin Bekkevold og Torstein Holstad er to spillere med Fart-bakgrunn som spiller landslagfotball for Norge. I dag er de nøkkelspillere i eliteserien for henholdsvis Asker og Brann. (Bildet er fra 1995).

Klubben er også med og sikrer framtida til fotball-Norge. Både Tørstein Helstad og Kristin Bekkevold er i dag representasjonspillere for Norge. Fra før var det bare Knut Eriksen som hadde kombinasjonen Fart-bakgrunn og landslagspill. Fart er også representert i Norges Fotballforbunds organer gjennom Marianne Steinsvik, som sitter i forbundets ungdomskomite.

Det har vært en enorm utvikling på alle måter siden Fart ble etablert. Hadde noen av stifterne bak laget kommet til Fart i dag, hadde de neppe kjent seg igjen. Men Farts hovedproblem er det samme nå som under de første spede forsøkene på å etablere et fotballag i Øvre Vang: Ungdommen flytter ut. Etter videregående skole er det få ungdommer som blir igjen i Hamar-området, og dette gjør at Fart ikke får glede av de mange talentene som klubben har «alet opp». Sportslige resultater på seniornivå er derfor helt avhengig av at Hamar-området kan tilby arbeidsplasser og utdanning for ungdommen. Akkurat som da laget tok sine første famlende spark på ballen for 65 år siden.

Fart fikk Vang kommunes kulturpris i 1989 for sitt arbeid med ungdom. Den oppmerksomme leser drar kanskje kjensel på daværende ordfører Odd Aspeli og lagets leder på det tidspunktet, Hans Kolstad.

Vang Arbeiderforening og forsamlingslokalet Sole

Forsamlingslokalet Sole ble bygd i 1894

Tomt ble gitt av Mikkel Karset, og blant de som tegnet aksjer i lokalet, kan nevnes O. Arvesen, Kr. Skraastad, Nils Dørum med flere. På den store innvielsesfesten 12. september 1897 talte O. Arvesen.

I denne forbindelse må nevnes om hvordan drakampen mellom Arbeiderdemokratene og sosialistene kunne arte seg. Foreningen hadde meldt seg inn i D.N.A. Men på generalforsamlingen i 1905 i Vang Arbeiderforening hadde det meldt seg inn så mange borgelige og få av arbeiderpartiets folk at Venstre satte inn et flertall av sine folk i styret. Slik

Aktiebrev fra 1898.

Skisse av Sole anno 1909.

gikk det til at Venstremannen overlærer P. Holter sto som formann i en sosialistisk forening.

Medlemmene forlangte omgående ekstraordinær generalforsamling for å gjøre om venstrekuppet. Slikt møte ble holdt på Sole 18. februar 1905. Resultatet ble at samtlige venstremenn ble kastet ut av styret, og Ole Holmen ble valgt til formann. Dette var opptakten til at Vang Arbeiderforening ble eiere av forsamlings-lokalet Sole i Vang.

Dette eierskapet varte i 50 år, og var en stadig trussel for økonomien som ikke ga nok til det nødvendige vedlikehold. Resultatet ble at etter 5 år (krigsår) maktet ikke foreningen økonomisk å beholde lokalet. Det ble nå forsøkt med et andelslag. Dette besto av Vang A.U.F., Arbeiderforeningens kvinnegruppe, Vang Skog og Land og Vang Arbeiderforening. Men heller ikke dette kunne redde videre eksistens for muligheten for drift av Sole. Og det ble derfor solgt. Det var trolig i 1954. Kjøper var Ragnar Pettersen som fremdeles eier Sole.

Opplysninger hentet fra E. O. Solbakken: «Det røde fylke», utgitt av Hedmark fylkes Arbeiderparti.

Hæstsjyss ått Hatta (1. del)

Innledning v/Tora S. Arnseth

I dag er det 4. mai 1999. De som er samlet her hos Ole Svenkerud på Ridabu, er foruten verten - Per Pedersen og Jens Arnseth. Disse tre nærmer seg 80 år og er bedt av Vang Historielag om å fortelle fra ved- og tømmerkjøringa i Vang Almenning før en 50-60 år sea.

Kvilestelle St.Olav eller Lushatten vet de mye om, så nå er ordet deres - så vær så god. --

(Samtalen som følger er forsøkt gjengitt på fortellernes bygdemål av Olav Skåret).

-Fyste gongen je var mæ ætter ve, var i 37 sãm 16åring-, see'n Ole, -da var de grett å kjøre tel Gåsbu, å dær var de bæere kafferast, vi skulle innpå St.Olav å kvile årntli. Je var færsk å var litte vænt tel dætta, før neri bygda var de veger så vi kunne møtes, men nå vi kãm tel Gåsbu, var bæere snø'n nekjørt, de var itnå snøplogveg innåver dær, dæ var bæere ei medd. Så møte vi folk som kjæm neatt mæ ve - å vi ska oppåver. Å dæssa hæsta våres var vænt tel å gå neri bygden på asfalt å dra mjølk tel Hamar.

Å da var de å få dom ta vegen da vi hørte bjellom - så vi sikre oss i go ti. Dom vil litte åt snøhauen, vet du, dom vil litte gå tur medda, men mæ litt træl så felk vi dom tur - å så innatpå da dætta hadde passert, før de var mange ta dæssa gamle-kara. Dæ var itte gått å vara attivega før dom da dom kãm ifrå Karset å Farnen - dom kãm mæ lass, vet du, å vi kãm tomrepes. Dom satt dær i ælvålie pelsar å var gorleie i kjæfta å.

Men så kãm vi tel St.Olav da, å vi skulle nå ligga dær da. Men hærlihet - så mye vatn innpå golvi på St.Olav! Å dær kãm dom mæ bogringer å skåkørkjer.

Je sãm var onggutt, måtte bæere ligga på en krakk dær, vet du. Dæ var itnå særli kvile i dætta, å dær satt dæssa gamle-kara å diskuterte, å så

Heme át 'a Ole. Fra vantage: Ole Sørensen, Jens Arne, Per Petersen.

kjæm de næn nye inn – á heil Nei, dæ var litt ta ei tí! Den elste garskar'n var líksám sjæfen borti gara da, á hæn kjørte fyst. Den sám var onngutt, kjørte ætterpá, á hæn hadde færaskrine mæ maten tí. Á da vi hadde benke oss runt borde da, så kám de næn ta dæssa gamle-kara da. Á dom var mæssom så spent pá á de var i hárt færaskrin. Dæ var ættersom á kjæringa borti galom hadde sent mæ dom. Næn hadde spikjellæsk á flatbró. Ja, dom kóste sæi ælváli dæssa gamle-kara. Hos næn var dæ pullost, mysost, lompe, kaku á smúr da.

Sá horte je to kara diskuterte – je var så nysjærri, vet du – sám 16-áring var je itte vænt tel dætta. Joa – den ene hadde flott. «Ássen ær dæ á vara dær a?» spóte en æen hæn tale ve. «Jo, dæ ær litte verst á vara dær,» sa'n. «Nei, je ær pá Hafsál je ná,» sa'n, «men je får bære dritarbe je,» sa'n. «Ær je færði mæ ett, så sætt dom mæi pá et nytt et.» Men hæn fekk ná vara mæ tel fjells, á dæ var en stor stas dæ for dæssa gamle-kara, for da diskuterte dom «hele bygda runt.»

Men'n far var æller mæ, nei dæ var inga garbrukere mæ, dæ var bære kara sám reste tel fjells. Ássen hæsta hadde dæ? – Jo, pá St.Olav var dæ mange stællplasser, meí dom sám kám sist, måtte bitte hæsta i ei gran. «Dæ var nák stællplass át 20 hæster, trur je» kjæm dæ frá'n Jens.

«Ja, ætter ei tí så passerte vi da Lavlia,» see'n Ole, «á hadde vóri sta á læst neve Nysætra en stænn. Á så træfte vi Nerigarn, á dom hadde en hæst sám var sta, á den stáppe ve Nysætra á fekk'n litte i veg'n att. Dom prøvde ælt sám fæns, dom svolk'n á dom la høy á drev á nar'en. Dom

mätte læsse ta ælt dom hadde – før så å kjøre tomrepes i to daer uten å få mæ sæi en vekabbe hematt.

Så reste vi hemåver da å kām tel Lavlia, å dæ var like trängt dær sām andre stan. Å dær sto to digre velass i vegen, å dom hadde ti tur hæsta sine å sætt dom inn på Lavlia – å var inne å drakk kaffe.

Men da kām de næen ta dæssa fele kara – litt gamle – frå nå'n digre garer. Dom stelte sæi på sia tå lassa å bære tok ti slik – å velte dom åt vegveta. To velass sto dær, å begge vart velte mæ mæia opp. Å så kjørte dom, dæ var ingen sām torte å tala åt dom. Dæ vart kjett før dom sām satt inne å drakk kaffe da dom kām utatt.

Ja, dætta dær i 37 var nå den fyste vetur'n min,» see'n Ole. «Dæ sām var mæst interessant, var åvernættinga på Hatten, syns nå je da,» see'n Jens. «Å dær vart sagt mye rart. Hæn Anton særverte kaffe, å så rakk dom litte å vask opp att. Da sa'n dæ'n Anton: «Dæ slør åver fram før sola, å da ser dom itte at kåppa ær urene.» «Mæst moro trur je dæ var,» fortsæt'n Jens, «den gongen'n Kjell sām var garsbestyrer på Østre Arnsset kām. Hæn kām tel Arnsset frå statene – hadde vøri saufarmer i Amerika å Australia.

Å da kvel'n kām da, så had'n mæ sæi næe å ligga i. Hæn tok ta sæi klea å hadde på sæi pysjamas – å da vart dæ sagt mye rart. Dæ jord'n bære den ene kvel'n. Sea jorde hæn sām de andre.»

«Åssen jorde di andre'a?» vil'a Tora væta. Å'n Jens fortsætte: «Dom låg mæ klea på, hadde ta sæi på bena, men dæ var så vanskli dæ å før dæ var så blott på golve. Du fraus hæl dagen ætterpå vis du var dritblaut på bena. Å så låg du mæ bogringen sām huejærl. Å næen tok ta skåkbjella å hadd'a mæ sæi inn – dom var fel redd før at'a skulle bli stolin. «Dæssa bjell'n var like værdifulle sām æi matklokke dom, vet du,» kjæm dæ frå'n Per. «Sjonelaus» var di største, å «Morabjella» var et kjent merkje.

Å så drev dom å bau på bjel'n åt næ'n – da dom satt inne. «Å mye ska du ha før bjella di, Martin?» var dæ en sām sa.

Å næen ta kara brukte skråtobakk å hadde moro ta å lure ti dæssa onggutta litt da. Dom skulle vara vaksne dom å, men dæ var itte ælle sām tale de.

Så skrapa dom bogringa te næ'n; før ætterat hæsten har vorti svett, så legg dæ sæi på næe sām næen skrapa ta å hadde i kaffen åt næen så dom skulle få magaknip. – «Ja, mat hadde vi mæ oss, men kaffe dæ kjøpte vi på Lavlia å. Dær var'n Matjas Pedersen pedell – å dæ var'n i mange år.

Den samma snøvinter'n – ælså i 37 så brukte Nordbykara 3-4 daer frå Nysætra å ne tel Gåsbu. Dom hadde snødd inne å hadde lite eller it'nå mat». «Dæ var å nåen sãm låg på Lushatten (St.Olav) i den tia – kænsje hele vikua når dom lunne tommer å ve. Je kjæm hau,» see'n Jens, «at dom hadde me sæi havre i sekker, å så var dæ en sãm syns dæ minke fort i havresekken sin. Så sæt'n opp ei roskattfelle oppi sekken, å da vart dæ slutt.

Den gongen kælte vi ælle dætta stelle før «Lushatten,» see'n Jens videre. «Men åffer vart stelle kælt «Lushatten?» vil'a Tora væta, «var stelle kælt opp ætter ei plænte?» «Plænte, nei!» see'n Ole, «dæ var nåk et dyr!* Du skjønne dom velte sæi oppi sengen mæ fulle klær – den låg dæ den natta – å en æn'en låg der den natta. Å dom bar sæi før dæ dom klæia. «Klådde du no'n gong a Per?» sport'a Tora. «Dæ hente nåk,» svara'n Per, «men itte så mye. Je drog sãm regel hematt je, je var itte oppi dæer hele vikua.»

«Du Per,» see'n Ole, «du får fortælja da dænna hæsten flaug ifrå dekk ve Brennsætersaga, jord'n itte dæ?» «Hæn Juster ja,» see'n Per, «jo, hæn hævde sæi i vegen utåver bærije, da'ma. Dæ var tili om mårån – dæ var kænsje dærfør hæn itte var i rikti slag? Hæn hadde sæla på sæi, men itte rustning, - å borte vart'n, men så fekk je da sjå'n, hæn hadde gått sæi fast i nå snar, men langt unna kåja. Ja, dæ var litt ta en gløgging, gitt. Trur itte dæ jekk folk hell neråver bærije dæ».

«På Måsætra hente dæ mæi nå mærkeli,» see'n Jens. «Dæ var tommerkjøring – å je var 17 år. Å ve Måsætra var dæ den gongen mye fugl, å nåen ta dom satt i vegen, å dom flaug itte da je kãm. Je håppe ta rustninga å dæer sto to tiurer oppi ei bjørk. Dæ var nåk nåe langt holl. Hadde kruttfylt patrona sjøl tel salångrifle. Je sikte på den øverste å råkte den nedste, å den datt rætt i bakken.»

«Å kjørde di tømmere hen dæ dekk lunne på Måsætra?» vil'n Ole veta. «Ne på Stormysaga, ja dæ var itte sag dæer da, men dæ skulle bli.»

«Kãm dekk borti nåe dekk kunne kælle åvernaturli a?» ville intervjuer'n væta. «Dæ var naturli ælt den gongen,» kãm dæ sãm svar. «Vi hadd'itte støen tel å tenkje på nå slekt». «Vintrer sãm dæ var mye snø, var dæ åfte æljen sto i vegen. Dæer vi hadde læst på tommer, var dæ att nå høy ætter

* Redaksjonskomiteen er kjent med at «Lushatt» er et dialekt-namn på planten «Tyriksjeim» som er giftig for folk og dyr. Av rota hokten «låg» som ble brukt mot lopper og lus.

høysekken åt hæsten. Da vi kãm att næste gong, hente dæ at æljen sto dær å var vanskeli å få tur».

«Var dæ mange år, du Per, var tommerkjører i Ælmeninga?» «Ja,» see'n Per, «je drev me dæ i 10 år etter-næn oppi dær».

«Å hen drev du mæ tommerkjøring?» fortsatt'a Tora. «Dæ var i Flagstaaelvdal'n sãm regel».

«Men dæ bærje du tala om i sta, å dæ var før nå slags bærj?» «Dæ var Kamersholnbærje sãm itte låg langt ifrå Brennsættersaga – på andre sia åt ælven. Å dæ var mye groft tommer oppi dær».

«NEivin Svenkeru var en fast kjører på Brennsættersaga,» see'n Ole. «Vi såg'n da vi kjørde honve ta saga. Da kãm'n mæ digre tommerlass. Hæn hadde nåa hæster ifrå «Vipper'n». Å en gong så skar'n sæi tur vegen før'n kãm tel Brennsættersaga. Å vi drog nå ut å sport'n om'n ville ha jælp, - å vart jaga vekk. «Dætta ska je græie sjøl,» sa'n. Je trur'n drog like mye sãm hæsten hæn da, je gitt».

«Å gamle var hæsta da dom bynte mæ skogsarbe?» var næste spørsmål. «5 år,» see'n Ole. «Dæ var di likeste hæsta dæ ifrå 5 tel 12 år. Nå bruke dom da ettåringer å toåringer å. – Å dæ var somme sãm hadde vont før å kamma sæi tur «grædden» på rese oppåver. Vi møtte da nåen da vi hadde læst å kãm neatt».

«Da vart dæ krig!» kom dæ frå'n Per. «Dom fekk næsten itte hæsta ta vegen ælså – dæ var et klunner så fælt».

«Men dæ var mye moro i den tida,» see'n Jens, «særli dær kjørera å hoggera bodde i hop – slik sãm dæ var på Brennsættersaga. I kâja var dæ bære en borvegg sãm et dele på mitten mæ et lite hol i». «Åffer var dæ hol?» vil'a Tora veta. «Før å pust jennom,» kãm dæ fra'n Per. «På den ene sia åt hoggera var dæ tegne ei dame,» fortsatt'n Jens.

«Dekk kjæm fel hau Sveer'n? Hæn hogg, hæn måkte ta kvisten å bårken mæ bærkjespæ'n. Hæn kãm i konflikt mæ en ta kjørera en gong. Dæ var vanli mæ «auing» eller baring ta hol i ståkka å «snæiing» på baksia. Daenna kjører'n klaga på at dæ siste var itte jort. «Men itte nåk mæ dæ,» sa kjører'n, «dom hadde f... driti i hole å!»

«Dæ var litt «trangt» i milla kjørera å hoggera. Hoggera kunne jora mye ve å felle rikti så dæ vart lettere å lumne». «Hæn Børre Melbysengen,» see'n Ole, «hæn kjørde tommer støtt, men et år skull'n hogge å kjøre. Men je har æller ti att nå tommer sãm har vori så fært å ta att sãm etter mæi sjøl,» sa'n.

«Dæ var vikti,» see'n Jens, «å hãrå rikti å itte kryssfelle. «Dæ kunne vara rene mortua mæ kryssfelte stãkker sãmme ter da vi kãm for å lunne,» see'n Ole.

«Ja, en måtte tãle en del gølei kjæft,» see'n Ole. «Je var bære smågutten da je var mæ å kjørte ve tel Kãrtopp. Da møtte vi Karsetkara – dæ var 4 kara ta dom, da vet du. Å da var dæ en ta dæssa kjæftspæ'n sãm sa: «Å hen kjøre di kvisten deres di'a?» sa'n.

«Å ti bynte dom mæ snøplog i ælmeninga?» sport'a Tora. «Dæ var like ætter krigen da – trur je,» svara'n Per. «I 47 var dæ brøyte veg på Lavlia, men om'n var oppe hele vinter'n, dæ ær je itte sikker på,» see'n Jens. «Dæ vart en vældi fin «gædd» å kjøre på ætter hårt sãm snoen kãm, å for jul jikk dæ i kjøring ta ve å hustommer eller lunner tel fjøs,» kãm dæ frå'n Ole.

«Men,» sea Tora, «når di see «høgg,» var dæ mæ ei ælminneli oks?» «Ja, på en måte, men litt mer solid var nåk tømmeroksa. «Var dæ to om svãnsen?» «Nei, dæ var vanligvis enmãens-svãns mæ fjør vi brukte, men dæ fiens da tomãens å. Dæ var et stort framskritt da svãnsen kãm. Hæn Torsten sa dæ slik: «Når je saga ne, så kvile je,» sa'n.

Før svãnsen kãm, brukte dom vanli vesag. Å ætter svãnsen kãm så motorsaga, (å ælle tre hadde brukt den) «Jobu-seniors,» see'n Per, «dom var tonge – ca. 15 kg. – å nå veg dom 3».

«Eik & Hausken» var fel di fyste sãm sãlte motor-sager hær i lãnde,» ment'n Jens. «Dom var kanadiske – foruta sværd, men mæ et groft langt kjee sãm dom tog runt stammen – å så var dæ en motor sãm dom høgg nærmest på plass mæ et spett, å så drog dom dætta tel sæi, mens kjee åt sæi innãver. «Je kjæm hau direktør'n sa at en vinter dom hadde sãlt 10, hadde dom måtte ti att 12, så dæ var ingen suksess».

«Å slags klær hadde di på dekk?» sport'a Tora. «Tjukke vomelsbokser mæ påsydd bot for å holle på kroppsvarmen – så vomels-snosãkker,» svar'an Per. «Å dæ var håpløst mæ lomldokker,» see'n Ole. «Je var hos urmaker'n en gong i vikua ei ti je, før visere å glass låg hulter tel bulter neri lomma. Je var så gla da de kãm armbãnsur-så dæ-»

«Å nye vomelsvãtter vart dæ ætter hær viku, så kjæringen hadde jamen nåk å jora».

«Ælle gamle-kara den gongen hadde puttiser,» see'n Ole, «dom var ta tøy å var åfte grønne å vart rulle runt legga. Å så brukte vi beksomstovler å gummistovler. Værneutstyr visste vi itte å var den gongen». «Åvantel var

islender nærmest standar mæ busserull utapá á æi slags sjinnlue på hue,»
see'n Per.

«Á du tenkje på a, Jens?» spur'a Tora. «Jo,» see'n Jens. «je tenkje på
Óstásen á Vestásen nær dæ jell hoggere á kjourere – dom ság i grunnen itte
blitt på næn. Før dæ hente dæ kám væstásningar på Bærsetsaga, - men
dæ var itte mye populært, - slikt trur je dæ var mæ hoggera á.

Men inni Ástadal'n – dær var di både ifrá øst á væst. Men dæ var jo
levebroe doms».

(2.del kommer i árboka neste ár)

Potetdyrking på Hedemarken i gamle dager

O.M. Imerslund var bruker på Kallerud og ivrig opptatt av potetdyrking. Nils Tjensvoll var redaktør i et fagblad for landbruket på 1920-tallet.

Kallerud Vang Hedmark 8. Octbr. 1925

Hr. redaktør Nils Tjensvoll!

Det har desværre i denne travle Høstningstid droiet en del Dage før jeg kunde meddele lidt om det. De spør om ang. Potetdyrkingen her paa Hedemarken i gamle Dage.

I mine yngre Aar – jeg er født i 1851 – saadan en 20 – 30 Aar udover spillet Potetavlen ikke den Rolle i Jordbrukets Økonomi her og i Nabobygderne som i den senere Tid. Der tillægges med Poteter meget større Arealer nu, det 4 – 5 dobbelte. Jorden behandles, gjødsles og renskes omhyggeligere, Poteterne opbevares i bedre, sikrere Kjældere eller Boder, og der er ved Oprettelsen af flere Brænderier og Potetmelfabrikker sørget for fabrikmæssig Omsætning ligesom ogsaa vore nyere Kommunikationer har muliggjort Potetsalg til fjerne Landsdele enkelte Aar i ganske betydelige Mængder, særlig nordover til Trøndelag og Nordland, dels ogsaa til Østerdalen og Oslo.

I gamle Dage, jeg tænker her nærmest paa Tiden mellem 1850 og 80, foregik Potetsætningen her ved Hjælp af «Ard», et Jordredskap som den gang var det væsentlige og vigtigste. Denne Ard med Jernvæxne, plogformet med Staalspids, dannet Furen, hvori Poteterne sattes en for en med 8 a 10 Tommers Melhumrum i 4-5 Tommers Dybde. Over Væxenjernet og under Ardaasen fæstedes indtil «Ardkroken» (styret) en Fjæl, et bordstykke, 7 a 8 Tommer fornedet og 12 a 14 Tommer foroven,

Potetsetting med ard på Alstad.

som i Tverstilling mod Furen udvidet og fordybet denne og gav den ønskelige Plads for Frøpotetene. Tre eller fire «Sættere» fulgte umiddelbart efter Ardkjøeren og satte Poteterne i Furen fra hver sit Trækjøreld, Botte eller Kolle, et stykke hver, skiftende om hverandre fremover til Furens Ende. Like efter Sætterne kom «Møkkusken» med Hest og fyldt Gjødelskjærre kjørende langs Furen hvori to voksne Karer, sommetider ogsaa Kvinder, med hver sin Træroko, senere hen Spade, spredte eller drysset Gjødelsel ovenpaa det nedlagte Frø. Denne i Regelen ublandede Ku- og Hestegjødelsel var om Vaaren tilkjørt Aakeren i Hauger (Dynger) og blev før Sættingen omgravet og smuldret for at kunne jevnfordeles i Sættefuren. Til Gjødelspredningen valgtes gjerne de hændigste og raskeste Arbeidere, da det væsentlig berodde paa disse, om Sættingen kunde gaa raskt fra Haanden og Gjødelsfordelingen udføres omhyggelig og nølagtig. To Mand var pladsert ved Gjødelsdyngen og de havde til Opgave aa oplæsse og tilkjøre Gjødelsen i betids, saaledes at Sættearbeidet kunde foregaa uden Stands. Indtraadte der isaahenseende

nogen «Hefte», blev der sagt fra paa en letfattelig om ikke just finpudset Udtryksmaade. Naar nu Poteterne var nedlagt i Furen og overgjødset, kom den andre Ardkjøteren med en likedan udstyrt Ard og Kjørtte langs Sættefuren og like indtil denne, hvorved Poteterne nedmuldes, Sættefuren drilledes op noget rummeligere, saaledes at Potetfuren i gjenfaldt og færdig Stand indtog en Alens Bredde. Omkring 3 Uker efter Sættingen, før Poteterne kom op igjen, kjørttes mellom Furerne med Ard og det maatte da paasees at Furens først lagte Kant (Udsiden) spaltedes, saaledes at Potetraden blev liggende i Furens Midtlinje. Denne Kjøring foretages 2 eller 3 Gange, før potetriset blev før høit og medvirket krafftig til Ugræssets Bekjæmpelse. Skikkede Harver manglet man i den Tid, man var igrunnen henvist til Arden. Harver med Træpinder saa jeg nok var brukt eller gamle «Læstharver» i rangvendt Stilling (Undersiden op) og da Slaadden kom, anvendes den, hvorved Potetfurene fladstrøkes, saaledes at Potetspirene før stak op i Dagen. Denne «Betrykning» brukes fremdeles og er en forholdsvis nyere Forholdsmaade.

Den her skildrede Fremgangsmaade er vel endnu i sine Hovedtrekk den gjængse, skjøndt flere og flere af de større Gaardsbruk nu anskaffer Sættemaskiner og mer hensigtsmæssige Harver, men den i gamle Dage saagodtsom eneste og uundværdigste Vaaraanredskap, Arden, er endnu ikke helt afskaffet i Potetdyrkingen. Til Kjøring mellem Potetfurene brukes dog nu Hesthakken, iallefald til 2. og 3. Gangs Hypning, et Redskap, som før Aattiaarene var ukjent her.

Paa Vestsiden af Mjøsen, paa Toten, saa blev for en del Aar tilbage brukt en egen Metode: en Korslægning af Furene, hvorved Potetaakeren i tillagt og færdig Stand saa ud som Indsiden paa et Vaffeljern med smaa Firkanter indeholdende hver sin Sættepotet. Om denne, vistnok noget sinkende Sættemetode fremdeles anvendes kjender jeg ikke til, men den medførte den ubestridelige Fordel at kjøringen, Hypningen, blev fuldkomnere, «alsidigere».

Efterat Potetdyrkingen for ca. 40 Aar siden efterhaanden og temmelig raskt tiltog, saaledes som før antydte, forandredes den gammeldagse Sættemaade, forsaavidt som Gjødelspredningen direkte i Sættefuren ophørte, da den krævet for megen Tid og Folkehjælp i travleste Saatiden og medførte megen Traak og Færdsel i Aakeren, hvis Muldrag det gjaldt om aa holde løst og bekvemt for det spirende Frø. Potetlandet nutildags høstpløies som Regel ikke. Gjødelsen kjøres ud paa Vaarsiden, sidst paa

Sneføret, og lægges i Dynger før i betids, naar Aakeren er tør nok, at udkjøres læssevis og derefter spredes og nedpløies. Delvis kjøres ogsaa Gjødelsen direkte ud paa Aakeren saavel Høsten forud som om Vaaren og henlægges i Rader Enkeltlæs, men dette ansees af de fleste som forkastelig, da Gjødelsen derved udsættes for en stærkere Paavirkning af Sol, Vind og Regn og forringes.

Jeg erindrer at denne forandrede Gjødslingsmaade mødtes med adskillig Mistro. Potetavlingen maatte bli meget mindre, mente man, da Gjødelsen ikke kom i direkte berøring med Fropoteten. Imidlertid kom man snart over sine Tvivl og man tog fort efter den nye Metode, som jo ogsaa hadde sine Fortrin.

I Regelen udkjøres nu 16 a 20 Læs paa Maalet, dels ogsaa mer og dertil et Tilskudd af 30 - 50 kgr. Kunstgjødning pr. Maal, en Blanding af Superfosfat og Kali. For 40 a 50 Aar tilbage var denne Tilskudsgjødning nærmest ukjent.

Med denne gode Gjødsling, gjentagne Hypning, Harving og Rensking og i kraft af det oplandske Klimas Velskikkethet for Potetavl, faar man herover gode, ofte rike Avlinger, og Potetdyrkingen er derfor blit en væsentlig Faktor i vort Jordbruk. Forbudet har nu i en Række af Aar tilføiet den et Knæk, Indskrænket Dyrkingen en del, grundet usikrere Afsætning.

Den fabrikkemæssige Omsætning, som formidles ved vore Brænderier, afgav ogsaa et værdifuldt Biprodukt i den saakaldte «Drank», som er et fortrinligt Kufoder og sparte os en del for det kostbare Kraftfodermelindkjøb. Der gives nu koncession paa en stærkt indskrænket Brænderidrift hver Høst, 700.000 Liter sprit for det hele Land, men dette forslaar jo lidet som Aftager for en stor Potetavling som Leks. iaar. Men saa har vi «Himbrændingen» i stedet. En klok Næringspoletik!

Saa tilslut lidt om Potetoptagningen om Høsten. Ja, den var i gamle Dage tung og strævsom og kaldte paa alle, som orkede noget, til travl Virksomhet, før Kulden kom. Optagningen foregik væsentlig som Akkordarbeide og som oftest paa egen Kost. Man maalte ud hele og halve Maal (vore gamle Hedemarksmaal udgjør 2.744 Alen²) Og bortsatte Gravningen dels for Poteter og dels mod Pengebetaling. I 70 - 80 Aarene levertes gjerne 2 Tønder sorterte poteter for Maalet eller i Penge 1,5 - 2 Daler, i Tilfælde med Kosthold 1 Tønde Poteter eller 4 Mark (Ort) av 1

Daler. Betalingen var liden og Arbeidet tungt. Af og til spendertes dog gode Extramaaltider til Paaskyndelse og som Opmuntring.

I Grue, Solør, hvor jeg i min Ungdom var kjendt, betaltes gjerne Optagningen (Gravningen) med 1/8 eller 1/9 part af det optagne Kvantum. Dette var kanske noget bedre Betaling, navnlig fordi Jorden dernede er langt lettere aa arbeide i.

Fra Aattiaarene eller lidt før kom Potetoptagningsmaskinene i Bruk og dette Redskap revolutionerte saa at sige hele Potetdyrkingen, iallefald saaledes at denne uden Resiko kunde udvides i en tidligere ukjendt Grad og bringe Jordkulturen ind fra andre Veie. Den udvidede Rotfrugtavl i det hele har jo tilladt en bedre Udnyttelse af den dyrkede Jord med tilsvarende Indskrænkning i Braklægningen. Optagningsmaskinene er jo til en vis Grad ufuldkomne, idet en Efterharving eller Kjøring med Ard er paakrævet om man ikke skal indhøste den fulde Avling. Men dette Arbeide kræver ikke saa lang Tid, naar Veiret er gunstigt. I gamle Dage regnet man 2 Tønder Frø pr. Maal, nu bruges i alle fall 2,5 Tønde og mer, og Avlingen paa 20 Tønder pr. Maal ansaaes i ældre Tider for særdeles god, nu f.Ex. i indeværende Høst har vi faaet 40 a 50 HL (omkring 30 Tdr.) i Gjennomsnitt paa Maalet. Men dette Aar er for Rotfrogters Vedkommende nærmest et Krønaar. Det kunde vist være et og andet at belyse nærmere, men jeg er bange for at bli for vidløftig ogsaa. Er det meddelte til nogen Nytte for Dem, skulde det glæde mig. Deres ærbødige

O. M. Imerslund

Avskrift av originaldokument: Ole A. Skramstad

Aasterud-slekta fra Stange

Theodor Olsen Aasterud var husmann på garden Skjerden i Stange og var 51 år i 1886. Etter arveoppgjøret på lille Åsterud mente han tiden var inne til å gifte seg. Den 26. mai 1886, ble han viet til Berthe Marie Olsdatter. Hun fylte 32 år dette året og arbeidet på Skjerden som Theodor.

Ekteparet flyttet fra Skjerden og fikk husrom i en av stuenene på garden Veflingstad og gardsarbeide der.

Mens foreldrene arbeidet på Veflingstad, ble deres andre barn og eneste sønn Georg Teodorsen Aasterud, født her den 10. februar 1889. Familien på seks ble bofaste på Veflingstad i 12 år.

I 1898, fikk faren Theodor Olsen Aasterud muntlig avtale med gardbrukeren på vestre Ottestad om leie av et jordstykke. Han lånte kr. 500,- av sin eldre bror Martinus Olsen Frang og svogeren Mathias Kisa. Som kausjonister for beløpet stilte nest eldste bror Herman Olsen Frang opp med sin sønn Ragnvald Frang.

På dette jordstykke satte Theodor Olsen Aasterud opp ei stue som ble kalt Solbakken. Antakelig var Herman O. Frang med å satte opp stua, da han var byggmester av yrke. Herman Olsen Frang kalte seg Herman Frang og var flyttet til Hamar tidligere og ble en kjent byggmester her. I Hamar finnes en gate oppkalt etter ham.

Theodor Olsen Aasterud fikk ikke gleden av å bo lenger enn 5 år i egen stue. Allerede i 1903, og 68 år gammel, døde han av lungebetennelse hjemme på Solbakken.

Hvordan gikk det så med Georg Teodorsen Aasterud som var eneste sønn av Theodor og Berthe Marie og den eneste av søsknene som vokste opp?

Hvordan Georg fikk navnet Jørg som han brukte resten av livet, hadde seg antakelig slik; Den av foreldrene som møtte opp hos klokkeren i Ottestad kirke for å finge barnedåp, ga beskjed til klokkeren om hva

barnet skulle hete. Navnet ble sagt enten utydelig, eller klokkeren hørte dårlig og oppfattet navnet Georg feil, derfor førte han inn navnet Jørg i klokkerboka. Men det kan like gjerne være at det nettopp var Jørg som ble sagt til klokkeren, men det får vi aldri vite! Theodor hadde jo vært i Danmark og hadde slektninger der.

Her til lands er ikke navnet Jørg vanlig. Her er det Jørgen, Jørgine eller det mer moderne Jørgunn som benyttes. Disse er alle utledet fra navnet Georg. I Tyskland derimot er navnet Jørg utbredt.

Presten og klokkeren hadde nok diskusjon om dette rare navnet da de møttes i Ottestad kirke eller i prestegarden hvor klokkeren måtte gi seg for geistligheten. Presten holdt på det formelle og kunne ikke godta -Jørg- som navn, men døpte barnet Georg som det også står skrevet i kirkeboka.

Men foreldrenes stahet overfor øvrigheta holdt seg. Det ble Jørg for dem, og det navnet bar han resten av livet.

Alle Jørg Aasteruds tre søstre døde omkring konfirmasjonsalderen av bronkitt og tuberkulose. Jørg ble altså den eneste av denne Aasterudgrena som vokste opp.

I 1903 og 14 år gammel fikk han arbeide som stallkar på garden Veflingstad, et arbeide han hadde i omlag 6 år. Men i 1909 var han dagarbeider, det vil si gardskar og jordarbeider på Sanderud.

Sanderud var både sykehus og gardsbruk med dyr og avling på denne tiden. På Sanderud fant han også sin tilkommende - Kirsti Karlsdatter. Hun arbeidet som husholder der.

Kirsti Karlsdatter var født i Hamar, men flyttet sammen med foreldrene både til Vang og til Stange før hun selv havnet i arbeide på Sanderud. Som foreldrene hadde hun skiftet familienavn til Suttenberg og forkortet dette senere til Berg.

Vel - Jørg og Kirsti giftet seg en februardag i 1909, og året etter ble første barnet deres, Petra Birgitte født på Sanderud.

Neste året 1911 måtte Jørg ut og avtjene militærtjenesten på Gardermoen. Vel hjemme igjen skaffet han seg arbeide som stallkar på garden Kvæka i Vang kommune, og familien flyttet inn på et eller annet Kvækaeie på vestsiden av Svartelva. Her ble dattera Klara Torbjørg født. Familien bodde ikke lenge der.

I oktober 1913 fikk Jørg leie ei husmannsstue med 2 rom under garden Skattum i Vang. Plassen het nedre Løkkattbakken og besto som sagt av

Gryttingstua, et maleri av Martin Rognestad fra 1960-tallet. Malt etter et gammelt fotografi fra 1920-åra. I dag: Ringgata 125.

2 rom. Det ene rommet var utstyrt med peis eller grue. Her fulgte det med 10 mål jord, låve og fjøs.

På nedre Lökkattbakken ble barna Jenny og Kaare Thorbjørn født. Jørg arbeidet som husmann på Skattum i omlag 3 år før familien igjen flyttet på seg.

Denne gangen gikk ferden lenger vest og over Alcersvika til husmannsplassen Gryttingstua under garden Borstad på Rollsløkka også i Vang, men nærmere Hamar.

Dette huset eller stua som den kaltes, var mer romslig og besto av 3 rom. Kjøkken, kammers og stue. To innganger med skut var det og. Det ene skutedet til stua ble kalt «pengangen».

Når jeg sier at huset var romslig, var det etter datidens forhold.

Det var heller trangt for de 12 personene som bodde der, og etter dagens forhold ubegripelig lite og hjelpeløst gammeldags. For en skal huske at i 1916, var alt annerledes selv om det ikke er mer enn 83 år siden. Folk flest var vant med å bo trangt og ha det tungvint. Det var liksom skjebnen det! Ikke rart at folk gjorde opprør etter hvert!!

Gryttingstua lå nok over gjennomsnittet hva husmannsplasser angikk. Husmannsvesnet ble også avviklet i tidsrommet 1930-1950. Så en kan godt si at Jørg var en av de siste husmenn.

Omlag 17 mål jord fulgte med Gryttingstua foruten låve, fjøs og grisehus. Dette ble Jørgs kongerike. Her var Jørg- husmann med jord.» Det vil si at han arbeidet på garden Børstad som jord-og gardsarbeider, men hadde sin egen plass å stille med.

I begynnelsen av desember hvert år etter at han var ferdig med slaktinga på Børstad, ble han fritatt fra gardsarbeide og for rundt i bygda og slaktet på gardene før jul. Et tungt og slitsomt arbeide.

Det første av barna som ble født i Gryttingstua var Trygve. Siden kom Ivar, Sverre, Birger Otto, Edith Reidun og til slutt Arne i 1931. Ti barn i alt.

Kirsti var den som sto for alt arbeide på plassen, i hjemmet og i omsorgen for de 10 barna. Barnehage eller dagmamma var det ikke noe som het for småkårsfolk. For gardfolk og andre som hadde råd til det, var det ammer.

For Kirsti var det å bære vann til familiens bruk og til dyra fra en brønn som lå 35 meter unna stua, stelle barn og dyr, lappe og sy, vaske, ta seg av slaktet og lage mat, sylte og salte for senere bruk. Mellom disse øktene tok hun på seg åkerarbeide for andre om sommeren. Bl.a. slo hun erteråkeren på nabogarden rett over vegen for Gryttingstua. Det var å stå bøyd med skyru og skjære erteris for hånd. Et ubarmhjertig slit, men slitet holdt noden borte.

Til eget bruk hadde familien 4 melkekyr, 2 griser og 40-50 høns. Familien hadde også 2 epletrær og 4-5 ripsbusker.

Om vinteren kunne det bli så kaldt i den nybygde delen av Gryttingstua at sengeklærne kunne fryse fast til veggen om natta. Det daglige arbeidet slet hardt på Kirsti, og 57 år gammel var hun helt utslitt, og døde 25. august 1946.

Jørg hadde et farlig temperament, så det vanket juling på barna titt og ofte når han var hjemme.

Det skulle vært i dag, da hadde nok barnevernet grepet inn!

Som årene gikk, flyttet barna ut, Jørg ble alene og gemyttet ble roligere. Han bodde i Gryttingstua til engang i 1950-åra, da han flyttet til sønnen Ivar som hadde bygget hus oppe ved Hamar Flyplass. Her bodde Jørg til han døde i 1967.

*Kirsti og Jørg Aasterud
utenfor «pangangen» i
Gryttingstua i 1933.*

Jørg ble tildelt diplom og medalje for lang og tro tjeneste som jordbruksarbeider. Omtrent 100 år var da gått siden det sist ble delt ut en offentlig medalje i familien.

Jørg Aasterud hadde en utrolig fortellerevne. Han fortalte historier fra sitt liv som hestekar, om livet sitt i skog og mark, kjøring med kjerre og slede i Østerdalen og Trysil, og om slaktinga. Ofte ble opplevelsene hans livaktig krydret med fantasier han diktet opp, og det glimtet lystig i øynene når han fortalte. Dessverre husker jeg ikke noen av disse historiene selv. Kanskje noen av dere gjør det?

Husa på plassen Gryttingstua ble revet like etter Hamars byutvidelse i 1947. Bare et epletre ble stående, og ny enebolig ble reist på tuftene der stua engang sto. I dag kan en skimte det gamle epletreet innenfor hekken rundt eiendommen Ringata 125.

Om Theodor Olsen Aasteruds deltakelse i krigen 1864, henvises til Gammalt fra Stange og Romedal 1999, under tittelen «Frivillig i den andre Slesvigske krig 1864».

Småhistorier

**Flere historier som er hørt fra skog- og jordbruksmiljøer i Vang.
(Forts. fra «Minner ifrå Vang» 1993-94-95-96-97-98).**

61. Oppi åsa bodde de to karer såm vesentli drev mæ tongarbe i skogen å mæ jordarbe. Dom bejynte å bli noe oppi åra å var prege ta hart arbe i mange år.
Den ene var svært plage ta jikt, mens den andre – etter et langt uteliv å en del skader, kunne seas å vara mindre pen.
På samma plassen bodde de ei frue såm reklamerte mye før at folk skulle gå mye tur. «De ær sunt både før sjønheten å sunnheten», sa 'a. Så var de en dag dønnå frua jekk sæi en tur, å hu træfte på døssa kara såm drev å grov åker. Dæ var et årntli ruskevær, så hu bemerkte at de måtte vara vont å drive mæ slikt arbe i slikt uvær.
«Ja», sa dom, «men je jør de for sunnheta», sa hæn såm var plage ta jikt. «Å je jør de før sjønheten», sa den andre.
62. Å ta lauv var et arbe såm vart jort imellom slåttonna å skålonna. Dæ jikk ut på å bunte summen kvister mæ lauve på tel vinterfor før dyra. Kvisten vart kappe i meters-lengder. En slik bunt (lauvkjærv) kunne fel vega en 8-10 kg. En normal præstasjon kæn je tenkje mæi var ca. 5 slike i timen.
Hæn Ingvar å'n Leif vart sent på slikt arbe, men sola var go å arbeslysta heller laber. Så da fyste sjifte var åver (ca. 3 timer), hadde dom en kjærv hær sæi såm dom tok unner armen da dom jikk innat tel dugurs. Dætta såg sælføgelgi bonden – hæn Ole, å syntes nåk dætta var dåli.
Men hæn Ole hadde en egen ævne tel å fi sagt ting uten å sea de. Så hæn sa de slik da dom skulle utatt etter dugur'n: «Je trur dekk får ta hæst å kjærre je kara; de ær inga mening ti at dekk ska gå å bæra så tongt», sa'n.

63. Å kjøre mæ løshæst var vanli – særli nå'n skulle på langtur. Dæ vil sea at en kjorekar hadde mæ sæi to hæster. Slik var de på en gar oppi åsa at garskar'n skulle tel fjells ætter ve.
Men dænna garskar'n – sãm førøvri var en svænske, var it'no særli begaistre for dætti hæn.
Men garbruker'n holt på sitt – løshæst dæ skulle hæn ha. «Du bære læsse åt Bårken – sãm hæsten hete – så græie hæn sæi sjøl hæn ma.»
«Ja, ær de så», sa svænsken, «så får'n vara me då.» Utpå æftan kãm'n da hemat, men bære mæ en hæst. «Men Bårken a?» sa bonden. «å ær hæn hen a?» «Ja», sa svænsken, «inte vet jag, jag læste nå lass tel hånom, men du ska se han har fastnat i en stubbe».
64. Hæn Gustav var en tru tjener, å'n var særli kjent før at'n holt mæ dæi i ælt du sa. Slik var de åverfør garbruker'n hæn arbe åt å. Så var de om vinter'n dom drev å hogg tommer, men garbruker'n var itte helt fornøgd mæ kvistinga hass Gustav. Hæn hogg ta kvisten en par santimeter utafør ståkken. Så garbruker'n drev å instruerte'n om åssen dætti skulle joras, men dæ vart itte nå bære. Da vart bonden litt iritert på detta, så'n tok'n Gustav før sæi å sa: «Åssen trur du slik kvisting vart gotatt om du skulle hogge en æmma stann, Gustav, føreksæmpel oppi ælmeningen?»
«Å nei», sa'n Gustav, «dæ jikk nåk itte en dag hell dæ».
65. Hæn Kåre var garskar på en gar, å hæn var en nunter å likanes kar, men hæn var kænsje litt ta en oyentjener. Dæ vil sea hæn arbe helst bære nå no'n såg på'n. Dænna bonden hadde å æi ujel – hæn møtte opp jinne en liten time om dagen – bære for å arbe opp tempo – før sea å gå innat.
Men en dag vart bonden mæ næsten hele dagen. Da kãm de følgende komentar ifrå'n Kåre: «Ja, går'itte dænna mæn snart innat nå, så trur je at je arbe snart i hæl mæi».
66. Færsk fisk var itte gått å oppdrive innpå Hedmarken før i tia, så da dæ vart særvert en enkelt gong, var de litt skepsis tel kvaliteten.
Hæn Alfred fekk fisk tel mæddas en dag, å før sikkerhetsjyll så luft'n på fisken før'n førsynte sæi. Dætta såg kjæringa på gala, så hu sporte åffer'n luften på fisken.

-Je luft'itte på fisken je», sa'n Alfred, -je bære sporte'n om åssen dæ sto tell i Norsjø'n je, men dæ kunnen itte svara på sa'n, for dær hadde'n itte vori på flere vikur, førtiert'n mæi».

67. Hæn Haræl hadde røki ukta mæ nabokjæringa, for hu hadde melt'n for hembrenning. Dætta var'n arj for å syns'n skulle ha hævn. Så en dag da'n hadde ti sæi nåa angstfordrivere, så hadd'n bestæmt sæi for at nå skulle dæ sje. Hæn strauk bortåt a Lars – nabo'n sin – å ville ha lænt hæglæ hass for å sjote kjæringa borti nabogara. Joa, hæn Lars var'sta ætter hæglæ hæn å fænn patroner å, men så sa'n dæ: «Dæ ær'itte vært du bruke høgerløpe på'a», sa'n, «for dæ har lett for å klikke». – Hæn Lars visste væl at'n Haræl torde itte sjote.
68. Hæn Olaf hadde kjøpt sæi ve oppi Ælmeningen. Men hæn var itte førnøyd mæ ve'n, hæn var så grænn, så'n var oppi dær å klaga på'n, å så sa'n dæ: «Hæn ær så grænn dænna ve'n je fekk ta dekk», sa'n, «så je lyt spikre i hopes to kabber for å få kløvd'n», sa'n.
69. Hæn Ærling på Gåsbu hadde komentarer tel dæ mæste. En dag vi sto på Gåsbugarn – en vinterdag, så kâm dæ en sjiløper å for oppåver Gåsbugabakken – en sâm drev å trente. Je nævnte på at dætta var en morsk tel kar å gå på sji – hæn var syndi rask. «Ja», sa'n Ærling – hæn ær rask», sa'n, «men kjæringa hass ær raskere», sa'n. Men dæ ær da itte tale om, mente je, at hu kunne flyge fortere enn dænna flyg. «Jo», sa'n Ærling, «hu flaug i frå'n i fjorhøst hu, å sea har'n itte sett'a», sa'n.
70. Hæn Syver var en roli å sindi gubbe, å hadde begge bena plente på bakken. Men en samardag vart dæ et forfærdli uvær, å ælva vart så diger at a jekk åver ælle sine bredder. Å tilfeldigvis så hadd'n hoggi noe ve sâm sto på en holme nemæ ælva dær, å dæ var fel tvælsâmt åssen dæ jekk mæ den, å kjæringa hass hu drev å kråkte å gol: «Nå får du gå'sta å sjå om'n står dær», - «Nei», sa'n Syver, «dæ bryr je mæi itnâ om», sa'n. Jo, nå mått'n kâmma sæi a'gære. «Nei, je går itte», sa'n Syver, «je græi'itte å høl'ti 200 veres, hâkke som».

Artikkelforfattere:

- Jens Arnseth, inspektør, f. 1920, 2324 Vang H.
Einar Busterud, daglig leder, f. 1953, 2324 Vang H.
Inger Busterud, husmor, f. 1930, 2321 Hamar
Odd Erik Evensen, konsulent, f. 1936, 2315 Hamar
Stein Frogner, forsøksleder, f. 1931, 2322 Ridabu
Karen Hafsal, student, f. 1980, 2324 Vang H.
O. M. Inerslund, gardbruker, f. 1851 d. 1931
Tor Karseth, adjunkt, f. 1956, 2322 Ridabu
Torgeir Lageraaen, gardbruker, f. 1941, 2417 Tørberget
Toril J. Lageraaen, student, f. 1976, 2417 Tørberget
Jenny Hedemann Larsen, lærer, f. 1914, 2322 Ridabu
Johan Myhre, gartner, f. 1920, 2322 Ridabu
Gudrun Mælumsæter, husmor, f. 1928, 2322 Ridabu
Per Pedersen, småbruker, f. 1921, 2323 Ingeberg
Lars Pilo, arkeolog, f. 1961, 2322 Ridabu
Osvald Røhr, skogtekniker, f. 1936, 2323 Ingeberg
Per-Oivind Sandberg, statsarkivar, f. 1943, 2328 Hamar
Bøye Skeie, skolesjef, f. 1917 d. 1999
Gudbrand Skjeset, gardbruker, f. 1914, 2323 Ingeberg
Mikal Sollien, snekker, f. 1920, 2323 Ingeberg
Ole Svenkerud, gardbruker, f. 1921, 2322 Ridabu
Ole Jacob Tomter, bonde, f. 1949, 2323 Ingeberg

Melding fra Vang Historielag

Hvert år gir historielaget ut sin årbok «Minner ifrå Vang». I år ga den fjerntende utgaven ut. Vi ønsker bedre kontakt med våre bokkjøperer!
For å få økonomisk støtte, krever det offentliges regelverk ei medlemsliste!
Derfor er det viktig at du sender inn nedenforstående svarlipp – eller ringer, slik at dette kan gjøres!

Det er viktig fordi:

- Skal vi motta økonomisk støtte fra det offentlige, må historielaget oppgi korrekt medlemstall.
- Dette gir historielaget en bedre informasjonsmulighet om sin aktivitet.
- Medlemskapet gir rabatt v/div. arrangement som laget står for.
- Ditt medlemskap er et økonomisk bidrag til historielagets arbeid!

Medlemskap i historielaget vil gi en redusert pris på årbokal

Nye priser (gjelder fra 1999):

Pris «Minner ifrå Vang 1999» for ikke-medlemmer	kr 100,-
Pris «Minner ifrå Vang 1999» for medlemmer	kr 60,-
Pris medlemskontingent	kr 20,-

Vang Historielag

Tlf. 62 59 50 65/62 59 53 05

Jeg har kjøpt «Minner ifrå Vang 1999», og ønsker tilsendt medlemsbevis.

Navn: _____

Adresse: _____

Tlf. _____

Denne slippen returneres til Vang Historielag postboks 4300, 7308 Hamar

